

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

**Збірник тез доповідей
Другої Всеукраїнської науково-практичної
Інтернет-конференції**

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ,
ПІДПРИЄМСТВА ТА ДОМОГОСПОДАРСТВА:
ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ І ПРАКТИКІВ**

**УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСАМИ ГОСУДАРСТВА,
РЕГИОНА, ПРЕДПРИЯТИЯ И ДОМОХОЗЯЙСТВА:
ВЗГЛЯДЫ УЧЕНЫХ И ПРАКТИКОВ**

**FINANCIAL MANAGEMENT OF THE STATE,
REGION, ENTERPRISE AND HOUSEHOLD:
THE VIEWS OF SCHOLARS AND PRACTITIONERS**

м. Тернопіль, 11 квітня 2016 р.

**Друга Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція
«УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ, ПІДПРИЄМСТВА
ТА ДОМОГОСПОДАРСТВА: ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ І ПРАКТИКІВ»
м. Тернопіль, 11 квітня 2016 р.**

ГОЛОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ:

Кириленко О.П. – завідувач кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, д.е.н., професор.

ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ:

Дем'янишин В.Г. – професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, д.е.н., професор;
Кізіма Т.О. – професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, д.е.н., професор; *Горин В.П.* –
доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, к.е.н., доцент; *Письменний В.В.* – доцент
кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, к.е.н., доцент.

СЕКРЕТАР КОНФЕРЕНЦІЇ:

Максимчак Б.В. – економіст наукового журналу «Світ фінансів».

*Збірник тез доповідей розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ (протокол № 14 від 29 березня 2016 р.).*

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК:

Кириленко О.П. – завідувач кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, д.е.н., професор.

УКЛАДАЧ:

Письменний В.В. – доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ, к.е.н., доцент.

Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства:
У 66 погляди науковців і практиків: збірн. тез. доп. Другої Всеукр. Інт.-конф., м. Тернопіль,
11 квіт. 2016 р. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 126 с.

У збірнику тез доповідей розглянуто коло питань, що стосуються вивчення про-
блем і розробки основних напрямів вдосконалення управління фінансами на макро-,
мезо- та мікрорівнях. Представлені матеріали заслуговуватимуть на увагу викладачів,
докторантів, студентів та фахівців-практиків.

**ББК 65.9(4Укр)26
УДК 336**

За редакцію та достовірність матеріалів, розміщених у збірнику тез доповідей, несуть
відповідальність автори.

ЗМІСТ

<i>Кириленко О.П.</i> НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ АКТИВІВ НАЙБІЛЬШИХ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ СВІТУ І УКРАЇНА.....	5
<i>Безгубенко-Гнатишин В.Ю.</i> ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ФІНАНСОВО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	9
<i>Булавинець В.М.</i> ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК АЛЬТЕРНАТИВА БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	14
<i>Горин В.П.</i> ПРОБЛЕМА РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	18
<i>Гупаловська М.Б.</i> ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	23
<i>Дем'янюк А.В.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ	26
<i>Дерлиця А.Ю.</i> ДЕТЕРМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	29
<i>Карпишин Н.І.</i> ПОВЕДІНКОВІ ФІНАНСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОНДОВИЙ РИНОК.....	34
<i>Квасниця О.В.</i> ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	39
<i>Кізима Т.О.</i> СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ОСОБИСТОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ	42
<i>Клапків Ю.М.</i> РОЗВИТОК СТРАХУВАННЯ ТА ОСОБЛИВІСТЬ ЙОГО ВИМІРЮВАННЯ.....	47
<i>Коваль С.Л.</i> РОЛЬ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ	50
<i>Козак Г.І.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ НАДІЙНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ.....	54
<i>Коломийчук Н.М.</i> РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СТАНОВЛЕННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	58
<i>Круп'як І.Й.</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	61

<i>Лободіна З.М.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	65
<i>Малиняк Б.С.</i> ПУБЛІЧНЕ ЗВІТУВАННЯ ПРО ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ГРОМАДЯНИНА ВІД ВЛАДИ.....	70
<i>Машко А.І.</i> СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ БЮДЖЕТУ.....	73
<i>Мелих О.Ю.</i> ФІНАНСОВИЙ СТАН УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО ЗМІЦНЕННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЦЕСІЇ.....	77
<i>Мокрицька А.Б.</i> ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ АСИМЕТРИЙ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	80
<i>Огінська А.Ю.</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ У ФОРМІ СОЦІАЛЬНИХ ВИПЛАТ	84
<i>Петрушка О.В.</i> РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ У РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	87
<i>Письменний В.В.</i> РОЗРАХУНОК ПЛАНОВИХ ПОКАЗНИКІВ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ	90
<i>Радіонов Ю.Д.</i> ЕФЕКТИВНА БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	94
<i>Русін В.М.</i> ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗАЛИШКИ КОШТІВ ЄДИНОГО КАЗНАЧЕЙСЬКОГО РАХУНКУ	98
<i>Савчук С.В.</i> ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ТА ЙОГО НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	103
<i>Сидор І.П.</i> СПОЖИВЧИЙ КОШИК ТА РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	107
<i>Сидорчук А.А.</i> НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	111
<i>Стоян В.І.</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	116
<i>Шулюк Б.С.</i> ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТИХ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ І ЗДІЙСНЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ.....	122

e-mail: o.kyrylenko@tneu.edu.ua

**Кириленко О.П., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ АКТИВІВ НАЙБІЛЬШИХ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ СВІТУ І УКРАЇНА

**Кириленко О.П., д.э.н., профессор, заведующий кафедрой финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ ДИНАМИКИ АКТИВОВ КРУПНЕЙШИХ ПЕНСИОННЫХ СИСТЕМ МИРА И УКРАИНА

**Kyrylenko O.P., D.Sc., Professor, Head of Department of Finance
named after S.I. Yuriy, TNEU**

NEWEST TRENDS OF DYNAMICS OF ASSETS OF BIGGEST PENSION SYSTEMS OF THE WORLD AND UKRAINE

Розвиток пенсійної системи кожної країни характеризується наявністю накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення, динамікою та структурою пенсійних активів, їхньою часткою у валовому внутрішньому продукті, характером та інструментами, за допомогою яких здійснюється розміщення пенсійних активів на фінансових ринках, співвідношенням схем формування пенсійних фондів тощо.

За даними компанії The Towers Watson, яка здійснює моніторинг пенсійних систем, у 2015 р. відбулося зменшення світових пенсійних активів на 6,1%, а їх обсяг склав 35316 млрд. дол. США або 80% ВВП їх економік [1]. Слід зазначити, що такі результати є певною мірою несподіваними і повністю протилежними за своїм характером від тенденцій попередніх десяти років, коли позитивні тренди демонстрували майже усі країни з найбільшими пенсійними системами.

В таблиці 1 наведено дані щодо обсягів і динаміки пенсійних активів 19 країн з найбільшими пенсійними системами. У 2015 р., як і раніше, США залишаються самим великим ринком щодо показників пенсійних активів, значно випереджаючи дві інші країни з розвинутими пенсійними системами – Японію та Великобританію; разом дана трійка зосереджує 78,2% світових пенсійних активів. У сімку найбільших країн за обсягами пенсійних активів входять, окрім зазначених трьох, Канада, Австралія, Ні-

дерланди і Швейцарія. Найменші пенсійні активи сформовані у пенсійних системах Гонконгу, Індії та Іспанії.

Для того, щоб зрозуміти наскільки Україна відстає у розвитку недержавного пенсійного забезпечення, достатньо навести лише один показник – це загальну вартість активів недержавних пенсійних фондів, яка станом на 31.12.2015 складала лише 1980 млн. грн. або 82,5 млн. дол. США. Причому порівняно з 2014 р. відбулося достатньо суттєве скорочення активів недержавних пенсійних фондів, а саме на 19,8%, що значно віддаляє нас від прикладів кращої світової практики [2].

Таблиця 1

Динаміка світових пенсійних активів за 2005–2015 рр. [1]

(млрд. дол.)

№	Країна	Пенсійні активи на кінець 2005 р.	Станом на кінець 2015 р.		Середньо-річні темпи росту пенсійних активів за 10 років, %
			Пенсійні активи	Пенсійні активи у % до ВВП	
1.	США	12396	21779	121,2	5,8
2.	Великобританія	1917	3204	111,9	5,3
3.	Японія	3025	2746	66,7	-1,0
4.	Канада	870	1525	97,0	5,8
5.	Австралія	618	1484	119,6	9,1
6.	Нідерланди	740	1378	183,6	6,4
7.	Швейцарія	502	804	118,7	4,8
8.	Південна Корея	–	545	39,1	–
9.	Німеччина	278	427	12,7	4,4
10.	Малайзія	–	190	60,6	–
11.	ПАР	155	181	57,2	1,6
12.	Бразилія	138	180	10,0	2,7
13.	Мексика	73	177	15,2	9,2
14.	Чилі	75	159	66,4	7,9
15.	Франція	132	151	6,2	1,3
16.	Ірландія	92	128	56,1	3,3
17.	Гонконг	53	123	39,9	8,8
18.	Індія	–	94	4,3	–
19.	Іспанія	33	41	3,3	2,0
	Всього	21098	35316	80,0	5,1

Відмінності у обсягах пенсійних активів 19 аналізованих країн спричинюють достатньо значні коливання показника відношення їх пенсійних активів до ВВП, а саме: від 3,3% і 4,3% відповідно в Іспанії та Індії – до 183,6% у Нідерландах. В п'яти країнах розміри пенсійних активів перевищують ВВП, це – Нідерланди, США, Великобританія, Австралія та Швейцарія, в Канаді – наближаються до обсягів річного ВВП, ще у п'яти краї-

нах пенсійні активи складають більше половини ВВП, це – Японія, Малайзія, Південно-Африканська Республіка, Чилі та Ірландія.

Основними напрямками інвестування пенсійних активів в 7 найбільших світових пенсійних системах є вкладення в акції (в середньому 44%) та облігації (в середньому 29%), що таким чином збільшує інвестиційні ресурси країн та сприяє їх економічному зростанню (див. табл. 2).

Таблиця 2

Розміщення пенсійних активів у 2014 р.*

(%)

№	Країна	Акції	Облігації	Грошові кош- ти	Інше
1.	США	47	23	2	27
2.	Великобританія	43	37	3	18
3.	Японія	31	57	3	9
4.	Канада	39	31	2	28
5.	Австралія	48	14	17	21
6.	Нідерланди	33	52	-	15
7.	Швейцарія	29	35	7	29
	В середньому	44	29	3	24

* Структура розміщення активів не у всіх випадках дає 100% згідно джерела [1].

В той же час поточна структура інвестування активів недержавних пенсійних фондів України є вкрай нераціональною порівняно з кращою зарубіжною практикою, оскільки 39,4% пенсійних активів у минулому році зберігалося на банківських депозитах, 34,1% було вкладено у цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, лише 13,4% – в облігації і 3,3% – в акції українських емітентів [2]. Як бачимо, стратегія інвестування активів недержавних пенсійних фондів є консервативною внаслідок дії багатьох об'єктивних чинників, а саме: політичної та економічної нестабільності в країні, триваючої фінансової кризи, нерозвинутості фінансового ринку, відсутності довіри до державної та місцевої влади тощо.

У світовій практиці застосовуються пенсійні схеми з визначеними внесками (DC), з визначеними виплатами (DB), корпоративні пенсійні схеми та індивідуальні пенсійні рахунки. За підсумками 2015 р. загалом для вище зазначених 7 найбільших світових пенсійних систем характерним було незначне переважання страхової схеми DB (52%) над розподільчою DC (48%).

Вивчення підсумків розвитку глобальних пенсійних ринків та пенсійного ринку України дає можливість зазначити наступне:

1) Протягом останніх років, не зважаючи на кризові явища, відбувається зростання як абсолютних, так і відносних показників обсягів пенсійних активів (до ВВП) по переважній більшості країн.

2) Пенсійна система виступає одним з найбільших постачальників інвестиційного ресурсу на національні та міжнародні ринки капіталу. Причому майже 3/4 накопичених пенсійних активів інвестується в реальну економіку через акції та облігації, які залишаються основними формами розміщення пенсійних активів.

3) Структура інвестованих пенсійних активів в світі і Україні має протилежні характеристики, що відзрекає нерозвинутість вітчизняного фінансового ринку та є наслідком несприятливих тенденцій політичного та соціально-економічного становища в країні.

4) Мізерні обсяги пенсійних активів України зумовлені головним чином відсутністю другого рівня пенсійної системи, запровадження якого безпідставно з року в рік відтермінується.

Література:

1. Global pension assets 2016. Willis Towers Watson [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.towerswatson.com/>.

2. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sektor/NPF_IVкв_2015.pdf.

e.mail: v.bezgubenko@tneu.edu.ua

**Безгубенко-Гнатишин В.Ю., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ФІНАНСОВО-УПРАВЛІНСЬКІ
АСПЕКТИ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

**Безгубенко-Гнатишин В.Ю., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

**ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ И ФИНАНСОВО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ ПРИВАТИЗАЦИИ В УКРАИНЕ**

**Bezgubenko-Hnatyshyn V.Y., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

**POLITICAL, LEGAL, FINANCIAL AND MANAGEMENT ASPECTS
OF PRIVATIZATION IN UKRAINE**

Важливою складовою ринкових перетворень, інструментом структурних змін та розвитку національної економіки, підвищення конкурентоспроможності підприємств, як очікувалося мав стати довготривалий та складний процес приватизації в Україні. Кардинальна зміна структури власності, зі зменшенням частки державної та збільшенням частки приватної власності, пошук ефективного власника, перехід від державного адміністрування до засад ринкового господарювання виявилася неоднозначним та часто суперечливим переплетенням політичних, правових, фінансово-економічних, соціальних, морально-психологічних та управлінських аспектів.

На приватизацію як «двигун українських реформ» покладались великі надії та очікування, які не були підтвержені фінансово-економічними та соціальними результатами. Всі об'єкти державної власності, які Україна отримала після розпаду СРСР до 2016 р. практично приватизовано. Тому в сучасних умовах приватизація перестала бути інструментом економічних реформ, перетворившись на метод залучення неподаткових надходжень до бюджету, подальшої олігархізації національної економіки.

Дослідженню процесів реформування відносин власності, в тому числі приватизації присвячені праці багатьох провідних вітчизняних та зарубіжних учених. Так, зокрема, окремі аспекти приватизації розглядаються в роботах С. Білої, В. Гейця, Т. Воронкової, Я. Жаліла, С. Мочерного,

О. Пасхавера, О. Процків, О. Рудченка, О. Святоцького, В. Семенюк-Самсоненко, Л. Чуприни, А. Чухна та інших учених-економістів та практиків. Однак, за відсутності донині концепції, філософії та стратегії, в тому числі і фінансової стратегії приватизації в Україні, та їхні трансформації в умовах змінюваного внутрішнього та зовнішнього середовища, зокрема, політичних та військових загроз, не здійснюється оцінка ризиків, очікувань, результатів, ефектів та ефективності управлінських рішень.

При проведенні приватизації в Україні з 1992 р. до тепер, як на етапі сертифікатної, так і грошової приватизації суспільні інститути в умовах демократизації суспільного життя, розробкою фінансової концепції приватизації в Україні не займаються, як і не визначають їхньої фінансової, бюджетної та інвестиційної доктрини. В 2000 р. прийнята Державна програма приватизації на 2000–2002 рр. до якої було включено стратегічні галузі промисловості, сфера природних монополій, великі технологічні комплекси та інфраструктурні галузі. Метою державної програми приватизації на 2012–2014 рр. визначено сприяння оптимізації частки державного сектору за критерієм збільшення конкурентоспроможності та вивільнення держави від невласливих для неї функцій в умовах ринкової економіки. Для досягнення мети передбачено залучення до приватизації більш широкого кола державних об'єктів; спрощення процедур підготовки до приватизації об'єктів з метою скорочення витрат часу; введення спрощених способів продажу державних об'єктів, що не користуються попитом у потенційних покупців (у разі якщо об'єкти не продані із застосуванням інших конкурентних способів), зокрема через продаж шляхом зниження ціни до рівня фактичного попиту без обмеження мінімальної ціни продажу, дроблення пакетів акцій (менше 25% статутного капіталу акціонерного товариства) і продаж їх окремими лотами на фондових біржах; продажі без оголошення ціни [1]. Слід зазначити, що на 2015–2016 рр. дію даної програми було подовжено, незважаючи на військовий конфлікт на сході країни Державна програма приватизації не зазнала практично жодних змін та доповнень щодо переліку об'єктів та запланованих обсягів надходжень до Державного бюджету України, зміна стосується лише статистичних спостережень. В статистичних матеріалах зазначаються обсяги та кількість приватизованих об'єктів без врахування даних АР Крим та м. Севастополя. За умов анексії Криму, військового втручання на сході України,

ведення АТО, на нашу думку, зовнішні загрози та зміна внутрішнього середовища мали б бути першоосновою змін державної програми.

До основних результатів реалізація вищеназваної Державної програми приватизації включено: завершення широкомасштабного процесу трансформації відносин власності та оптимізація державного сектору; можливість приватизації об'єктів економічно не вигідних для держави; сприяння забезпеченню економічного зростання; зменшення частки державного сектору в економіці до 25–30% ВВП; залучення значних обсягів приватного капіталу; створення бази для розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва та адаптації його до ринкових умов; зменшення навантаження на державу з управління державним сектором, що забезпечить підвищення ефективності управління [1].

Щодо соціально-економічних результатів приватизації, то для перших етапів вони оцінюються характеризуються як антисупільне, антиукраїнське і злочинне явище, зі значним рівнем корумпованості та політичного інтересу.

Привласнення об'єктів власності через майнові сертифікати, як за відсутності поінформованості населення, його зубожіння, економічного обґрунтування доцільності включення об'єктів до переліку створили сприятливу базу для спекуляцій, шахрайств, домінування олігархічних та фінансово-промислових груп. Фонд державного майна України за умов політичних ризиків та ризику зміни влади був орієнтований на проведення дешевої приватизації великих і ліквідних підприємств. На приватизацію були передані великі стратегічні підприємства країни. Так, у 2004 р. з 38 приватизованих об'єктів 20 стратегічних підприємств та підприємств-монополістів, тобто 52,6%.

В структурі власності в Україні за статистичними даними у 1992 р. домінувала державна власність, частка якої складала більше 70%. В структурі промислового виробництва частка підприємств державної форми власності в 1992 р. становила більше 80% [2].

За даними ФДМ з початку процесу приватизації на 1 січня 2016 р. реформовано 123728 об'єктів, з яких більше ніж три чверті (95010 об'єктів) належали до комунальної форми власності, інші (28718 об'єктів) – до державної (без врахування даних АР Крим та м. Севастополя).

У 2007 р. Фонд державного майна України завершив складання Єдиного реєстру державного майна та забезпечив доступ до його даних для

ознайомлення. Станом на 01.10.2015 в Реєстрі обліковуються більше 1 млн. об'єктів державного майна, з них 730,1 тис. об'єктів нерухомого майна державних підприємств, установ, організацій; 415,1 тис. об'єктів державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі корпоратизації, але залишилося на їх балансі; 31,1 тис. об'єктів державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі приватизації, але залишилося на їх балансі [3].

Варто зазначити, що з 1997 р. кошти від приватизації є джерелом неподаткових надходжень Державного бюджету України. Проте, фінансові відносини, що виникають в процесі приватизації регулюються політично і не враховують фінансових потреб держави. За 2015 р. відповідно до Закону про Держбюджет від приватизації очікувалось отримати надходжень у розмірі 17,00 млрд. грн. Відповідно до оперативних даних ФДМУ від приватизації державного майна надійшло та перераховано до загального фонду державного бюджету 151,481 млн. грн., менше 1% запланованого. Змінили форму власності у 2015 р. 784 об'єкта, з яких 117 державних та 667 комунальних об'єктів.

У лютому 2016 р. Верховна Рада України прийняла законопроект який дозволить уряду почати приватизацію великих державних підприємств. Даний документ скасовує обов'язковий попередній продаж на біржі 5–10% акцій підприємства до початку проведення конкурсу, а також забороняє брати участь у приватизації громадянам Росії. Уряд планував почати приватизацію великих підприємств з Одеського припортового заводу, а також виставити на приватизацію енергопостачальні компанії (обленерго) і енергогенеруючу компанію Центренерго [4]. Наступним етапом передбачено початок процесу приватизації ПАТ «Укргазвидобування» в 2017 р. [5]

Приватизація та її наслідки неоднозначно сприймаються суспільством та самими політичними силами. Нарікання викликає непрозорий характер приватизаційних процедур, численні зловживання, несправедливий розподіл майна, тощо. Зокрема, до початку грошового етапу приватизації, державне майно часто потрапляло до не ефективного власника. Часто приватизацію відносять до найголовніших чинників спаду виробництва та зниження життєвого рівня населення України у 1991–1999 рр. На підставі

цього висуваються вимоги щодо націоналізації та реприватизації середніх та великих промислових підприємств.

Прийняття рішень про приватизацію повинні базуватися та обґрунтовуватися відповідно до фінансово-управлінських пріоритетів держави, суб'єктів господарювання та пріоритетів технологічного оновлення підприємств, підвищення їхньої конкурентоспроможності, кошти отримані від приватизації мають спрямовуватись на потреби стратегічного розвитку суспільства та держави, і не використовуватись на споживання чи покриття бюджетного дефіциту.

Література:

1. Закон України про Державну програму приватизації на 2012–2014 рр. [Електронний ресурс]. – 31.01.2012 № 4335-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4335-17>.
2. Статистичний щорічник «Народне господарство України у 1992 році». – К., «Техніка», 1993. – С. 255.
3. Інформація про об'єкти державної власності [Електронний ресурс] / Фонд державного майна України. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-info.html>.
4. Рада схвалила масову приватизацію [Електронний ресурс] / Кореспондент. net. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/financial/3630216-rada-skhvalyla-masovu-pryvatyzatsiui>.
5. «Нафтогаз» прогнозує початок приватизації «Укргазвидобування» в 2017 р. [Електронний ресурс] / Finance.ua. Про гроші. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/372123/naftogaz-prognozuye-pochatok-pryvatyzatsiyi-ukrgazvydobuvannya-v-2017>.

e-mail: v.bulavynets@tneu.edu.ua

**Булавинець В.М., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

**ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК АЛЬТЕРНАТИВА
БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

**Булавинець В.М., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

**ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК
АЛЬТЕРНАТИВА БЮДЖЕТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ**

**Bulavynets V.M., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

**PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS AN ALTERNATIVE
TO THE BUDGETARY FINANCING OF SOCIAL SPHERE**

Підвищення рівня добробуту і якості життя громадян неможливо забезпечити без розвитку сучасної місцевої інфраструктури. Однак, надмірна централізація влади позбавила органи місцевого самоврядування права розпоряджатися власними фінансовими ресурсами, хоча належне задоволення соціальних потреб громадян можливо забезпечити лише на рівні територіальних громад. Незадовільний стан і необхідність оновлення об'єктів соціальної інфраструктури, обмеженість бюджетних коштів для її фінансування є чинником соціальної напруженості та потребують значних капіталовкладень. Таке загострення соціально-економічних проблем вимагає пошуку нових джерел фінансування і обумовлює необхідність залучення ресурсів приватного сектора на умовах державно-приватного партнерства.

Вивченню проблем розвитку державно-приватного партнерства присвячені праці В. Геєця, А. Лук'яненко, О. Мартякової, І. Запатріної, Д. Амунца, С. Безгодова, В. Варнавського, О. Вінника, О. Головінова, М. Дерябіної, Н. Дутко, С. Кашина, В. Михєєва, К. Павлюк, О. Полякової, П. Шилепницького та ін. Однак, недостатньо з'ясованими залишаються питання, пов'язані з умовами залучення приватних інвестицій до реалізації проектів державно-приватного партнерства та його ролі у розвитку сучасної місцевої інфраструктури.

Оскільки держава на сучасному етапі неспроможна у повній мірі фінансувати більшість галузей економіки, то подальший розвиток соціальної інфраструктури в Україні значною мірою залежить від залучення приватних структур до мобілізації додаткових джерел фінансування. Ефективним інструментом такого процесу може стати державно-приватне партнерство (ДПП). Згідно з вітчизняним законодавством, державно-приватне партнерство – це «співробітництво між ... територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору» [1].

Державно-приватне партнерство є досить поширеним явищем у світовій практиці. Механізм партнерських відносин між державою та приватним сектором економіки у розвинених країнах використовується для реалізації інфраструктурних, гуманітарних, природоохоронних проєктів. До прикладу, в Іспанії, Канаді та Великобританії даний механізм застосовується у сфері будівництва шкіл, лікарень, автомобільних доріг тощо. У Німеччині приватні інвестиції у проведення наукових досліджень становлять більше 50 млрд. євро [2, с. 111–113]. В країнах з нерозвиненою ринковою економікою проєкти ДПП реалізуються, передусім, у сферах комунального господарства та транспортної інфраструктури. В Україні реалізацію проєктів державно-приватного партнерства доцільно поширювати, передусім, на об'єкти соціальної інфраструктури, котрі перебувають у вкрай занедбаному стані: теплопостачання, водопостачання та водовідведення, житлового фонду, переробки чи зберігання побутових відходів тощо.

Перевагами державно-приватного партнерства є можливість залучення інвестиційних ресурсів приватного сектору економіки, новітніх технологій, елементів приватновласницького управління для відновлення та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, але зі збереженням при цьому базових відносин власності. За умов ДПП досягається поєднання інтересів усіх його учасників: органів державної чи місцевої влади, територіальних громад і приватного партнера. Однак вони розподіляють між собою не лише вигоди, а й ризики, пов'язані з виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства [1]. Незважаючи на рівність, передбачену законом, у даних партнерських взаємовідносинах державі

належить домінуюча роль, оскільки вона є партнером приватного бізнесу та владним регулюючим суб'єктом. Окрім того, на початковому етапі таких відносин держава, щоб подолати невпевненість приватних партнерів, може брати більшу частину ризиків на себе.

Формами державно-приватного партнерства, через які відбувається реалізація партнерських взаємовідносин є: надання консалтингових послуг; передача об'єктів соціальної інфраструктури в оренду, управління, лізинг, концесія; спільна діяльність тощо [3]. Проте, більшість науковців оптимальною формою партнерства держави і бізнесу щодо об'єктів місцевої інфраструктури в Україні вважає концесію, перевагами застосування якої є відсутність конкуренції на даному сегменті ринку, гарантовані ринки збуту, а також її довгостроковий характер. Концесія – це система відносин між державою (концедентом) і приватною юридичною або фізичною особою (концесіонером), що виникає внаслідок надання концедентом концесіонеру прав користування державною власністю за договором, за плату і на поворотній основі, а також прав на здійснення видів діяльності, які становлять виняткову монополію держави [3]. В цілому, законодавча база України забезпечує регулювання концесійної діяльності. Зокрема, закон України «Про концесії на будівництво і експлуатацію автомобільних доріг», за оцінками європейських експертів, є одним з найкращих у даній сфері. Однак, на практиці концесійні договори між державою та бізнесом не набули достатнього розвитку, свідченням чого є той факт, що нині у сфері будівництва автошляхів в Україні немає жодного діючого договору концесії. Та й загалом, прикладів успішних інвестиційних проектів, реалізованих на принципах ДПП є незначна кількість. В основному, це були проекти будівництва футбольних стадіонів у 2012 р. Причиною такого стану є наявність значних ризиків для приватного бізнесу щодо вкладання коштів у капіталомісткі об'єкти, через відсутність гарантій виконання укладених договорів з боку держави.

Так, ще у 1999 р. в Україні була укладена перша концесійна угода щодо будівництва та експлуатації автомобільної дороги «Львів–Краковець», партнерськими сторонами якої стали Укравтодор і консорціум «Концесійні транспортні магістралі». Та, через політичну нестабільність в країні й у зв'язку зі зміною уряду, відбулося коригування національного законодавства, що призвело до фактичного невиконання умов даного концесійного договору [4].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що системними проблемами застосування механізму державно-приватного партнерства в Україні на сучасному етапі є:

- недостатня привабливість для приватних інвесторів частини об'єктів місцевої інфраструктури, через їх незадовільний стан;
- недосконалість та нестабільність національного законодавства, що регулює відносини між державою та приватним бізнесом;
- відсутність митних та податкових пільг для приватних партнерів, що знижує їх зацікавленість щодо участі в проектах ДПП;
- високий рівень корупції в органах державної влади;
- недостатня фахова підготовка осіб, котрі забезпечують практичну реалізацію проектів ДПП.

Тому, задля активізації механізму державно-приватного партнерства у фінансуванні соціальної сфери в Україні необхідно сформувати сприятливе середовище для приватного бізнесу шляхом:

- стабілізації національного законодавства, забезпечення його прозорості;
- удосконалення нормативно-правової бази ДПП та зменшення регуляторних процедур у процесі укладання договорів;
- внесення змін до податкового законодавства щодо надання пільг суб'єктам приватному бізнесу, які беруть участь у реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства;
- зниження рівня корумпованості учасників ДПП;
- розробки і впровадження дієвих програм підвищення кваліфікації держслужбовців з питань реалізації проектів ДПП у соціальній сфері.

На нашу думку, лише за умови забезпечення балансу інтересів між державою і приватним інвестором можливий успішний розвиток державно-приватного партнерства в Україні.

Література:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство», прийнятий Верховною Радою України 01.07.2010 № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Жук В.П. Організація державно-приватного партнерства в зарубіжних країнах / В.П. Жук // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 11. – С. 111–113.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства у житлово-комунальному господарстві» від

16.09.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1184-2009-%F0>.

4. Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління Національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua>.

e-mail: v.horun@tneu.edu.ua

**Горин В.П., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ПРОБЛЕМА РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

**Горин В.П., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ПРОБЛЕМА РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕНСИОННОГО ВОЗРАСТА В УКРАИНЕ

**Horun V.P., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

THE PROBLEM OF REGULATING THE RETIREMENT AGE IN UKRAINE

Одним із найбільших викликів сучасного етапу державотворення в нашій країні є пенсійна реформа. Необхідність її проведення продиктована деструктивним впливом, який нині діюча в Україні солідарна пенсійна система справляє на економіку, її нездатністю забезпечити гідний рівень матеріального забезпечення літніх людей. В умовах погіршення демографічної динаміки в країні й стійкої тенденції до старіння населення, навіть при збереженні вкрай низьких стандартів пенсійного забезпечення громадян пенсійна система України перебуває у перманентній фінансовій кризі, постійно балансуючи на грані неплатоспроможності. Значною мірою нівельовані страхові принципи її функціонування, адже понад половину сукупного обсягу ресурсів пенсійної системи складають не страхові платежі, а трансферти з державного бюджету. Постійне зростання їхніх обсягів загрожує розбалансуванням усієї системи державних фінансів. Пенсійна си-

стема також є обтяжливою для вітчизняної економіки, оскільки надмірне фіскальне навантаження на фонд оплати праці (примітно, що навіть після його зниження у 2016 р. воно залишається вищим, ніж у більшості розвинутих країн світу) визначають серед головних чинників зростання тіньової зайнятості й ухилення від сплати фіскальних зобов'язань.

Одним із найбільш дискусійних моментів пенсійної реформи в Україні є питання підвищення пенсійного віку. Воно має різко негативне сприйняття у вітчизняному суспільстві [7] та є предметом численних політичних спекуляцій [6]. Разом з тим, зміна цього параметру пенсійного законодавства справляє позитивний ефект на пенсійну систему, адже дає змогу зменшити поточний дефіцит коштів пенсійної системи за рахунок збільшення кількості платників і стримування росту контингенту пенсіонерів. Відтак, у багатьох європейських країнах підвищення пенсійного віку було одним з ключових елементів реформи пенсійної системи. На сьогодні пенсійний вік для чоловіків у Чехії, Словаччині, Угорщині складає понад 62 роки; у Німеччині, Польщі, Великобританії, Франції – 65 років; у США, Ісландії – 66–67 років. Середній вік виходу жінок на пенсію у більшості країн ЄС та США також встановлений на рівні від 62 до 66 років. У зарубіжній практиці зазвичай поширене правило щодо гендерного паритету цього параметру [1]. Примітно, що у наступні 15 років (до 2030 р.) у більшості країн ЄС заплановане подальше підвищення пенсійного віку як для чоловіків, так і для жінок.

Підвищення пенсійного віку в розвинутих державах має цілком логічне пояснення з огляду на зростання середньої тривалості життя. Так, у Бельгії, Німеччині, Великобританії цей показник перевищує 80 років, у Франції та Італії – 82 роки, Японії – 83 роки [9]. В нашій країні саме низькі показники середньої тривалості життя громадян поряд із суспільним несхваленням є головними аргументами противників підвищення пенсійного віку. Разом з тим, твердження про те, що при передбаченому законодавством пенсійному віці у 60 років та середній тривалості життя в Україні на рівні 68,8 років середньостатистичний громадянин проживе на пенсії менше 9 років [9], на наш погляд, є нічим іншим, як позбавленою економічного підґрунтя маніпуляцією з цифровими даними. Ці розрахунки не відображають реальної ситуації, яка б свідчила про тривалість життя людини після досягнення пенсійного віку, адже при цьому враховуються і дитяча смертність (яка в Україні є вищою, ніж в інших країнах), і смерт-

ність людей середнього віку (особливо чоловіків віком від 20 до 35 років). За даними фахівців, чоловіки в Україні після завершення трудової діяльності живуть в середньому впродовж 14,7 років, а жінки – 23,4 років, тобто до 78,4 року та 74,7 року, відповідно [5]. Примітно, що до 2011 року в Україні показник середнього строку проживання на пенсії для жінок був одним із найвищих порівняно із іншими країнами Європи та США. Відтак, поступове підвищення пенсійного віку для жінок до 2021 р. є цілком обґрунтованим, а ініціативи щодо його скасування [3; 4] є безпідставними та вкрай шкідливими.

Доречність підвищення пенсійного віку для жінок в Україні обумовлена же й тим, що переважна більшість із них продовжує працювати навіть після досягнення пенсійного віку з наміром нівелювати дискримінаційну дію норм пенсійного законодавства. На думку експертів ООН, встановлення різного пенсійного віку для чоловіків та жінок є однакою гендерної дискримінації в умовах ринкової економіки, коли рівень життя та професійна кар'єра, в першу чергу, залежать від працевлаштування й тривалості трудової активності. Важко не погодитись з Г. Герасименко, що будучи у віці 55–57 років продуктивним суб'єктом на ринку праці, жінки в першу чергу бувають відправлені на пенсію одразу ж після досягнення пенсійного віку. Більш того, для окремих категорій працюючих існують обмеження щодо працевлаштування у пенсійному віці. Позбавлені можливостей для подальшої трудової реалізації, такі жінки вимушені виходити на пенсію і закінчувати свою професійну кар'єру [2, с. 57]. Через менший страховий стаж жінки, зазвичай, отримують пенсії у розмірі, який в середньому складає 50–60% від пенсійних виплат для чоловіків. Таким чином, дискримінація у строках трудової активності напряму впливає на матеріальний добробут жінок та рівень їхніх особистих доходів.

У наукових колах в якості альтернативи підвищення пенсійного віку розглядають звуження можливостей для дострокового завершення трудової діяльності за рахунок скорочення переліку категорій осіб, які мають право на спеціальну пенсію. Дійсно, впродовж останніх років в Україні спостерігається тенденція до стрімкого зростання чисельності «спецпенсіонерів» – у 2001 р. вони становили 16% від загальної чисельності одержувачів пенсій, а серед нових пенсіонерів – аж 28%. У 2015 р. пенсійне законодавство передбачало 18 категорій осіб, які мали право на призначення пільгової пенсії, а також 16 категорій працюючих, яким було дозволено

виходити на пенсію достроково за наявності визначеного трудового стажу [8]. Попри вагомий економічний ефект для зміцнення фінансового становища пенсійної системи від звуження чи повного скасування можливостей для дострокового виходу на пенсію, через свою «непопулярність» у суспільстві прийняття цього рішення в Україні постійно відкладається. Лише у 2016 р. у зв'язку з необхідністю урахування вимог МВФ при прийнятті державного бюджету ряд категорій працюючих втратили право на достроковий вихід на пенсію. В поєднанні з підвищенням пенсійного віку для жінок це призвело до скорочення чисельності нових пенсіонерів в Україні на 46% за останні п'ять років. Разом з тим, за оцінками експертів, ефект від цього виявлятиметься лише до кінця 2010-х рр., після чого питання підвищення пенсійного віку або скорочення розміру пенсійних виплат постанове знову.

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що відтермінування виходу на пенсію не варто розглядати як панацею від фінансових проблем пенсійного страхування, адже воно лише відстрочує дефіцит фінансових ресурсів пенсійної системи на більш пізній термін, не вирішуючи проблеми по-суті та має вкрай негативне сприйняття у суспільстві. Однак, в умовах складної демографічної ситуації в країні, погіршення співвідношення між пенсіонерами і працюючими поступове підвищення пенсійного віку та його приведення до середньоєвропейських значень має стати одним з важливих елементів пенсійної реформи. Звісно, виправданим цей крок буде лише тоді, коли поєднуюватиметься із активною роз'яснювальною кампанією, а також системними заходами щодо детінізації фонду оплати праці та економіки в цілому, підвищення зайнятості, поліпшення умов підприємницької діяльності. В іншому випадку воно лише засвідчить подальшу деградацію соціальної держави в Україні та стрімке звуження масштабів її соціальної відповідальності.

Література:

1. Retirement Ages in Member States // The Finnish Centre for Pensions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.etk.fi/fi/service/retirement_ages/1601/retirement_ages.
2. Герасименко Г. Гендерні невідповідності пенсійної системи в Україні: проблеми та перспективи / Г. Герасименко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 55–63.

3. Депутати планують зменшити вік виходу на пенсію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soc-in.com/component/content/article/4-news/3124-deputati-planuyut-zmenshiti-vik-vihodu-na-pensiyu.html>.

4. Депутати пропонують знизити пенсійний вік для жінок до 55 років // Інтернет-газета «Ukr.media». – 2014. – 12 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.media/ukrain/217701/>.

5. МакТаггарт Г. Підвищення пенсійного віку: за і проти / Г. МакТаггарт // Суспільство і соціальна політика. – 2010. – № 4. – С. 34–35.

6. Микосянчик О. На пенсію – у 68 років / О. Микосянчик // Від і до. – 2013. – 1 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vidido.ua/index.php/pogliad/article/na_pensiju_-_u_68_rokiv/.

7. Пенсійна реформа в Україні: дослідження суспільної думки 2010: аналітична доповідь. – Київ: FINREP USAID, 2010. – 24 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pension.kiev.ua/files/pension_survey_22jul2010_ua.pdf.

8. Пільгові пенсії та пенсії за вислугу років: нові вимоги до стажу та віку виходу на пенсію // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – 2 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vobu.com.ua/ukr/analytics/view/11>.

9. Скільки живуть пенсіонери в різних країнах (ІНФОГРАФІКА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/article/2014/12/17/skilky_rokiv_zhyvut_pensionery_v_riznykh_krayinakh.

e-mail: m.hupalovska@tneu.edu.ua

**Гупаловська М.Б., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

**Гупаловская М.Б., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

НАЛОГОВЫЙ КОНТРОЛЬ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

**Hupalovska M.B., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

TAX CONTROL AS AN IMPORTANT PART OF STATE FINANCIAL CONTROL

Сталий розвиток будь-якої країни залежить від рівня наповнюваності її бюджету за рахунок різних платежів. Найбільшу питому вагу серед доходів бюджету України становлять податкові надходження. Враховуючи кризову ситуацію, яка склалася в Україні, та зростання рівня тіньової економіки проблема наповнюваності бюджету стає найголовнішою. Одним із шляхів її вирішення є розробка системи контролюючих заходів, в основу яких будуть покладені методи податкового контролю. Ці заходи мають дозволити податковим органам контролювати рівень сплати податків та зборів з боку платників.

Податковий контроль є суттєвим елементом державного регулювання економіки, обов'язковою умовою ефективного функціонування фінансової системи та економіки країни в цілому. Від ефективності податкового контролю значною мірою залежить економічний добробут держави та її безпека [1, с. 9].

Згідно з Податковим кодексом України, податковий контроль – це система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [2].

У науковій літературі податковий контроль розглядається як різновид державного фінансового контролю.

Так, Ю. Соловйова називає податковий контроль спеціальним видом державного фінансового контролю [3].

Н.А. Маринів стверджує, що податковий контроль – це один із видів державного фінансового контролю, який становить діяльність спеціально уповноважених суб'єктів щодо особливого об'єкта, спрямовану на забезпечення дотримання податкового законодавства платниками податків, податковими агентами та іншими суб'єктами, які забезпечують реалізацію податкового обов'язку платників податків, установлення та притягнення винних осіб до відповідальності [4, с. 15]

В інтерпретації Д. Реви, податковий контроль є одним із видів фінансового контролю, що здійснюється у сфері державного управління оподаткуванням, який являє собою діяльність уповноважених державою суб'єктів зі встановлення стану виконання вимог чинного податкового законодавства особами, на яких покладено обов'язок щодо обчислення, сплати, утримання та перерахування податків, зборів (обов'язкових платежів), виявлення у їхній діяльності відхилень від встановлених вимог, їх припинення та усунення, а також з відновлення порушених прав держави та територіальних громад на своєчасне і повне одержання відповідних сум податкових платежів і недопущення таких порушень у майбутньому [5].

Однак, при такому визначенні ігноруються такі важливі аспекти податкового контролю, як внутрішній контроль корпорацій і самоконтроль домогосподарств і приватних підприємців за формуванням бази оподаткування і правильністю сплати належних податків, обов'язкових зборів і платежів.

Ми погоджуємося з твердженням О. Шевчука, що податковий контроль слід розглядати як неодмінну і дуже важливу складову як державного, так і внутрішньокорпоративного фінансового контролю і самоконтролю домогосподарств [6].

Податковий контроль має свої особливості, адже він не тільки надає інформаційне забезпечення органам державного управління, а виконує ще й такі особливі функції, як нарахування сум податків і зборів, штрафних санкцій під час проведення контрольних дій органами фіскальної служби та їх стягнення.

Подвійна природа податкового контролю зумовлена тим, що, з одного боку, він є формою реалізації контролюючої ролі податків – можливості кількісного віддзеркалення податкових надходжень, їх зіставлення з потребами держави, виявлення необхідності змін податкового законодавства. З другого боку, державний податковий контроль є об'єктивною необхідністю для існування податків як примусових грошових відносин. Тобто контроль внутрішньо властивий даній економічній категорії, необхідний для того, щоб податки могли повною мірою виконувати свою фіскальну функцію – утворення грошових фондів держави [7, с. 130].

Призначення податкового контролю полягає у забезпеченні виконання конституційного обов'язку зі сплати податків та оперативного реагування на відхилення у податковому процесі. В основі ефективного податкового контролю повинен бути своєчасний та якісний аналіз результативних показників, які характеризують виконання прогностичних показників податкових надходжень.

Розв'язання проблеми підвищення ефективності податкового контролю необхідно здійснювати на засадах системного підходу:

- по-перше, податковий контроль має розглядатися як важливий елемент загальнодержавного контролю, який, у свою чергу, є складовою системи суспільного контролю;

- по-друге, дотримання ефективної взаємодії між суб'єктами податкового контролю та іншими державними контролюючими інституціями.

Перспективними шляхами удосконалення податкового контролю мають бути:

- забезпечення реальної прозорості податкового процесу;
- визначення цільових орієнтирів і норм контролю;
- підвищення гнучкості системи податкового контролю, в тому числі забезпечення її адаптивності до нових умов;

- створення ефективних механізмів взаємодії контролюючих органів, формування спільних баз даних та процедур обміну інформацією, забезпечення стабільності форм та механізмів податкової звітності.

Отже, висока ефективність податкового контролю є однією з умов підвищення ефективності державного фінансового контролю загалом. Уточнення теоретико-методологічних засад податкового контролю і розроблення конкретних рекомендацій щодо вдосконалення процедур проведення сприятиме підвищенню його дієвості та ефективності.

Література:

1. Кизилова Л.О. Організація податкового контролю: навчальний посібник / Л.О. Кизилова, Г.І.Кизилов. – Харків: ХНАМГ, 2006. –163 с.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (з змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Соловійова Ю.О. Податковий контроль як спеціальний вид державного фінансового контролю [Електронний ресурс] / Ю.О. Соловійова. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=250.
4. Маринів Н.А. Податкова перевірка як організаційно-правова форма реалізації податкового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: / Н.А. Маринів. – Х., 2007. – 20 с.
5. Рева Д.В. Правове регулювання податкового контролю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Рева. – Х.: НЮАУ, 2005. – 20 с.
6. Шевчук О. Теоретичні засади розвитку податкового контролю / О. Шевчук // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 74–83.
7. Васюк Ю.М. Податковий контроль як засіб державного управління / Ю.М. Васюк // Економіка та держава. – 2012 . – № 2. – С. 129–132.

e-mail: a.demianiuk@tneu.edu.ua

Дем'янюк А.В., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

Демьянюк А.В., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТА В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ

Demianiuk A.V., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

THE FUNCTIONING OF THE PARTICIPATORY BUDGETING IN THE WORLD

Трансформаційні процеси державотворення в Україні в контексті євроінтеграції, співпраці з міжнародними організаціями та зарубіжними кра-

їнами зумовлюють актуальність дослідження світового досвіду здійснення реформ у сфері реконструкції місцевого самоврядування.

Важливо зазначити, що в Україні здійснюються поступові заходи щодо інтеграційних процесів із зовнішнім світом, проте сучасні вітчизняні показники не відповідають критеріям Європейського Союзу. Головним чином це стосується недосконалості державно-управлінських інститутів, недостатньою консолідацією представників різних рівнів влади, що зумовлює пониження інтересу на міжнародній арені до України. Потреба у подальшому вдосконаленні державно-управлінської системи різних рівнів влади визначає доцільність вивчення зарубіжного досвіду розвинених демократичних країн [5, с. 30].

Неодмінною складовою трансформаційних процесів державотворення є інституалізація громадянського суспільства, що передбачає утвердження суспільно-політичних інститутів та організаційно-правове регулювання суспільних відносин з метою задоволення інтересів більшості громадян через їх залучення до формування рішень соціально-економічного значення розвитку визначених територій [4, с. 51].

Демократичним інструментом забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні доцільно визначити партиципаторний бюджет, котрий забезпечує якісний та ефективний діалог між громадянами і органами місцевого самоврядування. Громадянська партиципація передбачає можливість громадян впливати на управлінські рішення місцевого значення та здійснювати контроль за їхнім виконанням. У світовій практиці більш як 1500 міст застосовують партиципаторний бюджет як інструмент прямої демократії на місцевому рівні, в тому числі у Польщі такий вид бюджету функціонує як у столиці, так і у більш як 100 містах. В Україні експериментальне впровадження партиципаторного бюджету відбувається у Чернігові, Черкасах і Полтаві [2].

Перевагами функціонування партиципаторного бюджету доцільно визначити наступні:

- покращення інформування громадян щодо планів та намірів місцевої влади;
- краще розуміння місцевою владою потреб громадян;
- більш чітке визначення пріоритетів;
- можливість прийняття нових рішень, котрі запропоновані громадянами;

- заощадження коштів і часу в контексті зменшення кількості протестів та заперечень громадян;
- отримання громадянами нових компетенцій та формування демократичних позицій, що виникають у зв'язку з участю у суспільному житті;
- формування нових громадських лідерів та зміна ставлення місцевої влади [3].

Відповідно до світових практик питання, котрі можуть обговорюватися в контексті партиципаторного бюджету, в своїй більшості стосуються місцевого плану просторового господарювання, розширення меж міста, організації руху громадського транспорту, визначення нових доріг, пріоритетних напрямів інвестування на місцевому рівні, планування бюджету тощо. Практичне функціонування партиципаторного бюджету у містах Польщі демонструє його ефективність та доцільність як інструменту прямої демократії задля забезпечення реалізації тактичних і стратегічних цілей соціально-економічного розвитку окремих територій. Так, суми коштів, котрі було виділено на формування партиципаторних бюджетів у Польщі становили від 40 тис. до 40 млн. польських злотих, їх відсоткове співвідношення до бюджетів в цілому складало від 0,002% до 3,403%, відсоткове співвідношення сум коштів до майнових витрат коливалося від 0,007% до 17,633%, кількість мешканців, що брали участь у процесі формування партиципаторного бюджету була від 2% до 40% у різних містах [1; 3].

Впровадження та розвиток в Україні таких інструментів демократії, як партиципаторний бюджет дозволять забезпечити ефективність трансформаційних процесів вітчизняного державотворення в контексті реалізації реформи децентралізації влади з метою зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування за участю громадянського суспільства та з урахуванням його інтересів.

Література:

1. Гурські П. Новий бюджет / Пшемек Гурські [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pauci.org/files/Budzet%20obywatelski.pdf>.
2. Кравченко Т.А. Інноваційні інструменти реалізації громадянами права на участь у місцевому самоврядуванні в Україні / Т.А. Кравченко // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2015. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_2_22.

3. Мартеля Б. Громадянська активність на прикладі партиципаторного бюджету / Борис Мартеля, Юстина Півко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pauci.org/files/gappb.pdf>.

4. Сучасні інтеграційні проблеми: європейський досвід та українські реалії / За редакцією М.О. Багмета, С.В. Матяж. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2014. – 194 с.

5. Салієнко О. Зарубіжний досвід взаємодії парламенту та уряду в законодавчому та бюджетних процесах / О. Салієнко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2 (21). – С. 29–38.

e-mail: a.derlytsia@tneu.edu.ua

**Дерлиця А.Ю., к.е.н, доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ДЕТЕРМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

**Дерлиця А.Ю., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ДЕТЕРМИНИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ

**Derlytsia A.Y., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

DETERMINISTIC APPROACH AND CONCEPTUAL BASES OF RESEARCH OF PUBLIC FINANCE

Державні фінанси можуть досліджуватись щонайменше у двох концептуальних напрямках. По-перше, їх правомірно розглядати як окрему економічну та інституційну систему, що складається із сукупності елементів, характеризується власною організаційною структурою, змістом, функціональним призначенням тощо. В свою чергу, державні фінанси виступають й елементом більш глобальної системи – усього суспільного організму, активно впливають і зазнають дії з боку інших його підсистем. У рамках цього другого підходу фінансова наука приділяє значну увагу впливу фінансів на економічні, соціальні, політичні умови, визначає стан таких суспільно важливих сфер, як наука, культура, охорона здоров'я тощо.

Паралельно відбувається пошук відповідей на питання про зовнішні рушійні сили, чинники, які зумовлюють особливості самих державних фінансів. Цей підхід дійсно можна називати детерміністичним. Нагадаємо, що у філософії під детермінізмом (від лат. *determino* – визначаю), прийнято розуміти філософське вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ матеріального та духовного світу. Основою цього підходу є положення про існування причинності, причинно-наслідкового зв'язку явищ, коли за визначених умов одне з них (причина) неодмінно породжує інше (наслідок). Тобто це підхід, орієнтований на пояснення рушійних сил, детермінант процесів. Застосований до проблематики державних фінансів, детерміністичний підхід полягає у розкритті тих факторів, обставин, які зумовлюють специфіку їх рис (загальних обсягів, структури видатків і доходів, перерозподільчих параметрів тощо), покликаний дати відповідь на питання про те, чим викликані ті чи інші фінансові заходи на конкретному історичному етапі.

Слід наголосити, що детерміністичний підхід у вітчизняній фінансовій науці є чи не найменш розробленим. На сьогоднішній день у вітчизняній фінансовій науці навіть на концептуальному рівні не існує комплексної теорії детермінованості державних фінансів, яка би пояснила його зумовленість в сучасних умовах суспільних трансформацій. Оцінка ж ролі демократизації, стану державних, політико-владних інститутів взагалі є одним із найменш розроблених напрямків: основна увага сьогодні приділяється тим обмеженням, які накладають економічні, соціальні умови, трансформація економіки, розбудова ринку. Механізми формування фінансово-бюджетної політики, її зумовленість суспільним волевиявленням у правовому суспільстві, становлення парламентаризму, особливості розподілу влади, запровадження демократичної бюджетної процедури переважно не піддаються комплексному аналізу. Ці питання віддано на розробку політичній, правовій та управлінській науці. А саме дані чинники створюють сьогодні відчутний вплив на функціонування державних фінансів.

Такий стан науки, безперечно, має історичне пояснення. Десятиліття авторитарного управління державними фінансами, коли єдиною рушійною силою суспільного життя була воля партійного керівництва, не сприяли розвитку в науці детерміністичного напрямку. Фінансова політика проголошувалась безальтернативною, «об'єктивно визначеною» станом економічних відносин. Лише з утвердженням демократії докорінно змінюєть-

ся суть державних фінансів, їх основною функцією стає оптимальне задоволення інтересів громадян, а суспільна думка, вплив парламентських процедур, особливості взаємодії гілок влади виходять на чільне місце поряд із об'єктивними економічними факторами.

На жаль, розробка даної проблематики не набула належного поширення й протягом років незалежності України. Причиною цього, на наш погляд, є відсутність відповідної методології – глибинної умови успіху та продуктивності будь-якої науки. Теоретична база, що базується на засадах матеріалістичної діалектики із категоричним проголошенням вторинності політичних і правових явищ, недооцінкою ролі державних інститутів, догматом «економічного детермінізму» суспільних процесів, виявилась мало продуктивною стосовно питань взаємодії державних фінансів і демократії.

Як не дивно, саме у питаннях методології вітчизняна фінансова наука зазнала мінімальних реформувань. З одного боку, відбулась певна втрата популярності марксистської економічної доктрини. З іншого – чітко ще не встановився альтернативний підхід. На фоні руйнації потужної у методологічному плані основи радянської фінансової науки утворився своєрідний методологічний вакуум, викликаний недостатньо широким впровадженням підходів західної фінансової думки, її концептуальних засад. Тому необхідною умовою розробки даних проблем у подальшому бачимо єдиний шлях – зближення із науковими концепціями Заходу.

Зіткнення теоретичних концепцій детермінованості державних фінансів в глибинному сенсі є боротьбою методологій, часто орієнтованих на протилежні погляди. В найбільш абстрактному плані можна виокремити два протилежні напрями трактування залежно від обраної методології. Найяскравішими прикладами таких підходів-антагоністів є протиборство матеріалістичної та ідеалістичної методології. У світлі першого з них державні фінанси є як продуктом фінансової політики держави, яка, в свою чергу, є результатом взаємодії цінностей, уявлень і оцінок конкретних осіб, які приймають участь у її розробці, затвердженні та реалізації. Такі позиції – наголошення на підвладності державних фінансів сфері ідеального – характерні для західної науки, особливо теорії суспільного вибору. З іншого боку, фінанси держави правомірно вивчати і з матеріалістичних засад – об'єктивної залежності наявними ресурсами, виробничими можливостями, станом економічних відносин.

Ключова ж риса західної концепції детермінізму – використання принципу індивідуалізму. Право громадянина, який виступає не тільки платником податків, реальним носієм тягаря фінансування суспільних благ, але й утримує сам державний апарат, впливати на політику виробництва та розподілу, пов'язаних із державною активністю благ, є сьогодні одним із головних конституційних прав людини. Тому індивідуальні уподобання ставляться в основу економічного аналізу, а державні фінанси мають своєю теоретичною базою аналіз індивідуалістичних функцій корисності.

Наголошення на фіскально-обмінній природі фінансів, орієнтація на задоволення інтересів індивідів є методологічною догмою фінансової науки Заходу. Це визначає їх мікроекономічний характер, пояснює звернення уваги на мікроекономічну сторону фінансових явищ. Нагадаємо, що в освітній дисципліні «Державні фінанси» в університетах США увага зосереджується саме на «мікроекономічних функціях уряду, шляхах урядового впливу на алокацію наявних ресурсів і розподіл доходу», тоді як питання макрорегулювання за допомогою державних фінансових інструментів є предметом споріднених курсів [1, с. 5].

Такий антропоцентризм у поглядах на державні фінанси органічно поєднується із іншою рисою – застосуванням суб'єктивістської теорії вартості до аналізу державних фінансів. Оцінка бюджетних програм з точки зору окремого індивіда, його суб'єктивних ціннісних критеріїв пояснює необхідність погляду на продукти діяльності держави як на блага. Необхідною складовою даного підходу є відмова від трудової теорії вартості, що був притаманний радянській фінансовій науці.

Відповідно до суб'єктивістської теорії вартості, державні блага, як і ринкові товари, поряд із затратними характеристиками можуть бути визначені й у категоріях корисності. Якщо слідувати таким підходам, то змінюється саме розуміння видатків держави – їх цінність визначається не тільки розмірами, або тим, скільки бюджетних витрат припадає на душу населення, але й ставленням до них з боку конкретного індивіда (особливо, якщо врахувати, що результат державного виробництва порівнюється ним із втраченою корисністю, яку несе оподаткування). Із мікроекономічних, суб'єктивістських поглядів одна й та ж кількість колективних послуг характеризується різною корисністю для різних індивідів; два однакові за затратними характеристиками, але відмінні за набором благ проекти

можуть мати різну корисність для споживача; кожна наступна гривня, вкладена в бюджетну програму, приносить все меншу суб'єктивну вигоду (на суспільні блага поширюється дія закону зниження граничної корисності); великий за витратами набір бюджетних програм може бути менш привабливим у порівнянні з менш витратним, однак краще збалансованим за видами благ та обсягами їх постачання; один і той же бюджет може бути різним за бажаністю для різних суспільств, залежно від ціннісних оцінок їх громадян. Тому в кінцевому випадку все визначається індивідуальним сприйняттям і здатністю бюджету відповідати суспільним запитам. Виключно затратний погляд на державні видатки недостатньо говорить про їх реальну цінність, тоді як суб'єктивізм «запропонував ближчу до реалій концепцію для пояснення природи фінансових явищ» [2, с. 26].

Узагальнено підхід західної фінансової науки щодо пояснення причинності державних фінансів можна подати наступним чином: в основі детермінованості фінансових явищ стоять індивідуальні запити, інтереси та можливості громадян; засобом їх виявлення й реалізації виступає політичний механізм, що забезпечує прийняття конкретних фінансових рішень і фінансової політики; на основі цього формуються пропорції державних фінансів. Демократії у цьому логічному ланцюжку відводиться центральне місце – вона забезпечує трансформацію базових детермінант державних фінансів у реальні показники фінансових явищ.

Література:

1. Rosen H.S. Public Finance. – Burr Ridge (Ill.) etc.: IRWIN, 1992.
2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.

e-mail: n.karpyshyn@tneu.edu.ua

**Карпишин Н.І., к.е.н, доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ПОВЕДІНКОВІ ФІНАНСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОНДОВИЙ РИНОК

**Карпышин Н.И., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ ФИНАНСЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОНДОВЫЙ РИНОК

**Karpyshyn N.I., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

BEHAVIORAL FINANCE AND ITS INFLUENCE ON THE STOCK MARKET

Фондовий ринок – це важлива сфера будь-якої держави, яка представляє собою сукупність механізмів і правил, що дозволяють здійснювати купівлю-продаж цінних паперів [1]. Основними факторами, які впливають на діяльність фондового ринку є:

– попит і пропозиція. Розмір попиту визначається загальною економічною і політичною ситуацією в країні та станом сфери і конкретного емітента. Розмір пропозиції залежить від соціальної структури суспільства, розміру і структури доходів і потреб людей, наявності гарантій безпеки і системи захисту прав інвесторів;

– ситуація на суміжних ринках. Фондовий ринок є частиною фінансового ринку та відчуває вплив інших суміжних ринків (грошового, валютного, фінансових послуг та ін.) і завжди конкурує з ними;

– технічні. Від якості технічного забезпечення сфери цінних паперів залежить ефективність процесу інвестування;

– суб'єктивні. Психологія інвесторів, їхні цілі і поведінка окремих авторитетних осіб впливає на поведінку інших суб'єктів фінансового ринку та обсяг спекуляцій.

Основні правила фондового ринку і психологію його учасників досліджено зарубіжним вченим Л. Твідом в праці «Психологія фінансів». Ним сформульовано чотири основних правила фондового ринку для інвесторів [2].

Правило 1: Фондовий ринок – це унікальний барометр (індикатор) економіки. Американський вчений Бібсон (1910 р.), який порівнював графік економічного розвитку країни із графіком зміни цін на фондових ринках, першим прийшов до висновку, що фондовий ринок прогнозує економіку, тобто йде попереду. Ця гіпотеза підтвердилась коли за 2 роки до біржової кризи 1929 р. консультативне агентство Бібсона рекомендувало інвесторам продавати свої акції. Однак, в той час ринок продовжував підніматися і песимістичним прогнозам науковця ніхто не вірив.

Правило 2: Фондовий ринок ірраціональний. Приклад нерозумності інвесторів – це історія кризи в Голландії у 1636 р., коли об'єктом інвестицій були не акції, облігації чи товари, а квіти – цибулини тюльпанів. В той час ціни на тюльпани досягали значних розмірів (для знаті було престижно мати тюльпани різних сортів). В самий розпал тюльпаноманії вартість однієї цибулини дорівнювала 4600 флоринам, новій кареті, двом коням і повному комплекту упряжі, в той час як відгодований бик коштував 120 флоринів. Прості люди продавали свої активи, щоб інвестувати гроші в цей вигідний бізнес на біржі (відомо, що один пивовар навіть обміняв свою пивоварню на 3 цибулини тюльпана). Проте в один день виник сумнів чи дійсно три цибулини коштують стільки і почалась паніка, ціни впали, люди залишились банкрутами і економіка країни постраждала.

Тобто фондовий ринок може швидко реагувати на факти, але він може бути і суб'єктивним, емоціональним і піддаватись примхам трендів, які постійно змінюються. Іноді ціни можуть коливатись в залежності від фінансового стану і інтересів інвесторів, блукаючи між масовою істерією і байдужістю, ніж між курсами цінних паперів. Тому, спроби приватного інвестора бути розумним, насправді можуть виявитись абсурдною поведінкою.

Правило 3. Фондовий ринок хаотичний. Макроекономічні прогнози переважно неточні, щоб представляти хоч якусь цінність для інвестора, і все тому, що на економічні взаємозв'язки постійно впливають незначні, але суттєві фактори, які ніхто не може передбачити або переоцінити, але вони можуть змінити все. Так, наприклад, доведено, що складні розрахунки системи залежать від початкових даних. Впливає так званий «ефект метелика», наприклад, помах крила метелика в Бразилії може стати причиною торнадо в Техасі або бабуся, яка продала декілька акцій в Брюсселі може стати причиною фінансового краху в Японії. Ефект метелика озна-

часе, що в хаотичній системі незначний вплив може мати непередбачувані наслідки в іншому місці і в інший час. Тому спроби передбачити довгий ланцюг подій або дати довгострокові кількісні прогнози близькі до абсурду.

Правило 4: Сформульоване технічними аналітиками, які використовують графічні діаграми при аналізі фондового ринку. Це правило свідчить, про те, що графіки самореалізуються. Тобто, якщо багато людей використовують однакові графічні системи, вони можуть заробляти прибуток на своїх оборудках, незалежно від того, чи вони справді правильні чи ні.

Науковці виділяють дві групи поведінкових чинників, які впливають на поведінку інвесторів та стан фондового ринку [3]:

– емоції – переживання людей ситуативного чи дійового значення предметів та явищ минулого, теперішнього або майбутнього. У результаті дії емоцій фінансові рішення приймаються на основі відчуттів (імпульсу, інтуїції та ін.), а не раціонального розрахунку. Емоції виникають спонтанно і підсвідомо, тому нівелювати їх вплив доволі складно;

– когнітивні процеси – прийняття рішень здійснюється шляхом застосування евристичних спрощень та висновків теорії перспектив.

Найбільш вагомими емоційними чинниками, які впливають на процес прийняття рішень інвестором є самовпевненість і стійкість переконань.

Самовпевненість – це емоція, яка зумовлює ситуацію, коли, з одного боку, інвестори недооцінюють ймовірність настання граничних подій, а з іншого боку переоцінюють ймовірність середніх значень зростання сукупного споживання [4].

Необґрунтована віра інвесторів у достовірність власних інтуїтивних суджень і знань є однією з найбільш руйнівних форм інвестиційних помилок, оскільки зумовлює надмірний обсяг торгів на фондовому ринку. Самовпевненість посилюється дією оптимізму, самоатрибуції та ефекту передбачення.

Науковці рекомендують наступні засоби захисту від зайвої самовпевненості [5]:

– потрібно старатися робити завдання більш легкими та конкретними. Чим складніше завдання, тим більша самовпевненість.

– старатися порівнювати свою оцінку з оцінками інших людей. Якщо дослідженнями встановлено, що 90%-ва впевненість зазвичай відповідає

70–75% точності, то можливо, варто «переробити» таку впевненість з 90% на 70–75%. З тих же причин не варто бути впевненим на 100%. Це особливо важливо, якщо прогнозується поведінка інших людей.

– у випадку повної впевненості у своєму рішенні, потрібно подумати в чому воно може виявитися невірним. Можливо, це змінить думки, але зате оцінка буде краще проградуйована.

Така емоція як стійкість переконань виражається в надмірному дисконтуванні інвестором майбутніх грошових потоків. Виробивши певну думку, люди підтримують її тривалий час і неохоче змінюють. У результаті дії даної емоції виникають такі ефекти як ефект підтвердження, ефект статусу кво, ефект володіння, ефект жалю та уникнення невизначеності [3].

До евристичних спрощень інвестори вдаються при прийнятті швидких рішень та в зв'язку з необхідністю оперувати великою кількістю даних, що також приводить до систематичних порушень. Під впливом репрезентативності інвестори недооцінюють загальну ймовірність настання періоду спаду чи зростання і надмірну увагу надають значенням ймовірностей настання періоду при певних сигналах ринку. Евристика репрезентативності полягає в тенденції людини зараховувати об'єкт до групи, якщо він виявляє характерні для об'єктів цієї групи ознаки. Цей метод скорочує кількість часу і зусиль необхідних для прийняття рішення, оскільки інвестор оцінює вірогідність події, порівнюючи її з існуючим в підсвідомості стереотипом, а не з реальною імовірністю. Щоб не стати жертвою евристики репрезентативності потрібно керуватися наступними правилами [5]:

– не дозволяти деталізованим сценаріями вводити себе в оману. Деталізовані сценарії здаються більш правильними і тому привабливими, що не завжди так. Нерідко, чим більше деталей містить сценарій, тим він менш імовірний – навіть якщо здається, що він досконало відображає найбільш імовірний результат справи.

– по можливості звертати увагу на базову частоту. Коли базові частоти занадто високі або низькі, репрезентативність найчастіше є поганим індикатором імовірності.

– пам'ятати, що шанс не саморегулюється. Ряд невдач означає лише ряд невдач. А не означає, що попереду такий же ряд удач, і також це не означає, що речі фатально залишаються незмінними. Якщо існує (як при

підкиданні монети) конкретна імовірність певного результату або результату, минулі події не мають впливу на майбутні.

– не забувати про регрес до середнього. Ряд невдач не обов'язково компенсується рядом удач (і навпаки), після яскравих подій зазвичай йдуть більш звичайні. Регрес до середнього типовий, від чого б не залежав результат. Кожний з факторів, що призводять до усередненого, може в іншій комбінації привести до незвичайного, але в більшості випадків події повертаються до норми.

Основною ідеєю теорії перспектив є наявність в поведінці людей «відрази до втрат» – коли жаль за втратою певного доходу є набагато (приблизно у 2,25 рази – коефіцієнт уникнення витрат) більшим від позитивних емоцій, пов'язаних із почуттям задоволення від отриманого доходу. На практиці це означає, що приймаючи рішення, результати яких є невизначеними, інвестори (особливо консервативні) вибирають, як правило, такі варіанти розвитку подій, щоб шанс уникнути ймовірних втрат був найвищим. Жаль, який людина відчуває від втрати 1000 грн. є набагато більшим, ніж радість від отримання такої ж суми. Це пояснює, чому люди ведуть себе так непослідовно по відношенню до ризиків, тобто існує своєрідна «асиметрія» між прибутками і збитками. Саме «відраза до втрат» заставляє окремих інвесторів продавати всі свої акції в періоди сильних хвилювань на ринку. Через страх перед втратами інвестори мають схильність надто довго втримувати «слабкі» цінні папери і надто швидко продавати «сильні». Це пояснюється тим, що більшість людей хоче отримувати гарантований прибуток від продажу прибуткових акцій, ніж реєструвати збитки від продажу падаючих в ціні акцій (від яких він мав би позбутися чим найшвидше). Однак, біль від визнання програшу заставляє інвесторів ризикувати далі і більше втрачати. В середньому інвестори тримають прибуткові акції 104 дні, в той час як збиткові – 124 дні.

Отже, теорія поведінкових фінансів набуває популярності, оскільки враховує особливості людської поведінки та її впливу на фондовий ринок. Розуміння правил поведінкових фінансів, які лежать в основі прийняття інвестиційних рішень, дозволяє ефективніше оцінити реальну ситуацію на фондовому ринку, спрогнозувати майбутні зміни та попередити вплив негативних чинників на показники ринку.

Література:

1. Малишенко К.А. Фактори, що визначають особливості фондового ринку в Україні / К. Малишенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/NATALYA/Downloads/vbumb_2013_4_25.pdf.
2. Твид Л. Психологія фінансов / Ларс Твид. – М.: ИК «Аналитика», 2002. – 376 с.
3. Ліпич М.А. Поведінкові фінанси: концептуалізація поняття / М. Ліпич // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2014. – Т. 19. – Вип. 3/4. – С. 54–57.
4. Ліпич М.А. Вплив поведінкових чинників на ціноутворення на фондовому ринку / М. Ліпич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memjournal.agrex.gov.ua/vplyv-povedinkovyh-chynnykiv-na-tsinoutvorennya-na-fondovomu-rynku>.
5. Плаус С. Психологія оцінки та прийняття рішень / Переклад з англ. – М.: Інформаційно-видавничий дім «Філін», 1998 – 368 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ulit.inf.ua/evristika-representativnosti-19615.html>.

e-mail: o.kvasnytsia@tneu.edu.ua

Квасниця О.В., к.е.н, доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Квасниця О.В., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Kvasnytsya O.V., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

ISSUES OF FINANCIAL SUPPORT OF LOCAL GOVERNMENT AND ITS SOLUTIONS

На сьогоднішній день місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами для організації управління економікою і соціальною сферою на своєму рівні, що зумовлено:

– високим рівнем концентрації фінансових ресурсів у державному бюджеті країни, що знижує значення регіональних і місцевих бюджетів у вирішенні життєво важливих для населення завдань;

– низькою часткою закріплених за територіями податкових платежів;

– відсутність чіткого взаємозв'язку між обсягами податків, які збираються, і доходами органів місцевого самоврядування позбавляє місцеві органи влади стимулів до збільшення державних доходів, що, в свою чергу загострює проблему нестачі коштів не тільки на місцевому, але й на загальнодержавному рівні.

Формування умов для належного місцевого економічного розвитку вимагає значних коштів, що мають бути залучені місцевою владою, тому актуальним є розгляд проблем фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування відповідними ресурсами для забезпечення фінансування потреб місцевого розвитку.

Міжнародна практика передбачає два принципово відмінні підходи до фінансування місцевого економічного розвитку, що їх умовно можна визначити як внутрішній – використання ресурсів місцевого самоврядування для сприяння процесам розвитку території та зовнішній, що спрямований на залучення додаткових ресурсів.

Застосування внутрішнього підходу до фінансування місцевого економічного розвитку обумовлено високим рівнем адміністративної та фінансової автономії місцевого самоврядування в європейських країнах, який передбачає існування широкої бази для місцевих податків і зборів, а також достатні повноваження місцевої влади щодо адміністрування фіскальних надходжень. Відповідно місцева влада має у своєму розпорядженні значний обсяг ресурсів, які спрямовує на місцевий економічний розвиток. Більш поширеним в Україні є зовнішній підхід, який передбачає використання активів комунальної власності, залучення коштів бюджетів вищих рівнів, грантових коштів та різних видів муніципальних позик [1, с. 6]

Протягом останніх років в Україні набуває поширення використання змішаного варіанту щодо фінансування місцевого економічного розвитку, коли органи місцевого самоврядування водночас залучають кошти місцевого бюджету, бюджетів вищих рівнів, приватних суб'єктів господарювання, благодійних фондів і донорських організацій для фінансування місцевого економічного розвитку. Проте, у переважній більшості, навіть

акумуляованих коштів недостатньо для розв'язання проблем економічного розвитку, що накопичилися на місцевому рівні.

Дуже поширеним в Україні є застосування підходу щодо акумулювання додаткових надходжень до місцевих бюджетів шляхом продажу або оренди об'єктів комунальної власності, зокрема землі і нерухомості.

Особливістю бюджетних джерел фінансування місцевого економічного розвитку є те, що кошти від оренди землі чи нерухомості комунальної власності можна визначити, відповідно до класифікації ресурсів, як відновлювальні, тобто ті, що надходять системно, адже не відбувається зміни власника. Відповідно, від продажу землі чи нерухомості місцева влада одержує кошти в бюджет розвитку місцевого бюджету, проте втрачає право власності на актив і можливість надалі отримувати від нього дохід. Тобто щорічні можливості надходжень коштів скорочуються і постає завдання пошуку інших джерел наповнення бюджету [2, с. 104].

Серед зовнішніх джерел наповнення місцевих бюджетів вагоме місце займають бюджети вищих рівнів. Зокрема, до бюджетних надходжень зовнішнього характеру належать цільові субвенції з державного чи обласного бюджету на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності в населених пунктах, субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення державних програм соціального захисту, а також субвенції на виконання інвестиційних програм (проектів).

Також, важливим зовнішнім джерелом для фінансування місцевого економічного розвитку є грантові кошти – ресурси, які надані шляхом міжнародної технічної допомоги, благодійних внесків і пожертв та спрямовані на підтримку ініціативи «знизу» щодо поліпшення місцевого розвитку. Грантовими є також кошти, спрямовані на економічний розвиток у рамках проектів корпоративної соціальної відповідальності, а саме ініціатив місцевого розвитку, що підтримується підприємствами території.

Для того, щоб змінити ситуацію з подолання проблем місцевого економічного розвитку, подолати проблеми його фінансового забезпечення, потрібно, насамперед, забезпечити проведення реформи місцевого самоврядування в комплексі з реформою адміністративно-територіального устрою, що дасть можливість сформувати економічно спроможні територіальні громади.

Вирішення проблем фінансового забезпечення місцевого самоврядування забезпечить можливість місцевим органам влади впливати на соціально-економічний розвиток території, у створенні сприятливих умов для сталого розвитку територіальних громад.

e-mail: t.kizyma@tneu.edu.ua

Кізима Т.О., *д.е.н. професор кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ*

СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ОСОБИСТОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

Кизыма Т.А., *д.э.н., профессор кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ*

СУЩНОСТЬ И НЕОБХОДИМОСТЬ ЛИЧНОГО ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Kizyma T.O., *D.Sc., Professor of Department of Finance
named after S.I. Yuriy, TNEU*

ESSENCE AND NECESSITY OF PERSONAL FINANTIAL PLANNING IN CRISIS

Фінансове планування є однією із важливих складових управління особистими фінансами в сучасних умовах. Однак, на жаль, більшість громадян України, попри скрутне економічне становище, не здійснюють обліку особистих доходів і витрат та не використовують у повсякденному житті фінансові плани для досягнення поставлених цілей. За оцінками зарубіжних незалежних фінансових консультантів, складання особистого бюджету та детальна оцінка особистого фінансового стану дають можливість в майбутньому чіткіше визначити власні фінансові цілі, сформуванати стратегію їх досягнення та зекономити на непотрібних витратах від 10 до 20% [1; 2].

Особисте фінансове планування – це процес, за допомогою якого індивіди досягають поставлених цілей, котрі, звичайно ж, вимагають грошових коштів для їх реалізації і забезпечують ефективний перерозподіл

одержуваного доходу на перспективу. Завданням особистого фінансового планування є максимальне зменшення диспропорцій у споживанні та доходах особи, використання базових принципів витрачання коштів, які б забезпечили гармонійний розвиток особи в різні періоди її життя.

Дослідженню особистих фінансів та фінансів домогосподарств приділяли увагу багато західних вчених, а саме: Ж.Б. Сей, Дж. Кейнс, Т. Геррітті, А. Сен, Ф. Модільяні, Т. Шульц. Серед російських дослідників вагомий внесок в дослідження проблем організації та ефективного функціонування особистих фінансів зробили такі вчені як В. Глухов, Р. Єкшембієв, В. Слепов.

На жаль, українська економічна думка лише розвивається в цьому напрямку досліджень, хоча активність науковців та практиків з питань особистого фінансового планування останніми роками значно зростає.

Фінансове планування є однією із передумов ефективного управління та контролю за фінансовим станом кожної людини. Його здійснення неможливе без чіткого визначення пріоритетів, формування й розрахунку етапів його реалізації. Він містить такі важливі компоненти, як оцінку наявних і необхідних ресурсів, постановку фінансових цілей, послідовність і розрахунки їхнього досягнення. Фінансовий план – це не лише облік доходів та витрат, це інструмент, за допомогою якого можна проводити моніторинг фінансової діяльності особи, здійснювати прогнози на майбутнє, робити висновки із досвіду фінансових операцій та оптимізувати грошові потоки для досягнення поставлених цілей.

Для планування та оптимізації особистих фінансів, в першу чергу, необхідно проаналізувати джерела та величину власних доходів і співставити їх із витратами. Це здійснюється шляхом складання особистого бюджету доходів і витрат з метою визначення поточного фінансового стану індивіда.

Перш, ніж розпочати складання особистого бюджету на наступний рік (квартал або місяць), варто провести повну «інвентаризацію» своїх доходів, витрат та майна за попередній період. Практика показує, що доходи та майно підрахувати набагато легше, оскільки джерел отримання доходів менше, ніж витрат, і вони частіше мають документальне підтвердження [3, с. 172]. Що ж стосується витрат, то їх підрахунок є складнішим, оскільки люди часто не зберігають квитанції про здійснення покупок, саме тому доцільно зберігати підтверджуючі документи або хоча б здійснювати

відповідні записи про свої витрати, згрупувавши їх по блоках для зручності підрахунку.

Важливою складовою балансу доходів і витрат є формування резерву коштів для фінансування непередбачуваних витрат. Загроза втрати роботи, валютні ризики, хвороба чи тимчасова непрацездатність особи – ось лише не повний перелік причин додаткової потреби в коштах. А відсутність фінансових резервів може призвести до появи та накопичення заборгованості, яка погіршить фінансовий стан особи.

Фахівці рекомендують створювати резерв коштів планомірно, відкладаючи від 10% до 25% від кожного доходу людини [1; 2; 4]. В залежності від віку та сімейного статусу особи, на нашу думку, такий резерв повинен набувати різних значень, оскільки для сімейної людини частина коштів, яка необхідна для допомоги рідним чи утримання сім'ї в разі хвороби когось із її членів або втрати роботи, буде значно більшою, ніж для одинака чи людини похилого віку, в якій витрати на лікування є значно більшими та й людський потенціал у людей молодого віку більший, у зв'язку з чим їм легше знайти роботу.

Відтак, використовуючи практичні рекомендації фінансових консультантів та власні емпіричні дослідження вважаємо, що формування резерву коштів доцільно здійснювати з урахуванням таких рекомендацій:

- для сімейної людини, резерв коштів доцільно формувати в розмірі трьохмісячної суми витрат всієї сім'ї, решта коштів можуть інвестуватись;

- підприємцю доцільно формувати особистий резерв та резерв для ведення підприємницької діяльності в розмірі двохмісячної суми оборотних коштів;

- у віці від 20 до 30 років доцільно зберігати лише 10% у резерві, 40% вільних коштів у ліквідних активах (депозити, державні цінні папери, валютні вклади), інші 50% – у високоприбуткових або ризикових активах;

- у віці від 30 до 40 років – резерв коштів варто збільшити до 30% річних витрат особи, решту коштів частину варто зберігати в ліквідних активах;

- від 40 до 60 років – резерв коштів доцільно формувати у розмірі 50% річних витрат;

- у віці від 60 років – резерв коштів може досягати рівня трьохрічної суми витрат людини, а вільні кошти можуть зберігатись на депозиті в на-

дійному банку, в ліквідних облігаційних фондах з гарантією збереження коштів [4].

Однак необхідно зазначити, що крім резервів, особа повинна мати ще й заощадження, які використовуватимуть для здійснення великих покупок і досягнення фінансових цілей, а також як додаткове джерело пасивного доходу для забезпечення у старості. Спрямовуючи частину свого доходу не лише для створення резерву, а й на інвестиції, людина зможе в майбутньому одержувати додатковий дохід, за рахунок якого можна буде примножити власні активи, поповнити резервний фонд або витратити кошти на відпочинок чи лікування.

Вважаємо, що кожна людина має формувати особистий фінансовий резерв, незалежно від рівня доходів, адже при його відсутності в разі настання першої ж непередбаченої ситуації можна легко потрапити у скрутне фінансове становище. Резерви слід використовувати виключно при виникненні форс-мажорних ситуацій, а після використання – оперативно поповнювати.

Дотримання основних правил особистого фінансового планування, яке здійснюється на основі балансу доходів і витрат, є однією із основних умов оптимізації фінансових ресурсів індивіда. Постійне ведення балансу доходів і витрат дасть змогу визначити «вузькі» місця та потенційні можливості зменшення непотрібних витрат особи. Дотримання правил ведення балансу та формування фінансових планів відповідно до чітко поставлених цілей є запорукою примноження власного багатства та попередження фінансового банкрутства. Звісно, особисте фінансове планування не є панацеєю від бідності, але систематичне складання фінансових балансів та планів і чітке їх дотримання може допомогти оптимізувати власні фінансові ресурси та направити їх на заощадження чи інвестування.

Одним із основних напрямків оптимізації витрат після детального їх аналізу є раціоналізація особистого споживання з метою економії фінансових ресурсів при збереженні корисності від споживання благ та ступеня задоволення потреб людини.

Вважаємо, що раціоналізація витрат особи є перспективним напрямком подальших досліджень, результатом яких повинні бути практичні рекомендації щодо зменшення видаткової частини бюджету без значного зменшення якості споживання та рівня життя. Формування таких рекомендацій доцільно здійснювати на підставі дослідження поточного та особи-

стого споживання із метою визначення недоцільних витрат, пошуку шляхів економії при покупці певних груп товарів, виключення емоційних покупок.

Насамкінець зазначимо, що вдосконалення процесу планування та оцінки особистого фінансового стану у майбутньому призведе до підвищення економічної активності населення, зменшення диспропорцій у дохідній та витратній частинах особистих бюджетів громадян, загального підвищення економічної культури і добробуту українського суспільства загалом.

Література:

1. Станкевич Ю.Ю. Формирование основных источников получения доходов современных домохозяйств / Ю.Ю. Станкевич // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – Ч. 2. – С. 128–139.

2. Нащупкина О. Финансовый консультант: профессия для амбициозных // Элитный персонал № 44 (481) [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-personal.ru/article.php?id=4659>.

3. Мерзлякова С.Л. Пространственный и портфельный аспекты финансового поведения граждан / Мерзлякова С.Л., Валиуллин Х.Х., Быченкова Е.А. // Сб. научных трудов ИСА РАН «Инвестиции и инновации» – М.: URSS, 2010. – 263 с.

4. Лысюк Д. Электронная коммерция в Украине 2012–2014 гг. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gemius.com.ua/ua/raporty/2014-05/03>.

e-mail: j.klapkiv@tneu.edu.ua

**Клапків Ю.М., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

РОЗВИТОК СТРАХУВАННЯ ТА ОСОБЛИВІСТЬ ЙОГО ВИМІРЮВАННЯ

**Клапків Ю.М., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

РАЗВИТИЕ СТРАХОВАНИЯ И ОСОБЕННОСТЬ ЕГО ИЗМЕРЕНИЯ

**Klapkiv J.M., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

THE DEVELOPMENT OF THE INSURANCE FEATURE AND ITS MEASUREMENT

Факт існування страхового ринку засвідчує відповідний рівень фінансового розвитку країни і економічної системи та стає однією з необхідних умов зростання в сфері реального сектору, але слід констатувати, що вітчизняне страхування перебуває на етапі формування, що поки не дозволяє застосовувати його повною мірою, як дієвий інструмент.

У сучасній літературі економіко-фінансового розвитку страхування розглядається, принаймні, у двох аспектах. З одного боку – як один з ключових елементів фінансового розвитку країни, який являє собою складову економічного розвитку (концепцію, запозичену з теорії підприємця та інновацій Йозефа Алоїз Шумпетера) [1]. З іншого боку – з огляду на дуже тісні зв'язки страхової галузі з іншими галузями економіки, як один з факторів довгострокового економічного зростання. Аналіз наукової літератури дозволяє зазначити, що розвиток страхування є категорією досить складною, представляє собою певний набір термінів, що часто зустрічаються в науковій літературі, але рідко прямо визначаються. Відповідно до словника української мови, слово «розвиток» означає процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [2], часто трактують, як процес перетворень, змін, що відбуваються в різних областях, що полягають у переході до стану або більш складних форм або, в деяких відношеннях більш досконалих.

Класик страхової науки професор Єжи Хандшке роблячи оцінки розвитку страхового ринку Польщі в останні двадцять років, ототожнює його

з різними аспектами перетворень, які мали місце [3]. Зробивши спробу визначення категорії «розвиток страхування», можна було б припустити, що це тривалий процес вдосконалення страхового ринку, інститутів та інструментів страхування, спрямоване на збільшення обсягу страхових операцій і підвищення їх ефективності.

У науковій літературі історичний процес формування страхового ринку (фази становлення розвитку страхування) розглядається в основі різноманітних концепцій. Однією із них є поширення і економічне значення страхової діяльності, а також ступінь його виділення серед інших економічних функцій, чи створення спеціалізованих установ – страхових компаній.

Сучасні науковці застосовують і інші критерії систематизації історичного розвитку страхування, беручи до уваги, зокрема: обсяг втручання держави та соціальні функції страхового захисту, характерні власності, систему правового регулювання щодо страхування, панування емпіричних (інтуїтивних) або актуарних розрахунків методів управління ризиком страхової компанії.

Широко відома періодизація історії страхування на основі оцінки зв'язку страхування з поточною системою освіти та соціально-економічною ситуацією, в якій вони діють. Адже, освітченість – це не лише характерна особливість розвитку страхування, але, насамперед, наснага цього розвитку. В практиці формування страхування проявляється у зростаючій кількості страхових продуктів, поліпшенні доступності та зростанні отриманих страховиками страхових премій [4].

Для традиційного вимірювання розвитку страхування в національній економіці використовується три критерії: розмір бруто-премій з прямого страхування і динаміка їх зростання; показник щільності страхування; показники проникнення страхування [5].

Показники щільності і проникнення страхування є найбільш доречними для проведення порівняльного аналізу розвитку страхування між країнами. Рівень глибини страхового ринку визначається за відношенням валових страхових премій до ВВП. Показник щільності страхування, відображає частку сукупної страхової премії, що припадає на душу населення, а показник проникнення демонструє важливість страхової галузі для економіки країни.

В умовах виходу з кризи, виникає необхідність суттєвих структурних перетворень, а розвиток не означатиме зростання, можна прогнозувати концентрацію страхового ринку та утворення фінансових конгломератів. Розвиток кризової ситуації в країні та в фінансовій сфері і погіршує перспективи економічного зростання та зайнятості в сфері реального сектору економіки. Перед подібним конгломератом проблем та значною економічною рецесією, розвиток страхового ринку в найближчий період може бути значно ускладненим.

Література:

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку : Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер; пер. з англ. В. Старка; [наук. ред., передм. Бажал Ю.М.]. – Вид. 2-ге, допов. – К.: Києво-Могилян. акад., 2014. – 243 с.
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
3. Handschke J., Polskie doświadczenie w formowaniu i rozwoju rynku ubezpieczeń – wybrane aspekty// J.Handschke / «Wiadomości Ubezpieczeniowe», 2009. – nr 3. – S. 56–69.
4. Sangowski T. Rozwój ubezpieczeń na świecie i w Polsce// T. Sangowski / Ubezpieczenia gospodarcze, red.T. Sangowski. – Poltext, Warszawa, 1998. – 298 s.
5. Bednarczyk T. Rozwój finansowy gospodarki polskiej na tle innych krajów // T. Bednarczyk / ANNALES. Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. – Lublin. – VOL. XLV. – 2, 2011.

e-mail: s.koval@tneu.edu.ua

**Коваль С.Л., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

РОЛЬ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

**Коваль С.Л., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА КАК СУБЪЕКТА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ДОМОХОЗЯЙСТВ

**Koval S.L., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

ROLE OF THE STATE AS A SUBJECT PROVISION OF FINANCIAL SECURITY OF HOUSEHOLDS

Забезпечення фінансової безпеки домогосподарств є важливим завданням кожної держави. Виступаючи суб'єктом фінансової безпеки домогосподарств, держава має створити безпечні умови для покупців товарів і послуг; для суб'єктів, що постачають економіку факторами виробництва; для інвесторів, котрі володіють значними обсягами фінансових активів. Крім того, держава як владний інститут повинна сприяти соціальній стабільності суспільства шляхом надання соціальних гарантій.

Створюючи умови для формування стабільних джерел формування доходів, активізації підприємницької діяльності членів домогосподарств, трансформації заощаджень населення в інвестиційний капітал, держава позитивно впливає на фінансову безпеку домогосподарств.

Запровадження оптимальної системи оподаткування є ще одним із методів, що сприяють фінансовій безпеці домогосподарств. Особливу роль у цьому випадку відіграють встановлені державою пільги з оподаткування доходів населення. Відповідно до Податкового Кодексу України податкова соціальна пільга – це сума, на яку платник податку на доходи фізичних осіб, має право зменшити свій загальний місячний оподатковуваний дохід [1]. У 2016 р. податкова соціальна пільга для будь-якого платника становить 689 грн. (50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи у розрахунку на місяць). Граничний розмір зарплати, до якої

застосовується податкова соціальна пільга, у 2016 р. становить 1930 грн. [2].

Відповідно до чинного законодавства, члени домогосподарств мають право на податкову знижку у випадку сплати відсотків за користування іпотечним кредитом, здійснення пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, оплати за навчання у закладах освіти, оплати лікувальних послуг, сплату страхових платежів та платежів до недержавних пенсійних фондів, витрат на будівництво (придбання) доступного житла тощо [1].

Інструментом держави у сфері забезпечення фінансової безпеки домогосподарств є соціальні гарантії, надання яких закріплено Конституцією України [3]. Так, у ст. 48 Конституції України визначено, що громадяни України мають право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло; у ст. 46 – на соціальний захист; у ст. 49 – на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

За допомогою соціальних гарантій держава сприяє соціальній стабільності та фінансовій безпеці людини та суспільства загалом. Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [4].

Державні соціальні гарантії у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти визначаються на основі законодавчо встановленого прожиткового мінімуму. Відповідно до чинного законодавства, прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [5]. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років;
- дітей віком від 6 до 18 років;
- працездатних осіб;
- осіб, які втратили працездатність.

Прожитковий мінімум щороку затверджується Верховною Радою України у законі про Державний бюджет України на відповідний рік (табл. 1).

Таблиця 1

**Прожитковий мінімум у розрізі соціальних груп
у 2011–2016 рр., грн. [6]**

Період	Загальний показник	Діти у віці до 6 років	Діти у віці від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, що втратили працездатність
з 01.01.2011 по 31.03.2011	894,00	816,00	977,00	941,00	750,00
з 01.04.2011 по 30.09.2011	911,00	832,00	997,00	960,00	764,00
з 01.10.2011 по 30.11.2011	934,00	853,00	1022,00	985,00	784,00
з 01.12.2011 по 31.12.2011	953,00	870,00	1042,00	1004,00	800,00
з 01.01.2012 по 31.03.2012	1017,00	893,00	1112,00	1073,00	822,00
з 01.04.2012 по 30.06.2012	1037,00	911,00	1134,00	1094,00	838,00
з 01.07.2012 по 30.09.2012	1044,00	917,00	1144,00	1102,00	844,00
з 01.10.2012 по 30.11.2012	1060,00	930,00	1161,00	1118,00	856,00
з 01.12.2012 по 31.12.2012	1095,00	961,00	1197,00	1134,00	884,00
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1108,00	972,00	1210,00	1147,00	894,00
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1176,00	1032,00	1286,00	1218,00	949,00
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1176,00	1032,00	1286,00	1218,00	949,00
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1176,00	1032,00	1286,00	1218,00	949,00
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1330,00	1167,00	1455,00	1378,00	1074,00
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1330,00	1167,00	1455,00	1378,00	1074,00
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1399,00	1228,00	1531,00	1450,00	1130,00
з 01.12.2016	1496,00	1313,00	1637,00	1550,00	1208,00

Показники табл. 1 свідчать про стабільне зростання прожиткового мінімуму у 2011–2016 рр., однак слід зауважити, що встановлений розмір прожиткового мінімуму не відображає реально необхідного для нормальної життєдіяльності людини, оскільки норми та нормативи споживання, що закладені у прожитковому мінімумі, нижчі за фізіологічні. Таким чином, можна зробити висновок, що прожитковий мінімум гарантує людині рівень життя значно нижчий за той, який є мінімально необхідним для підтримання її життєдіяльності.

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну

норму праці (обсяг робіт). Розмір мінімальної заробітної не може бути нижчим від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (табл. 2).

Таблиця 2

Мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум для працездатної особи у 2015–2016 рр. [6]

Період	Мінімальна зарплата	Прожитковий мінімум для працездатної особи
01.01.2015 по 31.08.2015	1218,00 грн.	1218,00 грн.
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1378,00 грн.	1378,00 грн.
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1378,00 грн.	1378,00 грн.
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1450,00 грн.	1450,00 грн.
з 01.12.2016	1550,00 грн.	1550,00 грн.

Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Досягнення фінансової безпеки домогосподарства є можливим лише в умовах забезпечення достатнього рівня життя для всіх громадян і особливо соціально вразливих верств населення. Система державного соціального страхування спрямована на підтримку пенсіонерів, безробітних, тимчасово непрацездатних громадян. Так, існуюче в Україні загальнообов'язкове державне пенсійне страхування передбачає отримання щомісячних пенсійних виплат при досягненні пенсійного віку чи визнання особи інвалідом. При визначенні розміру пенсії враховується страховий стаж та заробітна плата. Крім того, державою встановлюється розмір мінімальної пенсії, який не може бути менше прожиткового мінімуму на одну непрацездатну особу.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити визначальну роль держави у забезпеченні фінансової безпеки домогосподарств. Разом з тим, методи та інструменти, котрі застосовуються у вищезгаданій сфері є недосконалыми і свідчать про неефективну соціальну політику держави. На нашу думку, існуючу ситуацію можна змінити лише подолавши кризові явища в економіці, політичну нестабільність та припинивши військові дії на території України.

Література:

1. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/nk/rozdil-iv--podatok-na-dohodi-fizichnih-o/>.
2. Податкова соціальна пільга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buhoblik.org.ua/nalogi/nalog-na-dohody-fizicheskix-licz/>.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/>.
4. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
5. Закон України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
6. Прожитковий мінімум у розрізі соціальних груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/wage/>.

e-mail: h.kozak@tneu.edu.ua

**Козак Г.І., к.е.н., викладач кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ НАДІЙНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

**Козак Г.И., к.э.н., преподаватель кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ НАДЕЖНОСТИ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ

**Kozak G.I., Ph.D., Lecturer of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE RELIABILITY OF STATE PENSION FUNDS

Незаперечна соціальна значущість недержавних пенсійних фондів (НПФ) та їхній потенціал для розвитку вітчизняної пенсійної системи актуалізують проблеми забезпечення фінансової стійкості фондів та захисту інтересів їхніх учасників. При цьому найвищий пріоритет відводиться фактору надійності НПФ.

Варто зазначити, що у вітчизняній науковій літературі поряд із розкриттям теоретичних засад, практики та проблематики розвитку НПФ фактично поза увагою дослідників залишилися питання їхньої надійності, що мають особливо важливе значення для фондів як соціально-фінансових інститутів. Праці, присвячені теоретико-методичним засадам визначення, оцінювання та механізмам забезпечення надійності НПФ, мають поодинокий характер, що актуалізує даний напрям дослідження.

В Україні сьогодні відсутні загальноприйняті методики оцінювання надійності НПФ, як і відповідне нормативно-правове забезпечення. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27 червня 2006 р. № 5945 були затверджені Критерії оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду, одним з яких поряд із економічною ефективністю діяльності, ліквідністю пенсійних активів та зворотністю пенсійних накопичень учасників було визначено надійність функціонування. Для визначення кожного з цих критеріїв використовувалася ряд показників, однак сьогодні зазначене розпорядження втратило чинність, а аналогічні нормативні документи так і не прийняті. Тому єдиний підхід до оцінки фінансового стану НПФ, як і їхньої надійності, в Україні відсутній.

Як зазначає Якимчук Т.П. [6, с. 61], в економічній літературі існує два підходи щодо ознак надійності НПФ:

– по-перше, достатність фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності фонду, забезпечення гарантії збереження та приросту коштів вкладників та своєчасність виплат;

– по-друге, довіра громадян до фонду, здатність до виплат грошових коштів і фінансовий стан.

При цьому запропонований автором підхід до оцінки фінансової надійності НПФ передбачає використання кількісних (при аналізі параметрів «фінансовий стан» та «здатність виконувати зобов'язання») та якісних показників (при аналізі параметрів «рейтинг КУА» та «довіра вкладників») [6, с. 62–63]. Однак, алгоритм визначення інтегрального показника надійності автором не пропонується.

Даному питанню приділена увага у праці Алексеєва І.В. та Білика О.І. [1, с. 142], які для оцінювання надійності НПФ та її зміни пропонують використовувати наступний алгоритм:

- формування системи показників, визначеної з урахуванням якісних та кількісних параметрів, які характеризують діяльність НПФ як системи;
- розрахунок бального значення кожного з показників в межах сумарної бальної оцінки (100 балів) за правилом Фішберна;
- визначення інтегрального показника надійності НПФ як суми бальних оцінок усіх показників;
- встановлення класу та рівня надійності НПФ, який фіксується за зробленою рейтинговою шкалою надійності відповідно до суми набраних балів.

Рейтингове агентство «Експерт РА» при оцінюванні надійності НПФ проводить аналіз показників за наступними напрямками:

- розмірні характеристики фонду;
- географія діяльності фонду;
- клієнтська база фонду;
- інвестиційна стратегія;
- професіоналізм і діловий потенціал фонду.

Зважаючи на ці та інші наукові дослідження в даній сфері, нами запропонована методика оцінки надійності НПФ, що передбачає визначення системи коефіцієнтів, які дозволяють всесторонньо оцінити надійність фонду за рахунок аналізу таких основних його характеристик: ринкова позиція, фінансовий стан, рівень ризиковості, стадія розвитку.

Використовуючи методику аналізу та оцінки НПФ Української асоціації інвестиційного бізнесу [2], критерії оцінки фінансового стану [4] та методичні рекомендації щодо базової оцінки інвестиційної діяльності НПФ Нацкомфінпослуг [5], методику рейтингових агентств [3], а також наукові доробки в даній сфері, нами сформовано систему показників для оцінки надійності НПФ в розрізі 4-х груп:

- показники ринкової позиції: частка на ринку за обсягом активів та кількістю учасників, досвід роботи, порівняльний показник прибутковості інвестування;
- показники фінансового стану: динаміка ЧВ ОПА, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт реального доходу, коефіцієнт витратності;
- показники ризиковості: коефіцієнт Шарпа, коефіцієнт варіації прибутку, показник агресивності інвестиційної стратегії, показник монотонності ЧВ ОПА, рівень інформаційної прозорості;

– показники розвитку: коефіцієнт співвідношення пенсійних внесків та виплат, коефіцієнт інтенсивного росту, коефіцієнт зрілості, коефіцієнт плинності, коефіцієнт оновлення.

Кожен блок показників характеризується різною вагомістю в комплексній оцінці. Оскільки показники, відібрані для оцінки, не є рівнозначними, для визначення рівня надійності НПФ пропонується використовувати технологію бального методу з урахуванням вагових коефіцієнтів. Кожному з показників залежно від їх фактичного рівня та відповідно до встановленого діапазону значень присвоюється відповідний бал: низький рівень – 1, середній – 2, високий – 3 бали. Вагові коефіцієнти для показників встановлюються експертним методом залежно від рівня їх значимості. Таким чином, підсумкова блочна оцінка визначається з урахуванням ваги одиничних показників у межах блоку, а комплексна оцінка – синтезом блочних оцінок.

Залежно від значення показника K_n можемо виокремити такі рівні надійності НПФ: 1) високий – $2,5 < K_n \leq 3$; 2) достатній – $2 \leq K_n \leq 2,5$; 3) низький – $1,5 < K_n < 2$; 4) критичний – $1 \leq K_n \leq 1,5$.

Перевагами запропонованої методики є: 1) поєднання аналізу внутрішнього фінансового стану НПФ з оцінкою його становища на ринку пенсійних послуг; 2) аналіз показників не лише в поточному періоді, а й оцінка їх динаміки впродовж тривалого терміну роботи фонду; 3) визначення стадії розвитку НПФ, що дозволяє оцінити не лише поточний стан фонду, а й передбачити перспективи його розвитку. Отже, дана методика може використовуватись безпосередньо НПФ (КУА) в рамках системи управління ризиками, органами регулювання для контролю за результатами роботи фондів, а також в цілях рейтингування НПФ, зокрема при їх відборі для участі в другому рівні.

Таким чином, ключовою характеристикою діяльності НПФ є його надійність як системна характеристика результативності управління фондом, що являє собою сукупність взаємопов'язаних показників. Рейтингування НПФ за показником надійності сприятиме зростанню довіри громадян країни до системи недержавного пенсійного забезпечення та її подальшому розвитку.

Література:

1. Алексеев І.В. Методичні засади інтегрального оцінювання надійності недержавних пенсійних фондів в Україні / І.В. Алексеев, О.І. Білик // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 140–147.
2. Методика аналізу та оцінки недержавних пенсійних фондів та компаній з управління активами недержавних пенсійних фондів. – К.: УАІБ, 2006. – 54 с.
3. Методика присвоєння рейтингів надійності НПФ [Електронний ресурс] // Рейтинговое агентство «Эксперт РА». – Режим доступу: <http://www.raexpert.ru>.
4. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Критеріїв оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду» від 27.06.2006 № 5945 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження методичних рекомендацій щодо базової оцінки інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів» від 29.09.2011 № 613 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Якимчук Т.П. Необхідність імплементації рейтингу надійності недержавних пенсійних фондів в Україні / Т.П. Якимчук, Г.О. Хлівна // Економіка та держава. – 2013. – № 8. – С. 60–63.

e-mail: n.kolomyichuk@tneu.edu.ua

**Коломийчук Н.М., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СТАНОВЛЕННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

**Коломийчук Н.Н., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В СТАНОВЛЕНИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

**Kolomyychuk N.M., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

THE ROLE OF STATE FINANCIAL CONTROL IN FORMATION OF DEMOCRATIC SOCIETY

В умовах сьогодення в Україні актуального значення набуває фінансовий контроль з боку органів державної влади та управління за законніс-

тю формування й обґрунтованістю використання фінансових ресурсів, спрямування їх на соціально-економічний розвиток країни.

За своєю економічною суттю державний фінансовий контроль – різновид фінансового контролю, спрямований на дотримання законності, фінансової дисципліни, доцільності та ефективності при формуванні, розподілі, використанні та відчуженні активів, що належать державі.

Він є невід’ємним і важливим складником державного регулювання економіки, оскільки покликаний забезпечити цей процес достовірною інформацією про використання господарюючими структурами фінансових ресурсів, про ефективність здійсненого регулювання та наявність відхилень від встановлених норм, які перешкоджають формуванню, цільовому та ефективному використанню державних фінансових ресурсів, а також дає змогу вжити необхідні заходи для блокування негативних явищ і профілактики їх на майбутнє.

Державний фінансовий контроль виступає з одного боку необхідною умовою ефективності управління фінансами, а з іншого – є однією із завершальних стадій управління ними. Так само, як і фінанси є основою будь-якої сфери суспільної діяльності і в той же час відбивають їх матеріальну результативність, так і державний фінансовий контроль є процесом, на якому реально виявляється весь процес руху фінансових ресурсів, починаючи від стадії формування фінансових ресурсів, необхідних для початку здійснення діяльності у будь-якій сфері, і закінчуючи одержанням фінансових результатів цієї діяльності.

Державний фінансовий контроль, взагалі, явище універсальне, він застосовується у різних сферах суспільного життя.

Державний фінансовий контроль лише тоді виконує відведену йому роль, якщо ґрунтуватиметься на наступних принципах:

- незалежності фінансового контролю, як невід’ємного атрибута демократії та обов’язкового елемента управління державними фінансовими ресурсами;

- законності, об’єктивності, поєднання державних, регіональних і приватних інтересів;

- повноти охоплення об’єктів контролем, яка досягається завдяки вибірковій перевірці певних сегментів підконтрольних об’єктів;

– розподілу контрольних повноважень, який передбачає розмежування функцій ініціювання та виконання фінансового контролю між суб'єктами контролю;

– збалансованості контрольних дій, що передбачає узгодженість їхньої внутрішньої та зовнішньої спрямованості й забезпечує рівновагу фінансового контролю;

– превентивності контрольних дій, тобто дій, які носять попереджувальний характер, завдяки яким досягається завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичного стану фінансової діяльності від встановлених норм;

– відповідальності, що передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективність функціонування системи фінансового контролю та господарюючих суб'єктів за наслідки контрольних дій.

В умовах глобальних економічних перетворень перед контролюючими органами держави постають все нові і нові завдання, серед яких збалансування бюджетних систем, гармонізація впливу функціонально різних органів державного фінансового контролю на темпи і пропорції зростання основних макроекономічних показників. Отже, проблеми удосконалення та посилення державного фінансового контролю залишаються актуальними і сьогодні, адже реформування системи контролю має не тільки важливе соціально-економічне значення, а й відіграє провідну роль у становленні демократичного суспільства.

e-mail: i.krupyak@tneu.edu.ua

**Круп'як І.Й., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ РЕГІОНУ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

**Крупьяк И.И., к.э.н., старший преподаватель кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

**УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ РЕГИОНА
В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ**

**Krupiak I.Y., Ph.D., Senior Lecturer of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

**MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES OF REGION
IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY**

В умовах економічної нестабільності вичерпання потенціалу екстенсивного розвитку окремих регіонів, обмеження їх власної фінансової бази та підвищення рівня дотаційності призводить до посилення негативних тенденцій макроекономічної динаміки. Відтак, множина питань пов'язаних з фінансовим забезпеченням розвитку цих територіальних утворень зумовлює необхідність ґрунтовних теоретичних досліджень та практичних заходів в напрямку впровадження нових механізмів управління їх фінансовими ресурсами.

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення розвитку регіонів присвячено наукові праці вітчизняних вчених: І. Вахович, В. Галушак, З. Герасимчук, Т. Голікової, Б. Данилишина, М. Долішного, О. Другова, Л. Зайцевої, І. Камінської, М. Карліна, В. Пилипів, С. Писаренко, С. Романюка, В. Чужикова, М. Чумаченка, Я. Шевчука, І. Школи, С. Юрія та інших. Аналіз проблем фінансової політики розвитку регіонів здійснювали такі зарубіжні науковці і практики, як Р. Бінгем, С. Вайт, Б. Твіс, В. Стевенс, Р. Хакет, Г. Холіс, Л. Чихладзе. Проте уваги потребує дослідження особливостей управління фінансовими ресурсами регіонів та розроблення науково-методичних засад формування фінансових ресурсів, які б відповідали сучасним вимогам і задовольняли потреби суспільства.

Формування фінансових ресурсів регіону відбувається шляхом їх перерозподілу між суб'єктами господарювання і домогосподарствами, з одного боку, та державою, з іншого, за допомогою використання податкового та неподаткового методів. Особливість першого методу полягає у встановленні державою обов'язкових і безповоротних грошових платежів, які мобілізуються у бюджет відповідного рівня у визначених розмірах та протягом певного інтервалу часу. При застосуванні податкового методу формування фінансових ресурсів здійснюється відповідно до законодавчо визначених суб'єктів і об'єктів оподаткування, ставок податків та неподаткованого мінімуму. Мобілізовані неподатковим методом фінансові ресурси мають здебільшого цільове спрямування та незначне фіскальне значення.

Ефективність реалізації податкової політики в регіонах залежить від можливостей регіону щодо сплати податків, оскільки для забезпечення їх збалансованого соціально-економічного розвитку важливе значення має відповідність планових податкових надходжень податкоспроможності цих територіальних утворень. Причому остання визначається соціально-економічними аспектами розвитку регіону та формується під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів. Саме тому, лише за умов врахування особливостей розвитку регіонів, відмінностей в їх соціально-економічних умовах та в розвитку виробничої і соціальної інфраструктури податкова політика є інструментом активного впливу на соціально-економічний розвиток цих територій, рівень його фінансового забезпечення.

Однак, на нашу думку, більшість видів податків і платежів не є стабільними джерелами надходжень, за винятком податку на доходи фізичних осіб, що викликає необхідність покриття бюджетних дефіцитів за рахунок коштів державного бюджету. Це обмежує повноваження та рівень автономності органів місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів бюджетних видатків, позбавляє їх самостійності у вирішенні нагальних проблем розвитку регіону. В такому контексті визначальним чинником забезпечення ефективності управління фінансовими ресурсами регіону є подальша фінансова децентралізація, що передбачає перенесення ваги управлінського процесу та концентрацію фінансового ресурсу з рівня регіону на рівень територіальної громади. Децентралізація сприяє нарощенню фінансового потенціалу регіону, активізації інвестиційної діяльності, стимулю-

ванню підприємницької активності. Водночас, фінансова децентралізація пов'язана із ризиками домінування локальних інтересів над регіональними чи національним, а за умов фінансово-економічної нестабільності, цілі державної і регіональної влади в питаннях реалізації бюджетної політики, можуть мати різні пріоритети, що призводить до дезінтеграції національного економічного простору та неефективного функціонування внутрішнього ринку країни.

Важливим джерелом фінансових ресурсів регіону, що акумулюються органами місцевої влади з метою забезпечення його збалансованого соціально-економічного розвитку, розширення фінансових можливостей є банківський кредит. Однак, підвищенню рівня конкурентоспроможності окремих регіонів практично не сприяє кредитна політика банків, що пояснюється дефіцитом позичкового капіталу. Причиною цього є низькі доходи населення, які визначають його платоспроможність, а також функціонування значних коштів поза банками, у «тіньовій» економіці. На нашу думку, для залучення додаткових кредитних ресурсів в економіку цих територій доцільним є: формування ефективної кредитної політики як одного із важелів реформування економіки та структурних перетворень шляхом збільшення обсягів кредитів та раціонального їх спрямування для забезпечення пріоритетного розвитку наукоємних галузей і підприємств; впровадження пільгового кредитування інноваційних і експортоорієнтованих проектів, що передбачені державними програмами пріоритетного розвитку. Особливе значення має також розвиток мікрокредитування, що дозволяє реалізувати спеціальний підхід до оцінки кредитоспроможності малих підприємств, здешевлює мікрокредити для позичальників за збереження достатньо високого рівня рентабельності.

Направлення інвестиційних ресурсів на розвиток регіонів з достатніми трудовими ресурсами, відносно сприятливими політичними та екологічними умовами запобігатиме розпорошенню ресурсів за численними об'єктами, та дозволить швидко освоїти їх і забезпечити своєчасну окупність. При цьому, зовнішні інвестиції означають можливість використання акумульованих за кордоном коштів для розвитку конкретного підприємства, що сприятиме розвитку економіки регіону. Водночас, існують об'єктивні причини, які зменшують можливість залучення іноземних інвестицій. Найвагомішими перешкодами залучення інвестицій в економіку як України в цілому, так і окремих регіонів є недосконалість законодавства

стосовно іноземного інвестування та його нестабільність, нерозвиненість інфраструктури, постійні зміни в рівнях митних платежів.

Проблемою розвитку регіонів в контексті економічної діяльності держави є недостатність фінансування соціальної сфери, відсутність системного підходу до формування державних соціальних гарантій та інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики для вирішення проблем найбільш незахищених прошарків населення. Наслідком нерівномірності територіального розвитку країни є також можливість виникнення відцентрових тенденцій та формування локальних осередків соціального невдоволення в окремих регіонах. Саме тому, на нашу думку, одним із основних завдань соціальної політики, в межах цих регіонів є забезпечення функціонування механізму відтворення трудового потенціалу, недопущення виникнення соціальних конфліктів, а також зняття напруги підвищеної соціальної небезпеки.

Таким чином, належна фінансова база регіонів є основою для забезпечення якісного виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень та одним із найважливіших засобів припинення втручання в діяльність місцевої влади інших суб'єктів. Для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами регіону стратегії його розвитку повинні включати напрями зміцнення і розширення фінансової бази, оскільки саме забезпеченість регіону достатніми фінансовими ресурсами є запорукою його конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, а також нарощення фінансового потенціалу регіону.

Література:

1. Круп'як І. Інвестиційне забезпечення розвитку економіки регіону / І.Й. Круп'як, Л.Б. Круп'як //Ефективна економіка. – 2015. – № 12 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua.
2. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія / З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук. – Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
3. Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика: монографія / М.А. Козоріз, А.Я. Кузнецова, І.З. Сторонянська, Г.В. Возняк. – К.: УБС НБУ, 2010. – 222 с.

e-mail: z.lobodina@tneu.edu.ua

**Лободіна З.М., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

**Лободина З.М., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

**Lobodina Z.M., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

PROBLEMS AND PROSPECTS OF REFORMING THE BUDGET SYSTEM IN UKRAINE

З моменту проголошення незалежності в Україні спершу розпочався процес становлення, а пізніше – реформування бюджетної системи та відносин, які виникають у процесі функціонування її ланок.

Унаслідок проведених реформ (2001 р, 2010 р., 2015 р.) бюджетна система України зазнала значних трансформацій. Зокрема, змінилися підходи до бюджетного планування; обслуговування Державного та місцевих бюджетів; засад організації міжбюджетних відносин; відбулося об'єднання низки місцевих бюджетів у зв'язку із створенням об'єднаних територіальних громад та їх бюджетів, розпочався процес фіскальної децентралізації, внаслідок якої здійснюється передача повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності від центральних органів влади до місцевих.

На фоні помітних досягнень реформи бюджетних відносин (надання права органам місцевого самоврядування самостійного вибору установи з обслуговування коштів бюджету розвитку місцевих бюджетів та власних надходжень бюджетних установ (в органах Державної казначейської служби України чи установах державних банків), регулювання ставок єдиного податку, податку на майно та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору; спрощення процедури надання місцевих гарантій та здійснення місцевих запозичень від міжнародних фінансових організацій; кардинальна зміна підходів до горизонта-

льного вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів; заміна дотації вирівнювання на базову дотацію, а коштів, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів – на реверсну дотацію; посилення відповідальності профільних міністерств (Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України) у зв'язку із запровадженням надання з державного бюджету місцевим медичної та освітньої субвенцій за реалізацію державної політики у відповідних сферах на місцевому рівні; незалежно від термінів прийняття державного бюджету формування та затвердження місцевих бюджетів – до 25 грудня року, що передує плановому), констатуємо проблеми, які заслуговують на увагу та потребують розв'язання.

Так, від початку здійснення бюджетних реформ, які повинні були покращувати фінансову базу та підвищувати фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, збільшувався обсяг централізації ВВП безпосередньо до Державного бюджету України. Свідченням цього є стійка тенденція до зниження частки доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у структурі доходів Зведеного бюджету України з 47,9% у 1993 р. до 18,5% (!!!) у 2015 р. (за винятком 2006, 2007, 2009, 2012, 2013 рр., коли збільшення зазначеного показника порівняно із попереднім роком було незначним і коливалось в межах 0,6 – 1,2%, у 2007 р. – 3,3%, що практично ніяк не вплинуло на означену тенденцію).

Фактично близько 4/5 обсягу грошових коштів, які надійшли до бюджету держави у результаті розподілу ВВП, зосереджені у розпорядженні центральних органів державної влади і лише згодом у формі міжбюджетних трансфертів передаються органам місцевого самоврядування до місцевих бюджетів. За період проведення бюджетних реформ в Україні виявлено доволі стійку тенденцію до зростання частки міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів (з 31,2% у 2002 р. до 59,1% у 2015 р.) та зниження частки податкових надходжень (з 58,3% у 2002 р. до 33,4% у 2015 р.).

У той же час, порівняльний аналіз абсолютних обсягів податкових надходжень місцевих бюджетів у 2014–2015 рр., на перший погляд, вказує на позитивні зміни внаслідок проведення у 2015 р. бюджетної реформи: збільшення у 2015 р. порівняно з 2014 р. податкових надходжень до місцевих бюджетів (дані без врахування бюджетів АРК) на 13,8% або 11908,95 млн. грн., яке відбулось в основному за рахунок нового платежу

– акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів; зарахування до обласних бюджетів 10% податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки; збільшення надходжень єдиного податку, який у 2014 р. зараховувався до спеціального фонду, а в 2015 р. – до загального фонду бюджетів місцевого самоврядування та плати за землю (земельного податку). Тобто вагомий додатковий ресурс внаслідок децентралізації місцеві бюджети отримали лише за рахунок передачі частини податку на прибуток підприємств (3689,86 млн. грн.) та акцизного збору (7684,63 млн. грн.). Інші значущі за обсягом податки і до реформи у напрямку бюджетної децентралізації зараховувались до місцевих бюджетів. Водночас, місцеві бюджети втратили близько 17636,86 млн. грн. у зв'язку із тим, що з 2015 р. 25% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території України (крім території міст Києва та Севастополя) та 60% – на території міста Києва, зараховується до доходів державного бюджету. Таким чином, у підсумку місцеві бюджети втратили більший обсяг податкових надходжень, ніж отримали.

Про відсутність фіскальної децентралізації в Україні на практиці та низьку податкоспроможність більшості регіонів України свідчать і результати співставлення темпів приросту доходів місцевих бюджетів та трансфертів: за останні 14 років темп приросту обсягу трансфертів не перевищував темп приросту обсягу доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів) місцевих бюджетів (за винятком 2007 р. та 2013 р.).

Підсумовуючи вище наведене, констатуємо, що існуючий порядок формування місцевих бюджетів недостатньо стимулює місцеві органи влади до активних дій щодо наповнення бюджетів і є чинником ризику для економічного і соціального розвитку регіонів та національної економіки. Крім того, формування доходної частини місцевих бюджетів в основному за рахунок трансфертів з Державного бюджету України впливає і на структуру їх видатків, оскільки більшу частку (95,8%) у структурі трансфертів становлять субвенції, які надаються під конкретно визначені цілі.

Серед видатків місцевих бюджетів України переважають видатки на ті галузі, на які держава виділяє субвенції з Державного бюджету, а саме – на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. З однієї сторони це свідчить про важливість зазначених видатків. Однак, зважаючи на те, що у структурі видатків місцевих бюджетів за економічною класифікацією на зазначені галузі капітальні видатки не перевищу-

ють 6%, вести мову про значні перспективи розвитку у наданні освітніх, медичних чи соціальних послуг не доводиться.

Сукупна частка видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видаткової частини місцевих бюджетів становила 77,79% (2015 р.), а враховуючи обсяг субвенцій на ці галузі (76,04% видатків місцевих бюджетів на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист здійснювалося саме за рахунок субвенцій), можна зробити висновок, що фактично центральні органи влади визначають що саме і у якому обсязі фінансувати місцевим органам влади.

Отже, збільшення обсягу трансфертів з Державного бюджету місцевим бюджетам і переважання у їх складі субвенцій над дотаціями підтверджує тезу про надмірну централізацію бюджетних коштів і не дає місцевим органам влади достатньої самостійності у розподілі цих ресурсів. Зазначене актуалізує необхідність продовження бюджетного реформування у напрямку фактичної, а не декларативної, бюджетної децентралізації.

На наш погляд, основними перешкодами до отримання очікуваного ефекту від бюджетної реформи є поспішність її проведення та незавершеність галузевих й адміністративно-територіальної реформ. Спершу доцільно було б завершити реформування системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та адміністративно-територіальну реформу, базуючись на пріоритетності принципів децентралізації та субсидіарності. Наслідком реформ мали б бути оптимізована мережа закладів охорони здоров'я, навчальних, соціальних закладів; чітко визначені повноваження органів місцевого самоврядування; ліквідація районних державних адміністрацій одночасно із створенням виконавчих органів відповідних місцевих рад.

До завершення зазначених реформ склад доходів сільських, селищних та міських (міст районного значення) бюджетів варто б залишити незмінним. Водночас, склад доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад слід було б визначити таким чином, щоб у порівнянні з доходами вищевказаних бюджетів місцевого самоврядування він був би набагато вирашнішим.

Запропонована послідовність змін дозволила б уникнути звинувачень щодо використання бюджетної реформи як механізму примусу до створення об'єднаних територіальних громад.

У сьогоднішніх умовах при подальшому реформуванні бюджетних відносин доцільно, в першу чергу, дотримуватись принципу стабільності податкового законодавства та положень п. 3 ст. 27 Бюджетного кодексу України (закони України або їх окремі положення, які впливають на показники бюджету і приймаються: не пізніше 15 липня року, що передує плановому, вводяться в дію не раніше початку планового бюджетного періоду; після 15 липня року, що передує плановому, – не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим [1]). Платники податків та інші суб'єкти бюджетних відносин, плануючи свою діяльність, мають бути готовими до змін. Поспішність реформ не гарантує ефекту від їх впровадження. Навпаки, це створює додаткові проблеми та сприяє посиленню соціальної напруги у суспільстві, а також збільшенню тінізації економіки. Крім цього, бюджетній реформі мали б передувати заходи щодо стимулювання активізації підприємницької діяльності в населених пунктах із низьким рівнем податкоспроможності.

Подальше реформування міжбюджетних відносин доцільно здійснювати на основі моделі «м'якої децентралізації», що передбачає реалізацію конкретних заходів у розрізі п'яти етапів: 1) підвищення транспарентності бюджетного процесу на місцевому рівні та ефективності використання бюджетних коштів шляхом подальшого реформування основних галузей, що фінансуються з місцевих бюджетів; 2) завершення адміністративно-територіальної реформи, що дозволить створити нову модель місцевого самоврядування в Україні; 3) встановлення чіткого розподілу функціональних повноважень та відповідальності за надання публічних послуг між рівнями влади; 4) зменшення залежності органів місцевого самоврядування від центрального уряду щодо формування доходів і здійснення видатків місцевих бюджетів через продовження податкового реформування та підвищення рівня ініціативності органів місцевого самоврядування; 5) удосконалення існуючої системи міжбюджетних відносин відповідно до новоствореної моделі місцевого самоврядування в Україні.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Звіти Державної казначейської служби України про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2008–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.

e-mail: b.malyniak@tneu.edu.ua

**Малиняк Б.С., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

**ПУБЛІЧНЕ ЗВІТУВАННЯ ПРО ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ
ГРОМАДЯНИНА ВІД ВЛАДИ**

**Малыняк Б.С., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

**ПУБЛИЧНАЯ ОТЧЕТНОСТЬ ОБ ИСПОЛНЕНИИ БЮДЖЕТА
КАК ИНСТРУМЕНТ ПРЕОДОЛЕНИЯ ОТСТРАНЕНИЯ
ГРАЖДАНИНА ОТ ВЛАСТИ**

**Malyniak B.S., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

**PUBLIC REPORTING ON BUDGET EXECUTION
AS AN INSTRUMENT OF OVERCOMING THE REMOVAL
THE CITIZEN FROM THE AUTHORITY**

Важливі рішення у фінансовій сфері, що приймаються органами місцевого самоврядування, залишаються без належної уваги з боку громадськості. З одного боку, це створює можливості для фінансових зловживань чиновників, а з іншого – формує у суспільства почуття відстороненості від необхідності фінансування суспільних послуг та знижує поінформованість про можливість безоплатного одержання благ, профінансованих за рахунок бюджету.

В умовах децентралізації влади та розширення ресурсів місцевих бюджетів важливе значення має забезпечення підконтрольності бюджетного процесу громаді. Необхідною умовою цього є забезпечення прозорості формування та витрачання коштів місцевих бюджетів. Варто зазначити, що загалом є розуміння цього як в суспільстві, так і в окремих представників органів влади. Забезпечення належної прозорості бюджетного процесу дає змогу громаді здійснювати контроль за управлінням бюджетними ресурсами, а владним органам це дає змогу інформувати суспільство про проведену роботу за рахунок бюджетних коштів. Загалом сприяє підвищенню рівня довіри до органів влади, що є дуже важливою для успішного проведення реформ.

В Тернопільській області використовують унікальний для України досвід публічного звітування головних розпорядників коштів обласного бюджету. Ініційований громадськими організаціями Порядок публічного звітування головних розпорядників коштів обласного бюджету Тернопільської області (далі – Порядок), був ухвалений обласною радою 10.02.2015. Порядок ухвалено з метою:

- належного інформування жителів області про використання коштів обласного бюджету;
- забезпечення прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні;
- посилення відповідальності головних розпорядників коштів перед громадськістю області за результат використання ресурсів бюджету;
- підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Відповідно до Порядку кожен головний розпорядник коштів зобов'язаний за 5 днів до публічного звітування оприлюднювати на своєму сайті та сайті ОДА звіт про використані кошти, виконану роботу, а також реєстр укладених договорів на сайті обласної ради. Таке звітування проходить щоквартально, а в його процесі мають право брати участь усі зацікавлені особи – вони можуть ставити запитання, висловлювати свою думку тощо.

Для кожного головного розпорядника коштів обласного бюджету Порядком передбачено розгорнутий набір показників, які можна детально аналізувати. Наявність розгорнутої інформації не лише про видатки, а й про виконану роботу дає змогу оцінювати ефективність видатків. Окремо передбачено вимоги щодо надання повної інформації щодо фінансування регіональних програм із зазначенням показників виконання програм.

Публічний характер представлення звіту головним розпорядником коштів у присутності депутатів і усіх зацікавлених осіб сприяє формуванню майданчика для цивілізованого дискутування на тему використання бюджетних коштів. При цьому зростає поінформованість депутатів про видатки бюджету та про можливості вплинути на цей процес. Загалом це створює сприятливе середовище для ґрунтовного інформування представників регіональних ЗМІ про результати управління місцевими фінансами.

Таким чином, запровадження практики публічного звітування про виконання бюджету призвело до низки позитивних наслідків у бюджетному процесі:

- започатковано публічні дискусії стосовно доцільності та ефективності бюджетних видатків;

- учасники публічних звітувань мають змогу одержувати альтернативну інформацію, зокрема від представників неурядових аналітичних структур

- забезпечено оприлюднення переважної частини інформації, передбаченою в Порядку;

- розширюється коло осіб, долучених до звітування про виконання бюджету;

- відбувається обмін інформацією між представниками влади і громадянами про власне бачення проблем використання коштів.

Втім, попри певні позитивні наслідки, які відбуваються після запровадження Порядку, можна спостерігати також низку проблем, які перешкоджають повноцінній реалізації потенціалу цього документа. Насамперед варто звернути увагу на недосконалий спосіб оприлюднення графіка публічних звітувань та порушення графіку публічного звітувань. Це негативно позначається на відвідуваності таких заходів, передусім, журналістами та громадськістю. Не сприяє розвитку практики публічного звітування також дуже складний пошук інформації на сайтах, а також той факт, що не всі головні розпорядники коштів оприлюднюють інформацію, а оприлюднювана інформація не завжди є повною.

Окремо варто звернути увагу на нерозвиненості практики системного аналітичного опрацювання інформації, що оприлюднюється. Інституційна слабкість неурядових експертних і аналітичних організацій стоїть на заваді об'єктивному опрацюванню наявної інформації учасниками публічних звітувань. Це значно ускладнює роботу журналістів, оскільки оприлюднювана інформація є специфічною та нерідко потребує спеціальних знань і вмінь для її осмислення. Відтак, журналісти неохоче беруться за підготовку матеріалів щодо використання коштів бюджету, внаслідок чого важливі проблеми не висвітлюються в засобах масової інформації.

e-mail: a.mashko@tneu.edu.ua

Машко А.І., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ БЮДЖЕТУ

Машко А.И., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

ESSENCE AND PROBLEMS OF CONTROL OF BUDGET DEFICIT

Mashko A.I., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

Формування засад ринкової економіки соціально орієнтованого типу супроводжується незбалансованістю головного фінансового плану – державного бюджету, що має своїми наслідками неоднозначні соціально-економічні та фінансові ефекти. При цьому, в Україні не сформовано стратегію розвитку та механізми вирішення основних економічних негараздів, не забезпечено створення умов для виходу вітчизняної економіки на траєкторію зростання.

У фінансово-економічній літературі немає єдиної думки щодо однозначного визначення причин виникнення, суті та форм бюджетного дефіциту. Це пов'язано, перш за все, зі складністю та багатогранністю цього економічного явища. Варто зазначити, що як і будь-яке економічне явище, дефіцит бюджету має свій зміст, понятійне навантаження та відіграє особливе теоретико-практичне значення. Зокрема, система сутнісних характеристик передбачає з'ясування природи дефіциту бюджету у таких аспектах:

- за причинами виникнення
- за економічним змістом
- як фінансового явища
- за формами прояву
- за методами фінансування

У класичному розумінні, як фінансове явище, бюджетний дефіцит – це перевищення обсягу бюджетних видатків над надходженнями, за рахунок котрих вони здійснюються. Розглядаючи бюджетний дефіцит у даному аспекті, слід зазначити, що в його основі лежить основна причина –

намагання використати коштів значно більше, ніж є фактичних доходів. З першого погляду, вирішити проблему дефіциту бюджету доволі легко – збільшити податкові або інші види доходів, чи скоротити рівень видатків. Але, на практиці все значно складніше, – швидко збільшити податкове навантаження або недоцільно, або неможливо, а різко зменшити бюджетні видатки теж неможливо, оскільки це не дозволить виконувати державі покладені на неї функції. Саме тому система дефіцитного фінансування потреб держави є звичайною практикою для більшості країн світу. Однак, не дивлячись, на очевидність трактування, сучасна фінансова наука по-різному аналізує сутність та економічну природу цього специфічного явища.

Суть бюджетного дефіциту як економічного явища у науковій літературі часто трактують як об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками відтворювального процесу при використанні державою грошових коштів понад наявні доходи бюджету [1, с. 199]. Іншими словами, дефіцит, як правило, виникає в результаті незбалансованості бюджету, тобто нестачі грошових коштів для фінансування визначеного обсягу державних видатків. Із цього випливає, що основна причина появи бюджетного дефіциту полягає у відставанні темпів росту бюджетних доходів порівняно зі збільшенням бюджетних видатків і зумовлюється дією різних чинників. Вагомим чинником бюджетного дефіциту є неспроможність держави забезпечити наповнення бюджету необхідними доходами.

Іншим чинником бюджетного дефіциту є не завжди адекватне економічній ситуації зростання бюджетних видатків. Так, економіст А. Вагнер, проводячи статистичний аналіз, виявив тенденцію постійного зростання державних видатків. Характеризуючи бурхливий розвиток економіки (на той час), вчений припустив, що за таких обставин видатки бюджету перевищуватимуть темпи зростання національного доходу та об'єми виробництва. Дослідження А.Вагнера знайшли підтвердження у працях й інших науковців. Зокрема, Ф. Нітті, характеризуючи структуру бюджетних видатків багатьох країн світу протягом трьох десятиліть, дійшов висновку, що зростання військових та соціальних видатків призводить до утворення бюджетного дефіциту, а отже, – й державного боргу [2, с. 29]. Окрім того, професор М.І. Боголепов зазначив, що «ніхто не скаже, де кінець збільшенню сучасних бюджетів, де межа розширенню

сфери господарської ініціативи та діяльності державних органів...» [3]. Навіть більше того, теоретичним обґрунтуванням зростання державних видатків у другій половині ХХ стали ідеї кейнсіанства та пов'язані з ним постулати «бюджетного мультиплікатора».

Зростанню бюджетних видатків сприяють й певні прогалини в оцінці владними структурами економічної кон'юнктури, соціальних параметрів бюджету чи зростанні вартості факторів виробництва тощо. Ще одним із чинників значного збільшення непередбачених бюджетних видатків, а, отже – бюджетного дефіциту нашої держави, є борги підприємств за кредитами, залученими під державні гарантії.

Окрім того, чинниками дефіциту бюджету є інфляційні процеси, проблеми функціонування грошового обігу та грошових розрахунків, не завжди ефективна інвестиційна, податкова та кредитна політика. Зокрема, в економічній літературі добре відомий ефект Олівера-Танзі, який мав місце в деяких країнах Латинської Америки під час високих темпів інфляції і котрий полягає у зростанні реального бюджетного дефіциту при збільшенні інфляції [4, с. 206].

Одним із найважливіших аспектів виявлення причин бюджетного дефіциту є політичний фактор, адже бажання політиків залишатися при владі, стимулює прийняття необдуманих рішень у сфері державних фінансів, а саме – різке зниження рівня податків або популістське зростання соціальних виплат, надання необґрунтованих податкових пільг чи державних субсидій тощо.

Загалом, за причинами виникнення дефіцит бюджету поділяється на свідомий та вимушений. Свідомий дефіцит є наслідком використовуваної політики «дефіцитних фінансів». За таких умов, формування бюджетного відбувається для певних визначених цілей (стимулювання економічного розвитку, збільшення соціальних стандартів тощо), а його фінансування часто передбачає залучення державних позик. Натомість, вимушений бюджетний дефіцит своїм початком має соціально – економічні та політичні негаразди та пов'язаний із необхідністю використання фінансових ресурсів понад наявні у розпорядженні. Для прикладу, в нашій державі рівень ВВП, існуючі пропорції його розподілу та структура бюджетних видатків не дозволяє водночас зменшити державні соціальні, управлінські чи інші видатки. Окрім того, можна вести мову про відкриту та приховану форми прояву бюджетного дефіциту. Як зазначає професор

В. Федосов, «відкритий дефіцит – це офіційно зафіксований стан бюджету під час його затвердження у відповідному документі..., – натомість, – прихований дефіцит офіційно не визнається» [5].

Загалом зазначимо, що бюджетний дефіцит – особливе фінансове явище, що характеризується у різних аспектах, і не обов'язково є чимось надзвичайним та негативним. Навіть більше того, причини виникнення, форми прояву та економіко-політичні ефекти дефіциту індивідуальні для кожної держави, що зумовлено характером та станом економіки тієї чи іншої країни, її бюджетною, фіскальною та грошово-кредитною політикою тощо.

Література:

1. Финансы: учеб. для вузов / Под ред. проф. М.В. Романовского, проф. О.В. Врублевской, проф. Б.М. Сабанти. – М.: Юрайт-М, 2002. – 504 с.
2. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособие / В.М. Пушкарева. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
3. Боголепов Д. Краткий курс Финансовой науки. / Д. Боголепов. – М.: Издательство «Пролетарий», 1925.
4. Willem H. Buitier, Giencardo Corsetti and Paolo A. Pesetti. Financial markets and European monetary cooperation. The lessons of the 1992-93 exchange rate mechanism crisis. – [http // www. cambridge. org](http://www.cambridge.org).
5. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.

e-mail: o.melykh@tneu.edu.ua

**Мелих О.Ю., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ФІНАНСОВИЙ СТАН УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО ЗМІЦНЕННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЦЕСІЇ

**Мелых О.Ю., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ И МЕХАНИЗМ ЕГО УКРЕПЛЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РЕЦЕССИИ

**Melykh O.Y., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

THE FINANCIAL CONDITION OF UKRAINIAN ENTERPRISES AND MECHANISM TO STRENGTHEN DURING ECONOMIC RECESSION

У сучасних умовах рецесії в економіці України однією із найактуальніших проблем є нестійкий фінансовий стан суб'єктів господарювання. За підсумками першого півріччя 2015 р. 57% вітчизняних підприємств є збитковими.

За таких умов, постає необхідність дослідження теоретичних, методологічних і практичних аспектів управління ефективністю діяльності підприємства з використанням фінансового механізму, що передбачає застосування прогресивних методів маневрування фінансовими ресурсами в умовах невизначеності і динамічності зовнішнього економічного середовища [2]. Формування ефективного механізму управління фінансами підприємства забезпечує не лише зміцнення його фінансової стійкості, але і підвищення рівня ліквідності, прибутковості, ділової активності та покращення стану економічної безпеки в цілому.

Фінансовий стан підприємства – це сутнісна характеристика його діяльності в певний період, що визначає реальну й потенційну можливість забезпечувати достатній рівень фінансування фінансово-господарської діяльності та здатність ефективно здійснювати її в майбутньому [3].

До основних груп показників, що комплексно характеризують фінансовий стан підприємства належать показники майнового стану, ліквіднос-

ті, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності. Згідно поглядів І.А. Бержанір, якісною характеристикою фінансового стану підприємства є фінансова стійкість, що відображає його здатність функціонувати та розвиватися, зберігаючи рівновагу своїх активів та пасивів в мінливому внутрішньому і зовнішньому середовищі і гарантує його постійну платоспроможність й інвестиційну привабливість в межах допустимого рівня ризику [1, с. 35].

Тип фінансової стійкості підприємства визначається шляхом порівняння його запасів та витрат і джерел їх фінансування, до яких належать власні оборотні активи, довгострокові та короткострокові позики.

З 2005 р. в Україні спостерігається зростання дефіциту власних оборотних активів суб'єктів усіх галузей економіки, що пов'язано як зі зростанням загальної величини запасів та витрат, так і зі скороченням власного оборотного капіталу.

Діагностика фінансової стійкості підприємств України у 2015 р. свідчить про те, що для більшості вітчизняних суб'єктів господарювання майже усіх видів економічної діяльності характерний нестійкий фінансовий стан. Його сутність полягає в тому, що запаси і витрати підприємств покриваються за рахунок усіх існуючих джерел їх фінансування (власних оборотних активів, довгострокових позик та короткострокових кредитів). Винятком є освіта та фінансова діяльність для яких притаманний нормально стійкий фінансовий стан.

Негативні тенденції спостерігаються і в динаміці коефіцієнта автономії підприємств, що відображає частку власного капіталу у майні суб'єкта господарювання. Стрімке зниження значення показника автономії підприємств, що спостерігається в Україні з 2013 р. свідчить про посилення фінансової залежності вітчизняних суб'єктів господарювання від кредиторів. В умовах сучасної фінансово-економічної та політичної кризи в Україні скорочення частки власного капіталу у майні підприємств є наслідком зниження рентабельності їх діяльності в цілому та, відповідно, зменшення можливостей щодо її збільшення за рахунок капіталізації чистого прибутку.

Таким чином, за підсумками 2015 р. фінансовий стан підприємств України характеризується нестійкістю, що зумовлено обмеженням можливостей щодо нарощення власного капіталу за рахунок капіталізації прибутку та залучення інвестиційних ресурсів.

Задовільний фінансовий стан підприємства – це важлива умова його безперервного й ефективного функціонування. Його досягнення вимагає забезпечення високого рівня ліквідності, платоспроможності, фінансової незалежності суб'єкта господарювання шляхом ефективного управління фінансами.

Тому, задля подолання фінансової кризи на вітчизняних підприємствах у сучасних умовах економічної рецесії їх фінансовим службам варто вжити таких заходів: оптимізувати структуру капіталу та маркетингову політику; запровадити первинне бюджетування й забезпечити оптимізацію витрат; оптимізувати рух грошових потоків; посилити контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів; реформувати політику комерційного кредитування та провести реструктуризацію кредиторської заборгованості; забезпечити проведення фінансового оздоровлення задля запобігання оголошення банкрутства; тощо.

При цьому, першочерговим етапом покращення фінансового стану вітчизняних підприємств є пошук оптимального співвідношення власного та позикового капіталу, яке б забезпечувало мінімальний фінансовий ризик за максимальної рентабельності власного капіталу [4].

Забезпечення задовільного фінансового стану українських підприємств можливе лише за умови використання елементів сучасного фінансового менеджменту, своєчасної реакції на зміни зовнішнього середовища та стратегічного бачення майбутнього стану підприємства.

Література:

1. Бержанір І.А. Діагностика фінансової стійкості підприємств України / І.А. Бержанір // Інноваційна економіка. – 2013. – № 10. – С. 34–39.
2. Дідик Л.М. Фінансовий механізм управління діяльністю сучасного підприємства / Л.М. Дідик // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2011. – №2. – С. 92–100.
3. Заярна Н.М. Шляхи стабілізації фінансового стану підприємства з огляду на сучасні умови господарювання / О.М. Заярна, С.М. Папарига // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3 – С. 295–297.
4. Корнева Н.О. Шляхи покращення фінансового стану підприємств / Н.О. Корнева, І.О. Шаповалова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 5.1. – С. 55–60.

e-mail: a.mokrytska@tneu.edu.ua

**Мокрицька А.Б., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

**ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ АСИМЕТРИЙ НА ФОРМУВАННЯ
ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

**Мокрицкая А.Б., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

**ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ АСИММЕТРИЙ НА
ФОРМИРОВАНИЕ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

**Mokrytska A.B., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

**INFORMATION ASYMMETRIES INFLUENCE ON
THE FORMATION OF HEALTH CARE FINANCIAL
RESOURCES**

Модель фінансового забезпечення охорони здоров'я залежить від співвідношення між джерелами формування фінансових ресурсів галузі. Існують три основні джерела їх формування – приватні кошти громадян, громадські кошти і фінансові ресурси держави. В кожній країні система охорони здоров'я пройшла власний шлях розвитку, і сьогоднішнє співвідношення трьох джерел фінансування є продуктом цього розвитку. Кошти можуть акумулюватися державою, страховими організаціями в обов'язковому (добровільному) порядку шляхом збору платежів і податків – як прямих, так і специфічних акцизів на окремі товари, податків на специфічні фактори виробництва; страхових платежів; безпосередньої оплати пацієнтами послуг; з благодійних пожертв. Також можуть залучатися зовнішні джерела формування фінансових ресурсів. Країни по-різному комбінують ці методи, що й визначає специфіку фінансового забезпечення з урахуванням змін в економічних системах країн.

Особливості формування та використання фінансових ресурсів охорони здоров'я продиктовані конфліктом між соціальною та економічною ефективністю. Наприклад, витрати на надання послуг невиліковно хворим з економічної позиції можуть бути неефективні, якщо пацієнт не може оплатити своє лікування. З медичної точки зору дані послуги також низь-

коєфективні, оскільки хворобу неможливо вилікувати. Однак з точки зору соціальної ефективности такого роду «безперспективні» витрати набувають особливого значення і мають цілком певний результат – підвищення моральності та соціальної відповідальності суспільства. В силу високої соціальної значимості медичної праці в ідеалі соціальна ефективність повинна бути поставлена на перше місце, медична – на друге, а економічна – на третє. Однак для окремої медичної установи або лікаря приватної практики як для самостійно господарюючих суб'єктів, протиріччя в даних видах ефективності будуть виникати неодноразово і можуть бути вельми гострими [2, с. 145].

Медичні послуги характеризуються рядом особливостей, що відрізняють їх від інших послуг, що пов'язано як з їх призначенням, так і з властивостями і параметрами надання [7]. В умовах ринкових відносин, медична послуга виступає специфічним товаром, який володіє такими характерними властивостями як: непередбачуваність, невіддільність від джерела послуги, непостійність якості та неможливість нагромадження [4, с. 116].

Інформаційна асиметрія є одним з найважливіших факторів, які роблять систему надання медичної допомоги неефективною. Вперше цю властивість було відзначено Кеннетом Ерроу в статті «Невизначеність і економіка добробуту в охороні здоров'я» в журналі «Американський економічний огляд» у 1963 р. К. Ерроу вважав, що «... ризик і невизначеність є суттєвими складовими медичних послуг; ... по суті, всі особливі риси цієї галузі в дійсності породжені переважанням невизначеності» [3, с. 300]. К. Ерроу першим звернув увагу на особливу властивість невизначеності – її відмінність для споживача і виробника щодо методів виробництва та оцінки результатів послуг охорони здоров'я. К. Ерроу писав: «існує особлива властивість невизначеності: вона дуже різна для різних сторін угоди. Оскільки медичні знання дуже складні, інформація як про наслідки, так і про можливості лікування, якою володіє лікар, неодмінно набагато повніша, ніж у пацієнта, або, принаймні, так вважають обидві сторони. Крім того, обидві сторони обізнані про цю інформаційну нерівність, і їхні стосунки опосередковані цим знанням» [3, с. 307]. Л.І. Якобсон трактує цю особливість як «інформаційну асиметрію, яка полягає в нерівномірному розподілі інформації між лікарем і пацієнтом про вид та якість наданої послуги» [7, с. 22–24].

Взагалі під асиметрією інформації розуміється положення, при якому один суб'єкт ринку володіє більш важливою та / або більш повною інформацією, ніж інший [14]. На думку Ю. Ясинського і А. Тихонова, існує «природна асиметричність економічної інформації» [8, с. 114]. Тобто асиметричність інформації притаманна медичним послугам з огляду на їх особливості і відноситься до категорії непереборної. Лікар вирішує проблему невизначеності для погано поінформованого пацієнта шляхом встановлення діагнозу та обсягу послуг, які той повинен придбати сам або отримати за рахунок іншого джерела фінансування. Таким способом лікар продає інформацію, про яку відомо, що вона дорога, так як лікар довго вчився, але нікому невідомо, наскільки вона дорога насправді. Асиметрія інформації при наданні медичних послуг по-різному проявляється в державній, змішаній та приватній системі охорони здоров'я і пов'язана з механізмом фінансування, способом оплати праці виробників цих послуг і методом оплати медичної допомоги споживачами [5].

На ринку медичних послуг асиметрія інформації виникає в процесі вибору пацієнтом лікаря або лікувального закладу, а також при визначенні курсу лікування. Асиметрія інформації також проявляється в умовах конкурентної боротьби між лікувальними закладами. Асиметрія інформації за умови її посилення стає однією з головних проблем в економіці охорони здоров'я, що заважає вийти на суспільно ефективні рівні витрат, обсягів, якості медичної допомоги.

Інформаційна асиметрія створює умови для попиту, стимульованого постачальником, коли останній, діючи як агент споживача, породжує споживання на рівні, вищому за той, що утворився б, якби сповна поінформований споживач спромігся на вільний вибір [6, с. 148].

Асиметрія інформації є одним з класичних провалів ринку. Ініціативою останнього десятиліття стало введення медичних інформаційних систем, а також звернення до таких аспектів стандартизації та акредитації медичних закладів, як вимоги до надання інформації про надавані послуги, кваліфікації лікарів, наявності медичної техніки, режиму роботи установи.

У державній системі охорони здоров'я асиметрія інформації менш виражена, так як лікар приймає рішення про необхідність лікування незалежно від фінансових мотивів, тому пацієнт більше довіряє рішенням лікаря. У даному випадку за бюджетного фінансування, що передбачає безкоштовне надання медичних послуг усім громадянам державними медич-

ними установами без фінансових обмежень, можливості держави щодо економії ресурсів пов'язані з організацією оплати праці медичних працівників у вигляді заробітної плати та строгим порядком формування бюджету галузі. Крім того, як зазначав Н. Барр, в зв'язку з відсутністю оплати за послугу в державній системі «більше можливостей щодо забезпечення взаємодії лікарів і вибору між обслуговуванням у лікарні і вдома» [5].

Тим не менше, навіть за умови державного регулювання інформаційні асиметрії в даній сфері залишаються на високому рівні. Не вдається подолати проблеми в економіці охорони здоров'я та підвищити якість медичних послуг, так як в таких умовах державою часто нехтуються принципи економічної ефективності, що призводить до погіршення умов надання медичних послуг і, як наслідок, їх якості. Таке регулювання галузі призводить також до того, що зменшуються можливості для конкуренції між медичними закладами, для запровадження інновацій. На ринку, хоч і специфічному, монополіст завжди вносить дисбаланс у природні ринкові відносини, він, як правило, підриває вимоги еквівалентності обміну товарів, монополія на ринку завжди в ціні. Виробник-монополіст її по-різному підвищує, а монополіст-покупець – знижує.

Монопольне становище держави як єдиного покупця медичних послуг і спричинило фінансування галузі за «залишковим» принципом. Тому Дж. Стігліц та Е. Аткинсон зазначають, що перш ніж віддати перевагу державі у наданні того чи іншого блага слід врахувати, що рішення може залежати від вибору інструментів, які є в розпорядженні у держави та звертають увагу на такі аспекти як інформаційні асиметрії, адміністративні витрати, різноманіття смаків, перерозподільні цілі. Якщо за приватного забезпечення суспільними благами, споживач сам робить вибір на користь того чи іншого товару, то за державного забезпечення, такі завдання повинна вирішувати держава [1, с. 678].

Література:

1. Аткинсон Э.Б. Лекции по экономической теории государственного сектора: учебник / Э.Б. Аткинсон, Дж.Э. Стиглиц [пер. с англ. под ред. Л.Л. Любимова]. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 832 с.
2. Герасимов П.А. Специфика международного рынка медицинских услуг в условиях глобализации / П.А. Герасимов // Российское предпринимательство. – 2013. – № 20 (242). – С. 144–151.

3. Эрроу К. Неопределенность и экономика благосостояния здравоохранения. Вехи экономической мысли. Экономика благосостояния и общественный выбор. Т. 4. / К. Эрроу / Под общ. ред. А.П. Заостровцева. СПб.: Экономическая школа, 2004.
4. Мокрицька А.Б. Медичні послуги: сутність та класифікація/ А. Мокрицька // Світ фінансів – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – Вип. 4. – С. 115–120.
5. Максимова-Ладьяна Н.И. Специфика асимметрии информации в сфере здравоохранения / Н.И. Максимова-Ладьяна. – М.: Издательство СГУ, 2011.
6. Предборського В.А. Основи економічних теорій / В.А. Предборського. – 568 с. – Режим доступу: http://nebook.net/book_osnovi-ekonomichnih-teorij_568.
7. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: Основы теории государственных финансов: учеб. для вузов / Л.И. Якобсон. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 319 с.
8. Ясинский Ю.М. Асимметрия информации: смещенные рынки и типы макроэкономической динамики / Ю.М. Ясинский, А.О. Тихонов // Экономика и математические методы. – 2009. – Т. 45. – № 3. – С. 114–128.

e-mail: nastiick@mail.ru

Огінська А.Ю., аспірант кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ
ЗАХИСТ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ У ФОРМІ СОЦІАЛЬНИХ
ВИПЛАТ**

Огинская А.Ю., аспірант кафедри фінансов
ім. С.І. Юрія ТНЭУ

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАСХОДОВ БЮДЖЕТА НА СОЦИАЛЬНУЮ
ЗАЩИТУ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМЫХ В ФОРМЕ СОЦИАЛЬНЫХ
ВЫПЛАТ**

Oginska A.Y., postgraduate student of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

**THE EFFECTIVENESS OF BUDGET SPENDING ON SOCIAL
PROTECTION CARRIED OUT IN THE FORM OF SOCIAL
BENEFITS**

Основне завдання оптимізації видатків бюджету на соціальний захист полягає в необхідності використати дефіцитні ресурси максимально ефек-

тивно для забезпечення задоволення базових потреб нужденних груп населення, не допускаючи при цьому негативних наслідків.

У формі виплат здійснюються деякі видатки на соціальний захист на випадок непрацевдатності та на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді. Для визначення ефективності видатків на соціальний захист використаємо загальні та спеціальні показники, до перших ми віднесли: рівень виконання фактичних видатків та питому вагу видатків на соціальні виплати у загальній структурі видатків.

До стабілізації економічного становища в Україні величина соціальних виплат визначається на основі прожиткового мінімуму з урахуванням рівня його забезпечення. Соціальні виплати є найбільш адресними, що дозволяє визначити розмір допомоги на одну особу. На основі цього, спеціальними показниками ефективності соціальних виплат використаємо співвідношення їх розміру до прожиткового мінімуму на одну особу або домогосподарства. Критерієм ефективності вважаємо показник, який становить більше 100%.

Аналізуючи ефективність видатків на соціальний захист на випадок непрацевдатності, варто зазначити, що станом на 01.01.2014 загальна чисельність інвалідів становила понад 2,8 млн. осіб (або 6,2% у загальній структурі постійного населення країни (45,4 млн. осіб). Найбільшу частку – близько 80%, становлять кошти, які спрямовані на державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям інвалідам. Рівень виконання запланованих видатків є високим у 2012 р. – 99%, у 2014 р. дещо нижчим – 92%. Розмір державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам протягом 2012 р. збільшувався 5 разів (з січня, квітня, липня, жовтня та грудня). Співвідношення середнього розміру допомоги до прожиткового мінімуму становив 118%, така ж тенденція збереглась і у 2014 р. – 119,5% [1].

Рівень виконання видатків на допомогу на догляд за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу є невисоким протягом 2012-2014 рр. і становить 86–88%, такий низький рівень виконання запланованих видатків характеризує неефективне планування, в той же час дана тенденція спостерігається протягом тривалого періоду.

Щодо аналізу загальних показників ефективності видатків бюджету на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді, варто зазначити, що рівень виконання видатків для сімей з дітьми у 2012 р. був високим і в загальному, і

по кожному зокрема станови 98–99%, в той же час у зв'язку зі скороченням фінансування з метою запобігання фінансової кризи у 2014 р. рівень виконання є нижчим і в загальному становить 89%.

Щодо співвідношення обсягу фінансування допомоги до загальної суми видатків на соціальний захист сім'ї, дітей то молоді, то найбільшу частку становить допомога при народженні дитини 50% у 2012 р., 54% у 2014 р. У зв'язку з ліквідацією допомоги по догляду за дитиною по досягненні 3 річного віку, частка зазначених виплат скоротилась з 22,04% до 9,07% у 2014 р. В той же час у зв'язку з погіршенням матеріального становища малозабезпечених сімей збільшилась частка видатків на допомогу даної категорії з 7,04% до 17,14% [1].

Важливим показником, за допомогою якого можна оцінити ефективність видатків є співвідношення середнього розміру допомоги до прожиткового мінімуму. Найвищий рівень становлять кошти, які виділяються на дітей над якими встановлено опіку чи піклування – 179,7% у 2012 р., 182,1% у 2014 р. А також високий рівень забезпечення по відношенню до прожиткового мінімуму для малозабезпечених сімей – 138,7% у 2012 р., 163,4% – 2014 р. У зв'язку із зменшенням суми виплат при народженні дитини, середній розмір допомоги по відношенню до прожиткового мінімуму зменшився з 129,8% до 112,7% у 2014 р. Не значно змінився розмір допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами у відсотковому значенні до середнього розміру прожиткового мінімуму – 115,5% – 2012 р., 116,2% – 2014 р., а також допомога на дітей самотнім матерям 30,7% – 2012 р., 30,4% – 2014 р.

Нами було розрахована коефіцієнт кореляції, який показує залежність видатків бюджету на соціальний захист та прожиткового мінімуму. Даний показник становить 0,85 – 0,99%, що свідчить про тісний зв'язок залежності. На основі цього можна стверджувати, що при підвищенні прожиткового мінімуму буде пропорційно зростати добробут громадян.

Проаналізувавши загальні та спеціальні показники ефективності видатків, які здійснюються у формі виплат, важливо наголосити, що дані показники свідчать про високу їх ефективність, адже по більшості показниках співвідношення виплат і прожиткового мінімуму становить більше 100%. Проблемним залишається те, що прожитковий мінімум є настільки низьким, що не забезпечує належне фінансування потреб населення.

Література:

1. Видатки за функціональною класифікацією за 2012–2014 рр. / Державна казначейська служба України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477/>. – Заголовок з екрану.

e-mail: o.petrushka@tneu.edu.ua

Петрушка О.В., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ У РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Петрушка Е.В., к.э.н., старший преподаватель кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

РОЛЬ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Petrushka O.V., Ph.D., Senior Lecturer of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

ROLE OF POPULATION FINANCIAL LITERACY IN THE DEVELOPMENT OF PENSION SYSTEM OF UKRAINE

Фінансова грамотність дає можливість громадянам бути освіченими у різного роду економічних питаннях та керувати своїм матеріальним благополуччям. І навпаки, відсутність елементарних фінансових знань і навичок обмежує можливості людей щодо прийняття правильних рішень для забезпечення свого добробуту.

Неосвіченість і недовіра громадян до фінансових ринків, нерозуміння контрактних відносин, базових основ фінансів також стримують розвиток підприємницької діяльності та малого бізнесу. Сталий розвиток економіки залежить не тільки від впровадження більш ефективних виробничих і фінансових технологій, але і від того, наскільки населення здатне їх використовувати.

Сучасна ринкова економіка передбачає широку участь населення в інвестиційних, страхових та іпотечних схемах, що допомагають вирішити

питання пенсійного накопичення, соціального і медичного страхування, освіти і житла. Збільшення і раціональне використання заощаджень забезпечує більш високий рівень економічної і соціальної стабільності та одночасно створює основи стійкості фінансової системи і макроекономічної збалансованості.

Активна ощадна поведінка населення, використання накопичувальних і страхових інструментів передбачає досить високий рівень фінансової грамотності, який дозволяє громадянам активно взаємодіяти з фінансовими інститутами, широко використовувати продукти банківського і страхового сектора, системи пенсійного страхування.

Розвиток фінансової грамотності є важливим напрямком зміцнення середнього класу, ощадної поведінки населення як основи макроекономічної стабільності і розвитку сучасного фінансового сектора.

У довгостроковому плані місце фінансової грамотності населення визначається зростанням значення індивідуальних фінансових рішень у забезпеченні особистого добробуту на всіх етапах життєвого циклу – при отриманні освіти, створенні сім'ї, народженні дітей, забезпеченні домогосподарства житлом, зміні сфери діяльності і закінченні трудової діяльності, виході на пенсію тощо [1].

Однією із основних проблем реалізації пенсійної реформи в Україні, на нашу думку, є низький рівень фінансової грамотності населення та відсутність довіри до фінансових інститутів. У нашому суспільстві спостерігається домінування переконань, що відповідати за гідне забезпечення добробуту громадян у старості має переважно держава. Таке становище є незмінним упродовж останніх років, що негативно впливає на розвиток багаторівневої системи пенсійного страхування в Україні.

Доволі високий рівень покладання людей обов'язку на державу щодо пенсійного забезпечення спостерігається в умовах низької довіри людей до органів державного управління. Це підтверджує несформованість у суспільстві правил поведінки, що відповідають ринковим принципам. Відповідно до усталених правил поведінки, переважна більшість населення (76%) очікує, що державна пенсія буде основним джерелом доходу після виходу на пенсію. Водночас 41% опитаних громадян нашої держави стверджує, що не матимуть достатнього доходу після виходу на пенсію, а ще 29% вважають, що найімовірніше не матимуть такого джерела, і лише 5% сподівається на належний рівень доходу [2]. Таким чином, можна говори-

ти про те, що в нашій країні відсутні дієві інституції, які б спонукали людей до ефективного забезпечення матеріальними ресурсами у непрацевдатний період. Зрозуміло, що значною мірою така ситуація спричинена загалом скрутним матеріальним становищем чималої частини працюючого населення. Проте невирішеність проблеми значного відсторонення громадськості від завдання власного забезпечення матеріальними ресурсами на належному рівні створює значні перешкоди на шляху розвитку в Україні державного пенсійного страхування.

За даними досліджень Агентства міжнародного розвитку (USAID) можна зробити висновок, що в Україні більшість громадян не володіють достатньою інформацією стосовно змін у пенсійній системі; серед населення існує сильний спротив підвищенню пенсійного віку; люди мало поінформовані щодо діяльності приватних фінансових установ – недержавних пенсійних фондів, які відіграють важливу роль у поступовому впровадженні накопичувального рівня пенсійної системи [2].

Низький рівень фінансової грамотності населення в Україні зумовлений відсутністю навчання дітей у школах основам фінансової грамотності, неналежним забезпеченням достовірною інформацією про всіх учасників фінансового ринку, обмеженістю доступу до фінансового консультування [3].

Методом підвищення фінансової грамотності громадян, на нашу думку, є впровадження системи інформування населення про стан та перспективи розвитку як державного, так і недержавного пенсійного забезпечення. Таку програму варто реалізовувати у тісній співпраці з приватними установами фінансового сектору, яким необхідно зробити певні кроки для посилення довіри у суспільстві до їх діяльності та навчання громадян щодо можливостей для заощаджень та інвестування тимчасово вільних коштів і отримання більшого доходу після виходу на пенсію. До освітніх та інформаційних програм, спрямованих на покращення обізнаності українців у питання пенсійного забезпечення, слід долучитися різного роду міжнародним організаціям, які власним позитивним досвідом сприятимуть зростанню фінансової грамотності населення України. Особливо активно такі заходи необхідно проводити для молоді, оскільки саме вони у майбутньому будуть основними учасниками пенсійного страхування і саме на них орієнтована пенсійна реформа. Тому наскільки вони будуть фінансово грамотними, настільки вони зможуть забезпечити свою старість.

На сучасному етапі було б доцільним прийняття на рівні держави програми підвищення рівня фінансової грамотності населення України та обізнаності споживачів фінансових послуг, яка б визначила основні завдання та функції її учасників, а також сприяла динамічному розвитку недержавного пенсійного забезпечення, яке в майбутньому дасть можливість зменшити навантаження на накопичувальний рівень пенсійної системи.

Література:

1. Блискавка О. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки / О. Блискавка, А. Зеленцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159.htm.
2. Офіційний сайт – USAID (FINREP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finrep.kiev.ua>.
3. Пенсійна реформа в Україні: дослідження суспільної думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/files/pension>.

e-mail: v.pysmennyi@tneu.edu.ua

**Письменний В.В., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

РОЗРАХУНОК ПЛАНОВИХ ПОКАЗНИКІВ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ПРАКТИКИ

**Письменный В.В., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

РАСЧЕТ ПЛАНОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ: ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ И ПРАКТИКИ

**Pysmennyi V.V., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

CALCULATION OF PLANNED INDICATORS OF LOCAL BUDGET REVENUES: PROBLEMS OF METHODOLOGY AND PRACTICE

Планування бюджетних доходів – особливий вид діяльності в системі вироблення та прийняття рішень на превентивному етапі складання проє-

ктів місцевих бюджетів. З прагматичної точки зору, його ціль зводиться до фінансового забезпечення економічно обґрунтованих кількісних і якісних параметрів бюджетних завдань та перспективних програм соціально-економічного розвитку територій. Однак, надмірна тінізація економіки і заполітизованість в ухваленні рішень у бюджетній сфері – ось чи не найважливіші чинники невідповідності між плановими та фактичними значеннями дохідної частини місцевих бюджетів.

Разом тим, не дає змогу максимально точно провести розрахунки бюджетних доходів відсутність науково обґрунтованих і законодавчо встановлених методик бюджетного планування. Це призводить до викривлень показників доходів прийнятого бюджету та кінцевих результатів. У разі незначних розходжень, дефіцит ресурсів можна «перекрити» економією бюджетних коштів, одержанням позичок на покриття тимчасових касових розривів, використанням інших адміністративних заходів впливу. Значно складніше, коли така невідповідність призводить до зменшення видатків місцевих бюджетів.

Тут можливі два сценарії подій: 1) розрахунок меншого обсягу доходів тягне за собою скорочення видатків на стадії складання проектів місцевих бюджетів і, тим самим, обмежує надання суспільних послуг; 2) якщо ж заплановано надмірні значення доходів, які буде забезпечити складно або не можливо, це вплине на процес виконання видаткової частини місцевих бюджетів через зменшення обсягів її складових. Таким чином, планування бюджетних доходів є однією з найважливіших функцій бюджетного менеджменту, від якого залежить реальність надходження коштів, своєчасність їх мобілізації та достатність для фінансування запланованих видатків.

Алгоритм розрахунку планових показників доходів місцевих бюджетів передбачає низку етапів. Зміст першого зводиться до визначення очікуваного обсягу окремого джерела доходів, тобто здійснюється прогнозування доходів з урахуванням інфляції та валютного курсу. Тим самим, забезпечується оцінка ресурсів і дуже важливо, щоб вона була максимально точною. На другому етапі проводиться розподіл надходжень за рівнями бюджетної системи (визначення частки (нормативів) розподілу між державним та місцевими бюджетами). Третій етап – розробка контрольних завдань по тому чи іншому джерелу бюджетних доходів.

Щоправда, вади в системі бюджетного планування деформують планові та фактичні значення бюджетних доходів. Одна із них – відстороненість органів державної фіскальної служби від процесу складання проєктів місцевих бюджетів [1, с. 247]. Зокрема, на ці органи покладено обов'язок здійснювати контроль за правильністю та своєчасністю надходження податків і зборів (обов'язкових платежів), ведення обліку цих платежів у розрізі платників податків. Маючи велику статистичну базу платників податків, органи державної фіскальної служби не обмінюються інформацією з учасниками бюджетного процесу, мотивуючи це конфіденційністю даних.

Сама ж відсутність даних із «першоджерела» унеможлиблює точний розрахунок планових значень податків і зборів (обов'язкових платежів). З позиції працівників місцевих фінансових органів, це відбивається на відсутності бажання і відповідальності у формуванні та виконанні основних бюджетних показників. Вирішення цього питання залежить від політичної волі прийняти відповідні рішення та зобов'язати органи державної фіскальної служби забезпечувати виконання планових показників, які будуть розраховуватися за їх безпосередньої участі (в подальшому це утворить основу проєкту місцевого бюджету).

По-друге, ні Міністерством фінансів України, ні місцевими фінансовими органами не розроблено повноцінної методики обрахунку очікуваних ресурсів місцевих бюджетів, що дуже сильно спотворює їх планові та фактичні значення. Підвищити ефективність бюджетного планування може застосування методу апроксимації або його видів (наприклад, інтерполяції, екстраполяції й інших). Зокрема, цей науковий підхід в практичній діяльності використовували ряд міських та районних фінансових управлінь і, незважаючи на вади, це дало змогу провести оцінку податку на доходи фізичних осіб, як одного з найбільшого джерела доходів місцевих бюджетів.

Наукові методи неодноразово використовувалися й до 2015 р., коли в понятті бюджетоутворення на місцях розраховувався контрольний показник Міністерства фінансів України за доходами, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів. Розрахунок проводився за надісланим зверху «шаблоном» і деталізувався до окремої ланки бюджету (мав вигляд таблиці формату Excel, до якої заносились статистичні дані щодо обсягів доходів і кількості населення за три попередні роки). Такий підхід

був прийнятним у разі сталих показників економічного розвитку, а його ефективність знижувалась в умовах посилення кризи.

Зазначені виклики у системі планування бюджетних доходів потребують усунення в частині методології та практики застосування. Вважаємо, що розрахунок планових показників доходів місцевих бюджетів можна вдосконалити шляхом: розробки на загальнодержавному рівні єдиної методологічної бази бюджетного планування; створення інституційного середовища процесу планування податків і зборів (обов'язкових платежів); побудови інформаційно-аналітичної системи для розрахунку бюджетних доходів; формування фінансової дисципліни учасників бюджетного процесу; зменшення корупційної складової у бюджетних відносинах.

Література:

1. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, В.В. Письменний, В.В. Русін / Асоціація міст України. – К.: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 396 с.
2. Наказ Міністерства фінансів України «Про методики прогнозування показників надходжень до бюджету» від 24 грудня 2010 р. № 1646.

e-mail:radud@ukr.net

Радіонов Ю.Д., к.е.н., начальник відділу адаптації та імплементації міжнародних стандартів, моніторингу і аналізу у сфері державного фінансового контролю Рахункової палати України

ЭФЕКТИВНА БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Радионов Ю.Д., к.э.н., начальник отдела адаптации и имплементации международных стандартов, мониторинга и анализа в сфере государственного финансового контроля Счетной палаты Украины

ЭФФЕКТИВНАЯ БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА – ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Radionov Yu.D., Ph.D., The Head of the International Standards Adaptation and Implementation, Monitoring and Analysis in the Sphere of State's Financial Control Department, The Accounting Chamber of Ukraine (Kyiv)

EFFECTIVE BUDGET POLICY – THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Бюджетна політика за допомогою бюджету як ключового інструменту регулювання економічної діяльності впливає на мікро- та макроекономічні показники, темпи економічного зростання. В нинішніх, складних умовах соціально-економічного розвитку України питання бюджетної політики цікавлять не лише науковців, практиків, а й самих громадян, оскільки від ефективної бюджетної політики залежить рівень їх соціальної захищеності, задоволення інших суспільних потреб, зростання доходів населення і в цілому рівень благополуччя.

Бюджетна політика є стержнем фінансової політики і окрім мобілізації бюджетних ресурсів на потреби країни, визначає джерела фінансування дефіциту бюджету, параметри взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи тощо.

Через бюджетну політику, держава шляхом надання субвенцій та дотацій регіонам, стимулює соціально-економічний розвиток, розбудовує та оновлює об'єкти ЖКГ, заклади освіти, охорони здоров'я, формує сучасну інфраструктуру для залучення інвестицій, тим самим закладає основи конкурентоспроможної економіки.

Питання бюджетної політики постійно перебувають в полі зору вітчизняних вчених і розглядаються в наукових працях: Т.І. Єфименко, Л.В. Лисяк, І.О. Луніної, І.Я. Чугунова, С.І. Юрія та інших. Проте, недостатня ефективність бюджетної політики вказує на необхідність проведення подальших наукових пошуків з метою активізації бюджетної політики.

Метою статті є визначення основних проблем реалізації бюджетної політики в сфері видатків та пошук шляхів подальшого удосконалення, виходячи з потреб соціально-економічного розвитку країни.

Оцінюючи нинішній стан здійснення та фактичні можливості бюджетної політики України приходимо до висновку, що вона є досить суперечливою та недостатньо результативною в сенсі її зосередження на прискореному розвитку пріоритетних галузей економіки.

На нашу думку, бюджетна політика є стратегією дій влади скерованої на регулювання соціально-економічних відносин через бюджетну систему країни [1, с. 192].

Сучасна бюджетна політика України характеризується низьким рівнем результативності, в тому числі через неефективне використання бюджетних коштів.

Наприклад, результати аналізу формування та використання міжбюджетних трансфертів, наданих місцевим бюджетам у 2012–2013 рр., засвідчили, що неефективно витрачено 536,9 млн. грн. коштів трансфертів, отриманих з державного бюджету, з порушенням порядків і умов надання трансфертів, а також норм законодавства щодо використання бюджетних коштів – 376 млн. грн. Крім того, із застосуванням процедур, які не відповідали законодавству у сфері державних закупівель, укладено договорів на придбання товарів, робіт і послуг на 195,9 млн. грн. [2, с. 140–141].

Це не поодинокі випадки. Наші дослідження підтверджують, що неправильно обрані пріоритетні орієнтири бюджетної політики, наприклад у сфері видатків бюджету є причиною розпорошення обмежених фінансових ресурсів, низького рівня ефективності бюджетної, фінансової та взагалі економічної політики держави. Між тим, ефективність бюджетної політики у сфері видатків є запорукою вдалої модернізації країни, одержання кращих результатів, досягнення конкретної мети стратегічного, економічного та соціального розвитку.

Бюджетна політика не є сталим організмом, а навпаки являє собою динамічний процес, який потребує постійного коригування мети та конкретизації завдань від одного бюджетного періоду до іншого. Мета бюджетної політики досягається передусім за рахунок вибору оптимального переліку інструментів бюджетного механізму.

З його допомогою державні і місцеві органи повинні вирішувати задачі, сформульовані в основних напрямках фінансової, бюджетної, податкової та соціальної політики. Зі зміною і формуванням нових завдань, повинен змінюватись і сам бюджетний механізм [3, с. 139].

Бюджетна політика має прискореними темпами реагувати на потреби суспільства та гармонійно вписуватись в динаміку розвитку суспільних відносин, відповідати прагненням суспільства та відповідним чином реагувати на сучасні виклики, як зовнішні так і внутрішні. Очікування від реалізації бюджетної політики слід розглядати, як необхідну умову розв'язання протиріч в бюджетній сфері, розуміння живучості бюджетної політики, її розвитку як динамічної моделі, а не якогось аморфного об'єднання в суспільних відносинах.

Забезпечити ефективну реалізацію бюджетної політики можна лише за рахунок синхронного застосування та впровадження ефективних інструментів, форм та методів бюджетного регулювання, як на загальнодержавному так і на місцевому рівні.

Зважаючи на існуючі проблеми реалізації бюджетної політики з метою забезпечення сталого розвитку економіки і підвищення добробуту населення необхідно, зокрема у видатковій сфері посилатись практичний, зарубіжний досвід впливу видатків державного та місцевих бюджетів на стабілізацію фінансів і розвиток економіки.

Ефективність бюджетних видатків має підвищуватись на основі активного застосування програмно-цільового методу та досягнення дієвості середньострокового бюджетного планування [4, с. 57].

На нашу думку, серед пріоритетних цілей бюджетної політики у сфері видатків має бути:

- зосередження обмежених фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках економічного та соціального розвитку країни (державні, галузеві, регіональні програми);

- посилення відповідальності розпорядників та одержувачів коштів за взяті ними бюджетні зобов'язання та проведення вчасних платежів;

– раціональне та ефективне використання бюджетних коштів;
– зосередження зусиль розпорядників та одержувачів коштів на кінцевому результаті і досягненні максимально високих соціально-економічних показників [5, с. 92].

Бюджетна політика має відповідати тим стратегічним завданням і цілям, які стоять перед країною у даному проміжку часу, виходячи із соціально-економічного становища.

Бюджетна політика буде ефективною лише тоді, коли кожен громадянин України незалежно від соціального статусу довірятиме її ключовим принципам, а оптимізація видатків бюджетів усіх рівнів є інструментом за допомогою якого можна кардинально змінити соціально-економічне становище країни.

Бюджетні кошти не повинні розпорошуватись, а навпаки вирішувати ключові завдання у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, розбудовувати соціально-побутову інфраструктуру тощо.

Бюджетна децентралізація з наданням фінансової самостійності регіонів повинна супроводжуватись відповідним рівнем відповідальності, в тому числі, за раціональне та ефективне використання бюджетних коштів. Це дасть можливість досягати кращих результативних показників, підвищувати рівень та якість життя населення в регіонах, рухаючись в фарватері сталої стратегії економічного розвитку держави.

Бюджетна політика в сфері міжбюджетних відносин має забезпечувати рівні умови розвитку територій, згладжувати регіональні диспропорції та стимулювати регіони до нарощування фінансово-економічного потенціалу, забезпечення сталого розвитку і підвищення рівня і якості життя населення.

Література:

1. Радионов Ю.Д. Бюджетная политика Украины: проблемы и пути модернизации // Экономика: мировой исторический опыт и современные проблемы: монограф. Книга 2 / под ред. Н.С. Клунко. – Ставрополь: Логос, 2013. – 214 с.
2. Звіт Рахункової палати за 2014 р. // Рахункова палата. – К., 2015 [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://portal.rp.int/doccatalog/document/16747166/Zvit_2014.pdf.
3. Механізм формування національної інвестиційно-інноваційної системи України: монограф. /О.В. Величко, М.М. Дубовиков, О.В. Ляшенко. – Луганськ: Видавництво «Елтон – 2». 2011. – 186 с.
4. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / Я.В. Белінська, Д.С. Покришка, О.О. Молдован [та ін.]. – К.: НІСД, 2011. – 88 с.

5. Радіонов Ю.Д. Цілі бюджетної політики України у сфері видатків / Ю.Д. Радіонов // Наукові праці НДФІ. – 2015. – Вип. 1. – С. 87–95.

e-mail: v.rusin@tneu.edu.ua

Русін В.М., к.е.н, доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗАЛИШКИ КОШТІВ ЄДИНОГО КАЗНАЧЕЙСЬКОГО РАХУНКУ

Русин В.Н., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ОСТАТКИ СРЕДСТВ ЕДИНОГО КАЗНАЧЕЙСКОГО СЧЕТА

Rusin V.N., Ph.D., Associated Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

FACTORS AFFECTING BALANCES THE SINGLE TREASURY ACCOUNT

Необхідність ефективного управління наявними фінансовими ресурсами держави завжди була і буде актуальною, оскільки від цього залежить можливість профінансувати видатки бюджетів в межах їх доходів, нагромадити кошти для погашення боргових зобов'язань держави, використати тимчасово вільні кошти з метою отримання додаткових доходів держави, оперативно реагувати на зміну соціально-економічної ситуації у країні тощо. Важливу роль у забезпеченні ефективного управління бюджетними коштами держави, прозорості фінансових операцій, аналізі та наданні інформації про фінансовий стан бюджету держави, а також запобіганню нецільовому використанню коштів відіграє система виконання бюджету.

В різні історичні періоди на території нашої країни застосовувались усі три відомі світовій практиці системи касового виконання бюджету – банківська, казначейська та змішана. Однак, саме з метою більш ефективного управління фінансовими ресурсами держави 27 квітня 1995 р. Указом Президента України № 335/95 було утворене Державне казначейство

України, а постановою Кабінету Міністрів України від 31 липня 1995 р. № 590 затверджено Положення про Державне казначейство України. Перехід на казначейську систему касового виконання бюджетів дав можливість контролювати обіг бюджетних коштів у процесі їх акумулювання до бюджетів, а також їх подальшого використання. В процесі еволюційного розвитку казначейської системи функція управління бюджетними потоками держави вийшла на новий рівень із запровадженням Єдиного казначейського рахунку, що дало можливість акумулювати на ньому усі надходження державного та місцевих бюджетів, фондів загальнодержавного соціального страхування і в подальшому з нього здійснюються видатки. Це значно підвищило оперативність управління фінансовими ресурсами держави.

Єдиний казначейський рахунок (ЄКР) – це консолідований рахунок, відкритий Казначейству України у Національному банку для обліку коштів та здійснення розрахунків у системі електронних платежів НБУ. Єдиний казначейський рахунок об'єднує систему рахунків, через які органи казначейства проводять операції за доходами та видатками бюджетів усіх рівнів. Ці рахунки діють в єдиному режимі, створюючи, таким чином, загальнодержавну інформаційну систему єдиного казначейського рахунку, яка забезпечує облік усіх здійснюваних на ньому операцій [1, с. 97–98]. Саме це дає можливість органам казначейства в режимі реального часу володіти інформацією про наявність коштів на ЄКР та їх рух, що дає можливість приймати виважені управлінські рішення.

У контексті необхідності вдосконалення ефективного управління наявними фінансовими ресурсами держави вважаємо за доцільне розглянути фактори впливу на стан та структуру наявних залишків коштів на Єдиному казначейському рахунку. Динаміка наявності коштів на ЄКР демонструє значні коливання у різні роки та місяці в році (табл. 1). Залишок коштів на єдиному казначейському рахунку постійно змінюється, під час надходжень податків та інших обов'язкових платежів до державного і місцевих бюджетів збільшується і знижується під час пікових навантажень за видатками відповідних бюджетів.

Таблиця 1

Вхідне сальдо ЄКР у 2003–2016 рр. (станом на початок місяця) [2]

(млн. грн.)

Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
2003	452	1811	1637	903	740	1180	594	341	752	2508	3092	4475
2004	2205	4005	5433	5652	4749	5573	9651	13194	15242	12883	9603	8703
2005	4950	6750	6957	6866	5342	7685	5549	7797	10270	8267	7148	27350
2006	17015	19480	19357	16323	15053	16415	13767	13338	16121	15091	13840	15149
2007	9084	11220	13834	14865	14539	16557	13680	15508	17121	13217	13340	15229
2008	4378	10015	14141	15571	12361	18085	14376	14212	19165	15857	11430	16995
2009	7715	7946	5988	5453	3363	4966	4134	2583	6576	3544	3311	3291
2010	1055	1835	1334	5412	6312	5478	7352	8713	13806	8751	5749	10926
2011	2724	6036	7755	6158	9441	17182	7797	8180	11053	6307	5332	6217
2012	2062	4255	4703	5726	5640	7878	5632	3644	6608	2311	1762	8834
2013	458	4047	2773	3579	3766	4108	3754	3925	3990	4073	410	1197
2014	1739	4721	3590	4209	3811	8053	3729	6570	13412	10055	8476	6767
2015	3008	8792	14615	26674	23560	27746	25446	33271	45853	47128	43624	47957
2016	9017	16718	16826									

Як видно з наведених даних у таблиці 1 впродовж досліджуваного періоду найменші залишки коштів на ЄКР у перші місяці року. У січні місяці тільки розпочинається бюджетний період, чим і обумовлюються найменші залишки. Також у перші місяці року спостерігаються відносно нижчі суми поступлень податкових надходжень. Однак на початку бюджетного періоду значно нижчі показники ділової активності розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, що пов'язано з тим, що необхідно узгодити кошторисні показники розпорядників бюджетних коштів, затвердити паспорти бюджетних програм, провести складні тендерні процедури пов'язані із держзакупівлями. Це мало б сприяти підвищенню залишків коштів на ЄКР, оскільки передбачені кошти розпорядникам ще певний проміжок часу залишаються на ЄКР. Найбільше коштів з ЄКР використовується в останні місяці року, що обумовлено завершенням бюджетного періоду, і як наслідок, бажанням розпорядниками бюджетних коштів максимально освоїти передбачені їм кошти. Більш високі залишки коштів на ЄКР у 2015 – початку 2016 рр. певною мірою пояснюються девальвацією та інфляцією, що призвело до більш високих обсягів податкових надходжень до бюджету, а також надходженням траншів міжнародної фінансової допомоги.

Найбільший вплив на залишки коштів на ЄКР мають частка доходів і видатків державного і місцевих бюджетів та співвідношення між ними.

Якщо доходи перевищують видатки, то баланс ЄКР зростає, і навпаки, при перевищенні видатків над доходами баланс ЄКР знижується. У випадках недостатності дохідних джерел доходів для покриття видатків та відсутності достатніх залишків коштів на ЄКР виконання видаткової частини бюджету відбувається в умовах жорсткого дефіциту. Як наслідок здійснюється фінансування захищених видатків, особливо соціальних виплат. Значний вплив на обсяги залишків коштів на ЄКР мають наявні у казначейському обліку зареєстровані та неоплачені фінансові зобов'язання розпорядників та одержувачів бюджетних коштів.

На зміну структури залишку коштів на ЄКР безпосередньо впливають внутрішні та зовнішні запозичення, транші міжнародної фінансової допомоги, в результаті чого залишки коштів на ЄКР зростають та погашення боргових зобов'язань, що призводять до зниження залишків коштів на ЄКР. При здійсненні запозичень чи погашенні боргових зобов'язань в іноземній валюті значну роль відіграють операції із купівлі-продажі іноземної валюти.

Одним із чинників впливу на залишки коштів на ЄКР є процеси приватизації державного майна, в результаті чого його баланс збільшується. Для прикладу, у 2005 р. після приватизації «Криворіжсталі» у кінці року на ЄКР вдалось накопичити 27,35 млрд. грн., що було рекордним показником аж до червня 2015 р.

Бюджетним законодавством передбачено можливість надання за рахунок коштів ЄКР безвідсоткових позик місцевим бюджетам та Пенсійному фонду на покриття тимчасових касових розривів. Надання таких позик призводить до зменшення залишків коштів на ЄКР. До 2015 р. місцеві бюджети через незабезпеченість фінансовими ресурсами навіть для фінансування захищених статей видатків масово змушені були отримувати позики з ЄКР. Це негативно відображалось на балансі залишків коштів на ЄКР.

Відповідно до норм Бюджетного кодексу України Міністр фінансів України за погодженням з Національним банком України має право в межах поточного бюджетного періоду здійснювати на конкурсних засадах та/або шляхом проведення аукціонів розміщення тимчасово вільних коштів Єдиного казначейського рахунку та коштів валютних рахунків державного бюджету на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бю-

джетного періоду [3]. В результаті таких дій залишки коштів на ЄКР на певний період часу зменшаться, однак це в подальшому призведе до їх збільшення.

Отже, підсумовуючи вище викладене можна зробити висновок, що в Україні відсутні стійкі тенденції до зміни залишків коштів на Єдиному казначейському рахунку. На залишки коштів на ЄКР мають вплив багато факторів. Однак, на органи казначейства покладається відповідальність за ефективно управління наявними залишками коштів на ЄКР, що вимагає постійного вдосконалення процесів планування і прогнозування грошових потоків на ЄКР. Тому необхідно зосередити значні зусилля фахових працівників органів казначейства на моніторингу грошових потоків на ЄКР, їх аналізі та прийнятті рішень щодо управління залишками коштів ЄКР.

Література:

1. Казначейська система виконання бюджету : навчальний посібник / В.І. Стоян, В.М. Русін. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 372 с.
2. Вхідне сальдо ЄКР у 2003–2016 рр. (станом на початок місяця) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23608>.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

e-mail: s.savchuk@tneu.edu.ua

**Савчук С.В., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ТА ЙОГО НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

**Савчук С.В., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ И ЕГО НЕОБХОДИМОСТЬ В УСЛОВИЯХ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

**Savchuk S.V., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

PUBLIC CONTROL AND ITS NECESSITY UNDER THE CONDITIONS OF FISCAL DECENTRALIZATION

Для успішного впровадження процесів бюджетної децентралізації в Україні необхідним постає здійснення громадського контролю як невід'ємної складової управління місцевими фінансами, а також розвитку демократичних процесів у державі. Посилення ролі громадського контролю сприятиме ефективному управлінню бюджетними ресурсами, в тому числі на місцевому рівні, що забезпечить цільову спрямованість видатків бюджетів та дозволить максимально враховувати інтереси громадськості відповідно до чинного законодавства.

Реалізація демократичних засад бюджетного процесу в контексті поглиблення процесів децентралізації передбачає здійснення постійного контролю як через інститути громадянського суспільства, так і безпосередньо населенням за процесами формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні [1, с. 103]. Громадський контроль сприяє ефективній діяльності органів місцевого самоврядування, запобіганню незаконним і неправомірним діям, та визначає рівень взаємодії владних структур із громадськістю.

Як відомо, за своєю сутністю громадський контроль являє собою активне спостереження представниками громадськості за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях управління, результати якого мають рекомендаційний характер [2]. Він здійснюється суб'єктами громадського контролю і спрямований на попередження та ви-

явлення фактів неврахування інтересів територіальних громад в процесі управління місцевими фінансами. Однак, в результаті недосконалого механізму взаємодії громадськості із місцевими органами державної влади та місцевого самоврядування, громадяни не можуть використовувати в повній мірі надані їм права, зокрема щодо безпосереднього здійснення влади (не враховуючи виборів) та вирішення територіальною громадою питань місцевого значення відповідно до Конституції України; здійснення контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]. І як свідчить досвід багатьох країн, в демократичній державі діяльність органів влади різних рівнів, а також визначення бюджетних пріоритетів повинні відображати суспільні переваги, в основу чого має бути покладено суспільний вибір.

За допомогою громадського контролю проводиться реальна оцінка діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування стосовно виконання покладених на них завдань та функцій, а також, відповідно, надання ними суспільних благ і послуг населенню. Тому велике значення має те, що його здійснюють суб'єкти, які не підпорядковані органам влади та є безпосередніми споживачами наданих ними таких послуг.

Застосування громадського контролю в управлінні місцевими фінансами дає можливість владним структурам при прийнятті управлінських рішень створити умови для політичної підтримки, забезпечити розподіл відповідальності за ухвалені рішення, підвищити довіру громадян до влади, в тому числі на місцевому рівні, знайти економічно вигідні шляхи вирішення існуючих проблем в регіоні. Активізація дій громадськості, що сприяє підвищенню прозорості у діяльності місцевих органів влади, необхідність зменшення їхніх корупційних дій та покращення якості надання суспільних послуг зумовлює необхідність посилення ролі громадського контролю. Це дасть можливість враховувати сформульовані кожною місцевою громадою вимоги на послуги в межах її власного суспільного вибору, що забезпечить гнучкість політичного процесу і дасть змогу населенню обирати самостійно або через обраних представників стратегічні вектори розвитку відповідних регіонів [1; 5, с. 91].

В сучасних умовах здійснення бюджетної децентралізації в Україні громадський контроль лише набуває своєї значимості, особливо це стосується проведення громадських експертиз, громадських слухань щодо об-

говорення окремих суспільно-важливих напрямків діяльності органів державної та місцевої влади.

Однак, на жаль, основними перешкодами щодо участі громадськості в управлінських процесах та прийнятті важливих рішень, схвалених громадськими організаціями є надмірна заполітизованість і все ще наявність бюрократизації в суспільстві. Тому такий аспект також обумовлює необхідність активної участі громадськості в управлінні, особливо для успішної реалізації бюджетної децентралізації в країні.

Недосконале нормативно-правове забезпечення процесу здійснення громадського контролю, низький рівень поінформованості громадян щодо особливостей організації бюджетного процесу, використання бюджетних коштів, а також прийняття відповідних рішень місцевої влади, недостатня взаємодія у діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості загалом призводять до порушення ефективної співпраці держави і населення.

В контексті вирішення зазначених проблем, важливим доцільно вважати вибір та застосування відповідних методів впливу громадськості на процес управління. До найбільш поширених відносять: представлення населенням, як безпосереднього споживача суспільних благ та послуг, своїх інтересів через участь у громадських слуханнях, аналіз та оцінка дій органів державної влади і місцевого самоврядування через засоби масової інформації, виявлення порушень фінансової дисципліни, а також оприлюднення результатів опитування громадян [4, с. 100].

Тому органи місцевого самоврядування повинні максимально сприяти широкому залученню до системи управління усіх зацікавлених сторін, враховувати думку громадськості при ухваленні управлінських рішень, що, в свою чергу, сприятиме успішним результатам виборчих процесів на локальному рівні. При цьому в контексті забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку держави та регіонів необхідним є збільшення прозорості в діяльності владних інститутів. Саме прозорість бюджету дозволяє громадськості сформулювати чіткі уявлення про складність та альтернативи прийняття бюджетних рішень, що дає можливість впливати на дії органів виконавчої влади, активно захищаючи свої громадянські права.

Таким чином, тільки подальший розвиток громадського контролю, його посилення за належним виконанням владних повноважень, протидія корупційним проявам у функціонуванні органів державної влади та місце-

вого самоврядування сприятиме ефективному управлінню місцевими фінансами, чіткій визначеності принципів діяльності місцевих органів влади, що слугує основою для реалізації передбачених завдань і пріоритетів, а також забезпечить в повній мірі задоволення потреб територіальних громад.

Література:

1. Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень: монограф. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 376 с.
2. Волошина А.В. Ефективна організація роботи громадської організації: метод. рек. / А.В. Волошина, М.В. Лациба; Укр. не залеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2011. – 6 с.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С.379–429.
4. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: монограф. / За ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2008. – 376 с.
5. Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування): монограф. / За заг. ред. Т.О. Журавльової. – Павлоград: АРТ Синтез-Т, 2014. – 363 с.

e-mail: i.sydor@tneu.edu.ua

Сидор І.П., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

СПОЖИВЧИЙ КОШИК ТА РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Сыдор И.П., к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

ПОТРЕБИТЕЛЬСКАЯ КОРЗИНА И УРОВЕНЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Sydor I.P., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

CONSUMER BASKET AND STANDARD OF LIVING IN UKRAINE

Інтеграція України до європейського та світового економічного простору передбачає її стратегічний курс на розбудову демократичної, правової, соціально та економічно високо розвинутої держави. Відтак, пріоритетом та стратегічним курсом державної політики повинна стати орієнтація на загальнолюдські цінності, які передбачають високий рівень якості життя громадян країни, запровадження соціальних, економічних, демократичних та європейських стандартів життєдіяльності людини. Для досягнення цієї мети кожне домогосподарство у своєму розпорядженні повинно мати відповідний обсяг фінансових ресурсів задля забезпечення відповідних умов проживання, освітньо-професійного та культурного розвитку, соціальних прав та гарантій. Саме тому першочерговим завданням соціальної політики уряду України повинно стати забезпечення належного і підвищення наявного рівня життя населення нашої держави шляхом забезпечення зростання суспільного добробуту громадян країни.

За визначенням представників ООН рівень життя громадян передбачає характеристику ступеня забезпеченості населення, домогосподарства та окремого індивіда матеріальними, духовними та соціальними благами і потребами, оцінювані множиною показників, а саме: доходи населення та заробітна плата працівників, рівень охорони здоров'я, освіти, умови праці, забезпеченість житлом, товарами довготривалого користування, продово-

лькими та непродовольчими товарами, очікувана тривалість життя при народженні [1].

Держава, забезпечуючи певний рівень життя населення, встановлює державні соціальні гарантії. Державними соціальними гарантіями є встановлені законами України мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [2, с. 16].

Водночас, слід відмітити, що в Україні стандартів рівня та якості життя населення не існує, а в основу соціальної політики за визначенням соціальних гарантій покладено поняття «соціальних мінімумів». Проте, поняття «соціальний мінімум» і «соціальний стандарт» не є тотожними. Соціальний стандарт – це гарантія високого рівня і якості життя населення, який держава зобов'язана забезпечити своїм громадянам.

Формування соціальних стандартів пов'язане із визначенням соціальних нормативів, які в свою чергу класифікуються за характером задоволення соціальних потреб на:

– нормативи споживання (розмір споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та деяких видів послуг за визначений проміжок часу);

– нормативи забезпечення;

– нормативи доходу [3].

В основі нормативів споживання закладено набір товарів, який характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї, що формує споживчий кошик населення. В даному контексті доречно зупинитися на питанні формування споживчого кошика населення.

Споживчий кошик в Україні вперше було прийнято в 2000 р. і з того часу він суттєво не змінювався. Загальний ціновий показник споживчого кошика в 2013 р. склав 1108 грн., в грудні того ж року сума зросла до 1176 грн., на сьогодні – це мінімальна заробітна плата у сумі 1378 грн.

Вартість набору продуктів харчування для працюючих громадян в 2015 р. на 8% перевищувала відповідний прожитковий мінімум. Для порівняння, в 2000 р. вартість споживчого набору продуктів харчування в структурі прожитковому мінімумі для працездатної особи становила 55%, у 2005 р. – 60%, у 2010 р. – 75%.

За визначенням, поданим у Законі України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV, прожитковий мінімум є вартісною величиною достатньою для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [4].

У 2016 р. була чергова спроба прийняти рішення щодо проекту Постанови Кабінету Міністрів України про введення нової споживчої корзини. Проте, цей проект було відкладено з метою проведення додаткових розрахунків з приводу вартості базових потреб українців. Як повідомляє правозахисник проекту «Відкритий Суд» Станіслав Батрин, який ініціював у зв'язку з проектом даного споживчого кошика українців скандальний судовий розгляд, проект постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» було розглянуто 23 лютого 2016 р.

За інформацією газети «Дзеркало тижня», в 2015 р. Кабінет міністрів програв дві судові справи про необхідність перегляду прожиткового мінімуму і змісту «споживчого кошика» за позовом правозахисника Станіслава Батрина. Зараз рішення суду підлягає примусовому виконанню, а державна виконавча служба відкрила відповідне виробництво. Державний виконавець вирішує питання про відповідальність посадових осіб уряду і відповідних міністерств за невиконання рішення суду [5].

За оцінками експертів ООН в Україні за межею бідності живе близько 60% населення. До того ж, за їх розрахунками світова межа місячного доходу людини повинна становити не менше 510 доларів, у тому числі і в Україні. «Середня зарплата набагато нижче, ніж 510 доларів, це межа бідності, споживання на 17 доларів на день. Більшість українських пенсіонерів живуть за межею виживання, за межею абсолютної бідності, тобто споживання нижче, ніж 5 доларів на день» [1].

На сьогодні експерти оцінюють вартість споживчого кошика в рази вище тих сум, які встановлені державою. На їх думку, вартість споживчого кошика в Україні повинна становити не менше 6000 грн.

Сьогодні в споживчому кошику України налічується 300 видів послуг. Для порівняння в Іспанії та Німеччині – близько 480, Англії – 350. До

прикладу, у споживчому кошику британця передбачені витрати на підключення до інтернету, покупку мр-3-плеєра та гітари, а також послуги садівника. Навіть найменш забезпечені німці мають право на цифровий фотоапарат та відеокамеру, сканер та принтер, а також тонометр. Французи закладають у споживчий кошик послуги перукаря, косметичні засоби та харчі для котів і собак. «Стурбовані» здоровим способом життя американці мають у кошику тютюнові та горілчані напої, а також витрати на мобільний та комп'ютерний зв'язок [5].

Окрім того, експерти вважають, що найраціональнішою є така структура споживання, коли на харчування витрачається до третини доходів, непродовольчі товари (одяг, меблі) – 47%, а решта – на послуги. В українському споживчому кошику найбільша частка доходів (понад 75%) витрачається на харчі, а деякі непродовольчі товари та послуги не згадуються взагалі. Наприклад, вважається, що пенсіонерам не потрібні ані плавки, ані купальники, школярі можуть обійтися двома підручниками на рік, а студенти взагалі мають обходитися без підручників. Платна медицина та платна вища освіта взагалі не згадуються, бо, згідно із Конституцією, вони в Україні мають надаватися безкоштовно [1].

Таким чином, визначення прожиткового мінімуму, який названо в українському законодавстві базовим соціальним стандартом, суперечить самому поняттю «стандарт». Мінімальні набори продуктів харчування, одягу та послуг, ніяк не можуть бути стандартом, адже не здатні задовольнити основні соціально-культурні потреби громадян.

Встановлені в Україні соціальні стандарти, норми та нормативи не відповідають реальним потребам населення, а відтак дієвість та ефективність бюджетних соціальних і економічних програм є сумнівною. Зазначене стосується також використання у якості базового соціального стандарту – прожиткового мінімуму – як вартості забезпечення мінімальних фізіологічних та соціальних потреб для вітчизняних домогосподарств.

Таким чином, встановлення показників соціальних стандартів життя населення, які відображають реальні потреби громадян країни, дозволить не лише покращити якість соціальної складової та підвищити стандарти життя на рівні держави, а й сприятиме зменшенню соціальної складової у видатках державного бюджету через чіткість урегулювання інтересів кожного із суб'єктів фінансових відносин та адаптації до функціонування в умовах ринкової економіки.

Література:

1. Споживчий кошик: життя впроголодь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news.finance.ua>.
2. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери / За ред. Т.М. Кір'ян та Ю.В. Пасічника. – Черкаси, видавець Чабаненко Ю., 2012. – 398 с.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
5. Кабмін не зміг затвердити резонансну постанову про новий «споживчий кошик» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/UKRAINE/kabmin-ne-zmig-zatverditi-rezonansnu-postanovu-pro-noviy-spozhivchiy-koshik-203871.html>.

e-mail: a.sydorchuk@tneu.edu.ua

Сидорчук А.А., к.е.н, доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ

НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Сыдорчук А.А., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ

НЕОБХОДИМОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ДОМОХОЗЯЙСТВ

Sydorchuk A.A., Ph.D., Associated Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU

NECESSITY FOR MANAGEMENT FINANCE OF HOUSEHOLDS

Емпіричний досвід свідчить про погіршення добробуту домогосподарств України у пенсійний та передпенсійний періоди, що зумовлено тим, що основна (єдина) форма доходу у період трудової активності заробітна плата, замінюється на іншу – основну (єдину) форму – пенсійну соціальну виплату. Враховуючи діючі правила призначення державних пенсій у солідарній системі, а саме, розмір майбутньої пенсії визначається як

частка від заробітної плати, фінансове становище переважної більшості домогосподарств при цьому суттєво погіршується.

В таких умовах, актуальним постає пошук альтернативних джерел доходів домогосподарств упродовж періоду їхньої трудової активності та використання даних доходів у передпенсійний чи пенсійний періоди. Теорія фінансів домогосподарств джерелом додаткових доходів домогосподарств визначає заощадження домогосподарств. Проте статистичні дані щодо доходів домогосподарств України свідчать, що питома вага заощаджень у їхній структурі не перевищує 5–8% [1]. Метою публікації є обґрунтування необхідності управління фінансами домогосподарств з позицій зацікавленості у ньому як самих домогосподарств (мікрорівень), так і держави (макрорівень).

Сукупне багатство домогосподарств набуває трьох основних форм: матеріальне (нерухоме або рухоме майно); фінансове (гроші, цінні папери, валюта, депозити тощо); людське багатство, що знаходить своє вираження у самій людині, її психологічному та фізичному розвитку, інтелектуальному рівні, ступеню працездатності тощо [2, с. 188]. Теза що дозволить розвинути необхідність управління фінансами домогосподарств з мікроекономічної точки зору є усвідомлення того факту, що впродовж життєвого циклу індивіда частка даних видів багатства є різною. Так, у віці 20–25 років особа (або декілька осіб) створюють своє домогосподарство маючи, як правило, високий рівень свого людського та невисокий – фінансового та фізичного багатства. Упродовж активного трудової діяльності 25–30 років відбувається поступове зростання фінансового та фізичного багатства та, на противагу цьому процесу, скорочення працездатності і людського багатства. Досягнувши свого піку у 55–60 років, дані форми багатства можуть розвиватися різними шляхами для різних домогосподарств. Так, якщо фінансове багатство реалізовуватиметься лише у формі заробітної плати, то припускаємо, що у передпенсійний або пенсійний вік домогосподарство опиниться у ситуації, при якій його людське багатство буде дорівнювати фінансовому. Тому, бажаним є шлях, коли незважаючи на поступове скорочення працездатності, рівень фінансового багатства домогосподарства зростатиме. Джерелом такого багатства можуть стати лише заощадження домогосподарств здійснені упродовж власної трудової діяльності, адже на рівень заощаджень, або іншими словами – рівень фінансового багатства, впливають інші, ніж працездатність, фактори, а саме рі-

вень відсоткових ставок в економіці та набір фінансових інструментів для інвестицій. Тому, необхідним є формування «надлишку» фінансового багатства домогосподарства над людським, так щоб його обсяг не залежав від працездатності (заробітної плати).

Наступна теза що дозволить розвинути необхідність управління фінансами домогосподарств є усвідомлення того факту, що гроші, які є у нашому розпорядженні сьогодні є більш цінними, ніж ці самі гроші у майбутньому.

Даний висновок дозволяє припустити, що повинна існувати «зацікавленість» домогосподарства до здійснення заощаджень, і ця «зацікавленість» повинна вимірюватись «платою» за відкладене на майбутнє поточне споживання свого доходу. І «зацікавленість» має фінансовий вимір і назву «відсоткова ставка». Майбутня вартість інвестованих грошей (FV) вимірюється за допомогою наступної формули [3, с. 924]:

$$FV = PV * (1 + r)^n, \text{ де}$$

PV – теперішня вартість грошей; r – відсоткова ставка; n – період заощадження.

Тобто, якщо відсоткова ставка, наприклад, рівна 10%, теперішня вартість 1000 грн. через 1 рік дорівнюватиме 1100 грн., через 2 роки – 1210 грн. і т.д.

Поняття приведеної вартості можна використовувати у різних ситуаціях, у тому числі для оцінки домогосподарствами привабливості тих чи інших напрямів використання своїх заощаджень. Відповідно, рішення домогосподарства буде залежати від рівня відсоткової ставки. Поняття приведеної вартості допомагає пояснити алогічний на перший погляд висновок, що інвестиції в економіці країни, а значить і потреба у заощадженнях домогосподарств, скорочуються при рості відсоткової ставки і навпаки – збільшується при скороченні відсоткової ставки.

Таким чином можна визначити, що під управлінням фінансами домогосподарств у період трудової активності маєтись на увазі діяльність його членів, щодо регулювання його вхідних і вихідних грошових потоків з метою досягнення цілей домогосподарства (у контексті нашої статті цілі по належному рівні доходів у пенсійний період) [4, с. 28].

Необхідність управління фінансами домогосподарств з макроекономічної точки зору зумовлені наступною тезою. Розуміння подій, які відбу-

ваються у фінансовій системі країни важливі для осмислення розвитку економіки у цілому. Основні структури фінансової системи – ринки акцій і облігацій, банки і пайові фонди відіграють роль регулятора грошових потоків заощаджень та інвестицій, які у свою чергу є основними факторами довгострокового росту ВВП і рівня життя населення. Тому розуміння механізму функціонування фінансових ринків має край важливе значення для прийняття рішення щодо напрямів використання коштів інвестиційного портфелю домогосподарства.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) рівний або вартості виготовлених товарів і послуг, або сумі витрат на споживання товарів і послуг в економіці країни за певний проміжок часу (в більшості квартал, один рік).

Розмір ВВП (Y) визначається чотирма основними складовими: споживанням (C), інвестиціями (I), державними закупівлями (G), чистим експортом (NX).

Математично це можна виразити наступним чином [4, с. 1117]:

$$Y = C + I + G + NX$$

Дане рівняння означає, що кожна гривня у лівій частині знаходить своє відображення в одній із чотирьох складових в його правій частині.

Ми спрощуємо аналіз зробивши припущення, що економіка є закритою, тобто такою, що не взаємодіє з іншими економіками. Зокрема, вона не втягнута у торгівлю товарами і послугами з іншими країнами і не здійснює міжнародних операцій із залучення позик чи кредитування. Так як замкнута економіка не бере участі в міжнародній торгівлі, показники її експорту та імпорту рівні нулю. В таких умовах наше вихідне рівняння набуде наступного вигляду:

$$Y = C + I + G$$

Таким чином, в замкнутій економіці ВВП рівний сумі споживання, інвестицій та державних закупівель (у широкому значенні витрат бюджету).

Щоб продемонструвати роль фінансових ринків в економічній системі країни, віднімемо C та G із правої та лівої частини рівняння. Ми отримаємо наступний вираз:

$$Y - C - G = I$$

Ліва частина рівності $Y - C - G$ являє собою дохід економіки за вирахуванням об'ємів споживання та державних витрат. Дана величина назива-

ється національними заощадженнями, або проста заощадженнями, і позначається як S . Замінивши $(Y - C - G)$ на S , отримаємо:

$$S = I$$

з чого випливає, що заощадження рівні інвестиціям.

Для кращого розуміння змісту національних заощаджень проведемо нескладні математичні підстановки. Нехай T позначає різницю сум, які держава забирає із домогосподарств у формі податків і які надає у формі трансфертів (пенсії або інші соціальні допомоги). У такому випадку національні заощадження математично можна виразити як:

$$\begin{aligned} S &= Y - C - G \text{ або} \\ S &= (Y - C - G) + (T - T) \text{ або} \\ S &= (Y - T - C) + (T - G) \end{aligned}$$

Хоча ці вирази рівні один одному (оскільки T присутнє з протилежними знаками), вони передбачають різні підходи до визначення національних заощаджень. Зокрема, остання рівність розділяє національні заощадження на дві складові: приватні $(Y - T - C)$ та суспільні (публічні) заощадження $(T - G)$.

Рівняння $S = I$ відображає важливий факт, що для економіки в цілому заощадження суб'єктів фінансових відносин повинні бути рівні інвестиціям. Саме відсоткова ставка як інструмент фінансового ринку «об'єднує» макро- та мікроекономічний аспект управління фінансами домогосподарств. Рівень інвестиційного доходу, регулюючи попит і пропозицію на кредитному ринку, визначає поведінку людей, які роблять заощадження або потребують позики для інвестицій. Структури фінансового ринку, які у формулі $S = I$ відображені знаком рівності і є тими регуляторами грошових потоків заощаджень та інвестицій, які стають основними факторами (поруч із кредитними ресурсами) довгострокового росту ВВП і рівня життя населення (формує пропозицію кредитних ресурсів) та доходів суб'єктів господарювання (формують попит на кредитні ресурси). Такий розвиток економіки є бажаним і для держави як системо утворюючого суб'єкта фінансових відносин у суспільстві, оскільки після зростання доходів інших учасників суспільного виробництва (фірм та домогосподарств) зростуть платежі до бюджету та доходи суспільства. Таким чином зацікавленість в управлінні фінансами домогосподарств мають усі суб'єкти фінансових відносин у суспільстві.

Література:

1. Структура сукупних витрат домогосподарств [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики – Режим доступу до книги: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Фінанси домогосподарств: навчальний посібник / Кізима Т.О., Карпишин Н.І., Сидор І.П. та ін.; за ред. Т.О. Кізими. – Тернопіль: Вектор, 2015. – 260 с.
3. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2008. – 1360 с.
4. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку / Т.О. Кізима; [вст. слово С.І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 431 с.

e-mail: v.stoian@tneu.edu.ua

Стоян В.І., *к.е.н., доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Стоян В.И., *к.э.н., доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ*

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Stoian V.I., *Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU*

FINANCIAL RESOURCES LOCAL BUDGETS

З проголошенням стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію нагальним постало питання пошуку ефективних методів мобілізації, перерозподілу та управління фінансовими ресурсами. За глобального ринку виникає необхідність формувати інші економічні механізми і «правила гри», актуальність яких лише зростає по мірі посилення кризових тенденцій. Нові соціально-економічні умови функціонування державних фінансів прискорили необхідність переходу до загальноцивілізаційних надбань у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів і системи управління ними [1, с. 57].

Необхідність підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів, посилення контролю і відповідальності за дотриманням бюдже-

тного законодавства задекларувала Концепція реформування місцевих бюджетів. Спрямована на перетворення місцевих бюджетів у ефективний інструмент соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць Концепція передбачає здійснення послідовної політики щодо забезпечення стійкої дохідної бази місцевих бюджетів, підвищення рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, посилення контролю за раціональним і ефективним використанням бюджетних коштів [2].

Важливим елементом системи управління як державними, так і місцевими фінансами є організація системи касового виконання бюджетів усіх рівнів: від того, яку систему застосовують, залежить раціональний розподіл та використання фінансових ресурсів держави. Вітчизняна практика та світовий досвід переконливо доводять, що найефективнішим є управління державними фінансами з використанням казначейської системи касового виконання бюджетів.

Набутий органами казначейства практичний досвід обслуговування місцевих бюджетів підтвердив переваги цієї системи. Більшість операцій з виконання дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів здійснюється в межах внутрішньої платіжної системи казначейства. На практиці це проявляється у прискоренні розрахунків з коштами місцевих бюджетів, посиленні контролю за витрачанням бюджетних коштів, отриманні можливості місцевими органами влади оперативно приймати управлінські рішення, покривати тимчасові касові розриви, що виникають під час їх виконання, за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку без нарахування відсотків за одержаними позичками.

Необхідно зазначити, що нині з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів держави установам і організаціям, які утримуються за рахунок бюджетних коштів, здійснюється відкриття (виділення) асигнувань на погашення зобов'язань, прийнятих ними та зареєстрованих в органах казначейства. Суть такої моделі полягає в тому, що пропозиції по захищених видатках не складаються. Ці видатки здійснюються шляхом погашення зареєстрованих бюджетних фінансових зобов'язань відповідно до показників помісячного розпису. На інші видатки асигнування відкриваються через складання пропозицій, проте розподіл відкритих (виділених) асигнувань по підвідомчих установах за територіями головний розпорядник подає виключно на суму зареєстрованих фінан-

сових зобов'язань. Тільки за умови взяття та реєстрації в органах казначейства бюджетних фінансових зобов'язань відкриваються асигнування по державному бюджету та виділяються асигнування по місцевих бюджетах відповідно до помісячного розпису. Відкриті чи виділені асигнування на відміну асигнувань як показників розпису гарантовано повинні бути забезпечені ресурсами єдиного казначейського рахунка [3; 4].

Запровадження обліку зобов'язань дало змогу головним розпорядникам коштів та органам місцевого самоврядування оперативно отримувати інформацію про кредиторську заборгованість розпорядників і одержувачів бюджетних коштів. Іншими словами, облік бюджетних фінансових зобов'язань органами казначейства – це дзеркальне відображення бюджетної кредиторської заборгованості розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, відображених ними упродовж бюджетного періоду за даними бухгалтерського обліку. Таким чином, отримавши цю інформацію можна чітко спрогнозувати видатки єдиного казначейського рахунка, що відповідає принципам децентралізованого підходу до визначення необхідного ресурсу.

Здійснення видатків за децентралізованим принципом починається з реєстрації зобов'язань на місцях, а не зі складання пропозицій у центрі. За цих умов єдиним важелем управління асигнуваннями для головного розпорядника стає внесення змін до показників кошторисів та планів асигнувань розпорядників бюджетних коштів нижчих рівнів. Такий порядок здійснення видатків з бюджету дав змогу звести до мінімуму залишки коштів на бюджетних рахунках, своєчасно та в повному обсязі проводити розрахунки у бюджетній сфері, спрямовувати фінансові ресурси на пріоритетні напрямки.

Водночас слід зазначити, що можливості казначейської системи обслуговування бюджетних коштів використовуються не сповна. Про це свідчить той факт, що на рахунках розпорядників коштів місцевих бюджетів, відкритих в органах казначейства, залишаються значні суми невикористаних бюджетних коштів. Великою мірою осіданню залишків коштів на рахунках розпорядників коштів сприяє незбігання в часі між моментом виділення асигнувань головними розпорядниками бюджетних коштів розпорядникам коштів нижчого рівня та надання останніми платіжних доручень по розрахунках з суб'єктами господарювання, які виконали для них роботи чи надали послуги.

Крім цього, є низка інших чинників, які спричиняють негативний вплив на оперативність проведених операцій з бюджетними коштами:

- недотримання головними розпорядниками коштів та їх підвідомчими установами і організаціями вимог нормативних документів щодо реєстрації зобов'язань у казначейському обліку;

- відсутність належно оформлених підтвердних документів (угод на отримання товарів, надання послуг, виконання робіт; накладних; актів виконаних робіт тощо);

- несвоєчасне і не в повному обсязі подання головними розпорядниками до органів казначейства реєстрів змін до мережі бюджетних установ, внесення змін до зведених показників кошторисних призначень, розподілів бюджетних асигнувань [1, с. 60].

Має місце нагромадження значних сум коштів спеціального фонду на спеціальних реєстраційних рахунках упродовж бюджетного періоду. Причинами такої ситуації є: нерівномірність надходження коштів та їх використання бюджетними установами; значний період часу від початку до завершення процедур закупівель і надання послуг розпорядникам і одержувачам бюджетних коштів; несвоєчасне затвердження в окремих випадках паспортів бюджетних програм головними розпорядниками коштів. Ситуація ускладнюється ще й тим, що органи казначейства не мають дієвих важелів впливу на цей процес.

Вилучення з грошового обігу значних сум бюджетних коштів через їхнє «осідання» на рахунках розпорядників коштів місцевих бюджетів, відкритих в органах казначейства, за умови їх дефіцитності та нерівномірності надходження, негативно позначається на виділенні асигнувань для здійснення видатків на соціально-економічні потреби суспільства. Не сприяє оперативності у проходженні платежів і чинна схема виділення асигнувань, за якої процес оплати витрат розпорядників бюджетних коштів затримується на кілька днів. Такий стан справ не відповідає потребам держави щодо оперативного управління бюджетними ресурсами з дотриманням принципу виділення бюджетних асигнувань під взяті та зареєстровані в органах казначейства зобов'язання.

У контексті завдань Концепції реформування місцевих бюджетів, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 308, особливого значення набуває питання підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування,

важливим елементом якого є розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків з метою отримання доходів із зарахуванням їх до дохідної частини відповідного місцевого бюджету [2].

Відповідно до ст. 70 закону «Про місцеве самоврядування в Україні» правом на розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних (вкладних) рахунках в установах банків наділені органи місцевого самоврядування, які забезпечують виконання місцевих бюджетів – Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад або сільські голови (якщо виконавчі органи не створені) [5].

Порядок розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2011 р. № 6. Постановою визначено тимчасово вільні кошти як обсяг коштів місцевого бюджету, які обліковуються на рахунках загального та спеціального фондів на дату їх розміщення на вкладних рахунках і відволікання яких не призведе до втрати платоспроможності бюджету та виникнення заборгованості за відповідним фондом місцевого бюджету впродовж періоду, на який передбачається здійснити розміщення таких коштів на депозитних рахунках у банках [6].

Розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних рахунках у банках дає можливість отримання додаткових надходжень до бюджетів у вигляді відсотків за користування депозитами та запобігання можливим втратам, враховуючи той факт, що ці надходження належать до доходів загального фонду, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Тимчасово вільні кошти розміщують на конкурсних засадах у банках, у яких держава володіє 75 чи більше відсотками статутного капіталу, та до яких упродовж останнього року не застосовувались заходи впливу, за умови дотримання такими банками економічних нормативів капіталу та ліквідності, обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку в Національному банку і своєчасного виконання зобов'язань перед клієнтами.

Необхідною умовою розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках є укладання договору банківського вкладу між фінансовим органом та банком на підставі рішення конкурсної комісії. Договором

в обов'язковому порядку визначаються права вкладника на повернення депозиту або його частини на першу вимогу вкладника та заборона безспірного списання банком коштів із вкладного рахунка. Це дозволяє фінансовим органам за необхідності відкликати частину вкладу та використати на фінансування потреб місцевих бюджетів упродовж одного операційного дня.

Певні вимоги ставляться і до місцевих бюджетів, які розміщують тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків:

– відсутність на дату розміщення тимчасово вільних коштів простроченої кредиторської заборгованості, крім тієї, що виникла внаслідок недоотримання коштів субвенцій з державного бюджету та бюджетів інших рівнів;

– відсутність на дату розміщення тимчасово вільних коштів загального фонду місцевого бюджету непогашених середньострокових позик, отриманих за рахунок коштів єдиного казначейського рахунка в поточному бюджетному періоді [6].

Кошти розміщуються на вкладних рахунках у банках лише у межах поточного бюджетного періоду та повинні бути повернені на рахунки бюджету, з яких вони перераховувались, з подальшим поверненням таких коштів до закінчення бюджетного періоду.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що проблема ефективного управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів в різні часи поставала перед усіма країнами. Як переконує досвід розвинутих країн, фінансові проблеми регіонів розв'язуються шляхом реформування всієї системи місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин. Метою такого реформування є створення надійної раціональної системи фінансових відносин між різними рівнями державної та місцевої влади.

Література:

1. Стоян В.І. Управління фінансовими ресурсами в системі Казначейства України через механізм функціонування єдиного казначейського рахунка / В.І. Стоян, О.П. Зварич // Фінанси України. – 2015. – № 5. – С. 55–68.
2. Концепція реформування місцевих бюджетів: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 23.06.2007 № 308.
3. Порядок казначейського обслуговування місцевих бюджетів: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 23.08.2012 № 938.

4. Порядок реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 02.03.2012 № 309.

5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-ВР>.

6. Порядок розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2011 № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/6-2011-п>.

e-mail: b.shuliuk@tneu.edu.ua

**Шулюк Б.С., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТИХ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ І ЗДІЙСНЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ

**Шулюк Б.С., к.э.н., старший преподаватель кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНЫХ ФИНАНСОВЫХ РЕЗЕРВОВ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ СБЕРЕЖЕНИЙ

**Shuliuk B.S., Ph.D., Senior Lecturer of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

FINANCIAL LITERACY AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF PERSONAL FINANCIAL WORKING BALANCES AND SAVINGS

Фінансова грамотність населення є передумовою прийняття ефективних рішень в соціально-економічній сфері, зокрема стосовно формування заощаджень і вкладання коштів у фінансові інструменти. Внаслідок розвитку економічних кризових явищ в Україні існує високий рівень недовіри населення до фінансових установ, а також невміння громадян управляти особистими фінансами. Адже більшість домогосподарств не мають ба-

нківського рахунку, не ведуть сімейний бюджет, не визначають власні фінансові витрати, що свідчить про незадовільний рівень фінансової грамотності населення. Фінансова необізнаність та недостатня освіченість населення може зумовити:

- прийняття нерационального рішення щодо вибору форм заощаджень;

- відсутність знань про власні права та обов'язки, що не дасть змоги відстояти власні інтереси у випадку виникнення непорозумінь чи суперечок з фінансовою установою;

- неможливість застосовувати отриману інформацію для прийняття рішення;

- втрату очікуваного доходу населення від інвестування заощаджень в економіку.

Безперечно, що у необхідному рівні фінансової грамотності повинні бути зацікавленими, в першу чергу, самі громадяни, адже людина, яка орієнтується у фінансових питаннях набагато краще захищена від шахрайства із сторони виробників фінансових продуктів та послуг, здатна уникнути зайвих витрат і забезпечити фінансовий захист своєї сім'ї.

Відтак можна стверджувати про нагальну необхідність підвищення рівня фінансової грамотності громадян України різних вікових груп [1, с. 204]. Дане питання стало особливо актуальним в останні десятиліття, коли яскраво спостерігається проблема боргового навантаження на сім'ю, недостатнього рівня грошових заощаджень та нездатності людей вживати потрібних заходів для забезпечення нормального рівня власного добробуту. Тому, домогосподарство, приймаючи рішення про заощадження, повинно вирішити в якому вигляді доцільніше зберігати кошти, а саме: на депозиті в банківських установах та отримувати проценти, вкладати частину заощаджень в цінні папери, або ж в який-небудь бізнес, дорогоцінні метали тощо.

В процесі зберігання коштів у банківських установах необхідно враховувати депозитний ризик. Депозитний ризик – можливість повного чи часткового неповернення вкладів або затримка їхнього повернення через імовірне банкрутство банку. Зниження депозитного ризику можна забезпечити шляхом страхування депозитних вкладів, а також диверсифікацією депозитного портфеля домогосподарства, незважаючи на те, що роздрібнення вкладів населення створює певні незручності для вкладників. При

цьому прийняття рішення про банківські вклади супроводжується низкою проблем у цій сфері, зокрема обмеженим доступом до інформації про поточний фінансовий стан банків.

Серед інших форм заощаджень домогосподарств є банківські метали. Позитивом згаданої форми заощаджень є зростання її вартості, відтак – отримання прибутку у майбутньому. Проте ця форма заощаджень має і певні недоліки. Так, банківські метали продаються тільки у формі злитків, які не кожне середнє українське домогосподарство може дозволити собі придбати. До того ж злитки металів не мають високої ліквідності.

Вибираючи конкретну форму заощаджень потрібно враховувати також інфляційні тенденції й те, що реальна вартість грошей може змінюватись. Крім того, основними чинниками, що впливають на ощадну активність домогосподарств в Україні, є такі:

1. Очікування домогосподарств щодо динаміки цін і кількості товарів на ринку [2, с. 360].
2. Очікування домогосподарств щодо змін у поточному доході та загальному фінансовому становищі у майбутньому [2, с. 360].
3. Рівень заборгованості.
4. Зміни в оподаткуванні.
5. Розвинутість фінансового ринку.
6. Довіра до фінансових інститутів і надійність інструментів інвестування.
7. Коливання відсоткових ставок.
8. Демографічні чинники (вікова група, рівень освіченості громадян, сектор зайнятості) тощо.

Незважаючи на нестабільність національної економіки, домогосподарства намагаються раціонально приймати фінансові рішення щодо споживання і заощадження. Складаючи поточні плани щодо розподілу та використання наявного доходу, вони враховують можливість накопичення грошових коштів або зводять їх до мінімуму. Однак, в період економічної нестабільності недовіра до банківської системи змушує домогосподарства забирати свої депозити, а вільні грошові кошти зберігати вдома і не в національній, а в іноземній валюті, оскільки під час кризи вони знецінюються.

Таким чином, з метою ефективного управління особистими фінансами в сучасних економічних умовах необхідно:

1. Розробляти фінансовий план щодо теперішніх і прогнозованих доходів, напрямків використання коштів, а також ймовірних доходів від вкладання коштів у фінансові інструменти.

2. Оцінювати вплив економічних та фінансових ризиків, що можуть погіршувати фінансовий стан домогосподарств.

3. Досліджувати особливості діяльності фінансових установ, їх фінансову стійкість і платоспроможність.

4. Стежити за тенденціями функціонування валютного ринку та обирати найоптимальнішу валюту.

5. Диверсифікувати вкладення у різні фінансово-кредитні установи та інструменти.

Отже, фінансова грамотність населення є визначальним фактором забезпечення фінансової безпеки громадян та прийняття ними ефективних рішень. Проте і держава також повинна бути зацікавленою у підвищенні фінансової грамотності своїх громадян, що сприятиме притоку вільних грошових коштів у фінансовий сектор країни, підвищенню інвестиційної поведінки для розвитку нових секторів економіки та для підтримки уже існуючих.

Література:

1. Захаркіна Л. С. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України / Л.С. Захаркіна, К.П. Катериніна // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 200–207.
2. Фінанси: підруч. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

Наукове видання

Збірник тез доповідей
Другої Всеукраїнської науково-практичної
Інтернет-конференції

«УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ, ПІДПРИЄМСТВА ТА ДОМОГОСПОДАРСТВА: ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ І ПРАКТИКІВ»

м. Тернопіль, 11 квітня 2016 р.

Верстка: В.В. Письменний
super_verstka@ukr.net

Підписано до друку 04.04.2016.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк на дублюванні.
Умов.-друк. арк. 6,2.
Тираж 50 примірників. Замовлення № 44/04/1-6.

Відруковано у видавничому центрі «Вектор»
46018 м. Тернопіль, вул. Львівська, 12
тел. (0352) 40-08-12
(0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
серія ТР № 46 від 7 березня 2013 р.
ФО Осадца Ю.В.